ត្រឹង ចា

ប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ

(សំរាប់មធ្យមនិងខ្ពស់ក្សា)

E.11.18

ភ្នំពេញ ឆ.ស.ស. ១៩៧៣

৫១០.១៩

ត្រឹម ១

សាស្ត្រាចារ្យ ហ៊ីកញ្ញា ផ្ទៃ ការ ប្ស ធ ម៌ និង អារ្យធម៌អាស៊ី
សាស្ត្រាចារ្យ ប្រវត្តិសាស្ត្រ ខ្មែរ នៅ មហាវិទ្យាល័យ អក្សរសាស្ត្រ និង មនុស្សសាស្ត្រ

ប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ

ភាគ ១

(ពីដើមដល់ការចោះបង់ក្នុងអង្គរ)

*

ការផ្សាយ របស់ អ្នកនិពន្ធ

ចោះពុម្ពលើកទី ១

ចំនួន ២.០០០ ក្បាល

អ្នកគាំពារ ១ ១ ១

បញ្ជីខ្លឹមបទ

ឬ្ធកថា . . . . . ក

ចំណែកទី១ : មជ្ឈដ្ឋានភូមិសាស្ត្រនិងដើមកំណើតជាតិខ្មែរ . . . 1

- មជ្ឈដ្ឋានភូមិសាស្ត្រ 1
- អំពីដើមកំណើតជាតិខ្មែរ 5

ចំណែកទី២ : អំពីអំបូរខ្មែរ . បន 13

- ខ្មែរ 17
- បន 27

ចំណែកទី៣ : អំពីបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ 35

- ប្រវត្តិទឹកដីខ្មែរ 35
- បុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ 36
- អារ្យធម៌អូស្ត្រូរាស៊ី 44

ចំណែកទី៤ : ទាក់ទងនឹងសតវត្ស១ នៃអារ្យធម៌ឥណ្ឌានៅអាស៊ីអាគ្នេយ៍ . 54

- ឬ្ធមហាកូ 55
- តើណាគបានមកដល់ឥណ្ឌាចាប់ផ្តើមតាមរបៀបណា ? 58
- តើណាគបានចេញពីតំបន់ណា ? 60
- តើណាគបានចេញដំណើរទៅកន្លែងណា ? 61
- តើសម្តេចអ្នកស្រុកអាយនទទួលកិច្ចពិធីតាមណាដល់ពីណា ? . . . 62

ចំណែកទី៥ : ប្រភពនៃប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ 64

- ប្រភពជាតិ 64
- ប្រភពសាសនា 74

ជំពូកទី៦ : អាណាចក្រកុំ 7

- គ្រាដំបូងនៃអាណាចក្រកុំ 7
- អាណាចក្រកុំពីគ.ស. ៣៥៧ ដល់ការដាច់ស្រយាលរបស់ចេនឡា . . . 8
- អរិយធម៌ខ្មែរនៅសម័យអាណាចក្រកុំ 9

ជំពូកទី៧ : អាណាចក្រចេនឡា 10

- ចក្រភពឡុងចេនឡា 10
- ចំណាំងចេនឡា – អាណាចក្រកុំ 11
- ការបែងចែកប្រទេសចេនឡា 11
- ចេនឡាក្លាយជាអំណាចក្រគ្រាបសង្កត់ 12
- អរិយធម៌ខ្មែរសម័យចេនឡា 13

ជំពូកទី៨ : សម័យអង្គរ 14

- គ្រាដំបូងនៃសម័យអង្គរ 14
- រាជវង្សព្រះបាទកំពូលជ័យទី១ 15
- រាជវង្សព្រះបាទសូរ្យវរ្មន់ទី១ 15
- រាជវង្សមហីធរបុរ 16
- ប្រវត្តិសាស្ត្រនិយមប្រឆាំងនឹងពុទ្ធសាសនា 17
- ពីបដិវត្តន៍នាយទ្រីសក់ផ្អែមដល់ការវាយប្រហារក្នុងអង្គរ . . . 18
- អរិយធម៌ខ្មែរសម័យអង្គរ 18

បញ្ជីឯកសារយោង 21

បុព្វកថា

សព្វថ្ងៃនេះ ប្រសិនបើយើងយកសៀវភៅផ្សេងៗ ដែលបានពុម្ពផ្សាយ ក្នុងពិភពលោក ជាពិសេសសៀវភៅដែលបានពុម្ពផ្សាយនៅក្នុងប្រទេសជិតខាងយើងនេះមកពិនិត្យមើល នោះយើងនឹងឃើញថាអ្នកនិពន្ធបរទេសភាគច្រើន ទស្សនៈខ្លីៗ ចំពោះអត្ថិភាពបច្ចុប្បន្នរបស់ជាតិខ្មែរយើង ។

១) លោក I. Robbin បានសរសេរថា : « Les Khmers disparurent en 1432, mais nous savons pourquoi. Ils furent envahis et conquis par un peuple rival, les Thaïs. Les rares survivants s'éparpillerent dans la jungle et cessèrent d'exister en tant que race (Civilisations perdues, p.46, éditions R. S.T. , 1962).

២) លោក E. Henri - Biaband បានសរសេរថា : « Les Khmers qui furent les architectes et les ouvriers de ces temples (Angkor) vers l'an mille de notre ère, n'ont laissé d'écrits ni de plans, ni rien qui puisse nous livrer leur pensée . . . . » (Deux ans d'Indochine, édition I D E O, Hanoi 1939)

៣) លោកហ្ស៊ីមីត្រូកាកបានសរសេរថា : « It i an established fact that the Khmers and the Cambodians are not the same people The coming into existence of the new name « Cambudja » marked the end of the old Khmer race and the birth of a new people who have 90% of thai blood » (Thailand's case, Bangkok, 1941, p. 129 - 130).

៤) លោក Le Huong បានសរសេរថា : « បុរាណវិត្ត Maurice Glaize បានកត់ទុកថា : « . . . ក្រោយពីបានបង្កើតរដ្ឋនៅឆ្នាំ ៥៤៨ នៃគ.ស.

ស្តេចបេនណូបានទទួលយកទឹកដីប្រទេសហ្ស្ណានមន្ទីចម្ពាធ ដណ្តើមបានពលរដ្ឋនៃ ហើយបានសម្លាប់ប៉ុតពួជប្រជាជនរដ្ឋនេះតែម្តង» ។ នេះជាទំនាស់ក្នុងគំនិតមួយយ៉ាងធំរបស់ជនជាតិបារាំង ដែលបានសុំរៀបរៀងពីបូ ពីប្រទេស : ក្លុនវៀតបានសម្លាប់ប៉ុតពួជដូនតារបស់ខ្លួនដើម្បីដណ្តើមយកទឹកដី ជាការណ៍មួយក្លុរអោយពិការណាមែន (Nguoi viêt gôc Miên, Saigon, 1969)

ជំណាកស្រង់ទាំងប៉ុន្មានខាងលើនេះ បង្ហាញអោយឃើញថា ចំពោះជនបរទេសខ្លះ ជនជាតិខ្មែរបានស្លាប់ផ្តុតពួជអស់ទៅហើយ ឬមួយជនជាតិខ្មែរសព្វថ្ងៃមិនមែនជាកូនចៅអ្នកកសាងអង្គរទេ គឺជាមិនមែនជាខ្មែរសុទ្ធ ដែលជាកំណត់មកពីជូនតាខ្មែរដើមទៀយ ។ ទស្សនៈទាំងនេះ ទោះបានបញ្ជាក្ញ ដោយភ័ន្តច្រឡំក្តី ដោយលាក់គំនិតនយោបាយក្តី ស្ទុះតែនាំអោយមតិរន្ទ-ជាអ្ចិយល់ខុសពីជាតិខ្មែរយើង ព្រមទាំងផ្ទៃអោយយើងដែលជាជនជាតិខ្មែរនេះត្រូវចុចបន្ទ ទ្ធ ។ ដូច្នេះ យើញជាយើងមានការចាប់ត្រូវបំភ្លឺមតិរន្ទជាតិអោយដឹងថា ជាតិខ្មែរនៅមានអត្ថិភាពនៅទៀយ យើងទាំងអស់ គ្នាជាខ្មែរ ស់ នៅក្នុងបាន:ជារដ្ឋអធិបតេយ្យ យើងនៅនិយាយនិងសរសេរភាសាខ្មែរ ការ ទ ទ ៀ ម ទ ំ ណ ាប ់ ប្រ ពៃ ណ ីខ្ម ែ រ ។ ក្រៅពីជនជាតិខ្មែរ ក្នុងរដ្ឋ (((

ជាតិនេះឯង ។ យ៉ាងណាមិញ ក្នុងចំណោមវិធីផ្សេងៗសំរាប់ស្គាល់ជំរៅនៃជាតិសាសន៍ណាមួយនោះ គឺមានប្រវត្តិសាស្ត្រនេះមួយដែរ ព្រោះដោយណាយើងសិក្សាប្រវត្តិសាស្ត្រអោយបានហ្មត់ចត់ទៅ ដោយនោះយើងនឹងអាចស្គាល់នូវ :

១ - កិច្ចការទាំងឡាយរបស់ដូនតាយើង មានធ្លាប់ព្រៃ ផ្ទៃកំព្រៃកបានាយលើកដូរ សង់ស្ពាន កសាងប្រាសាទរាប់រយរាប់ពាន់ដែលមានសល់ជាគោរដំណែលពាសពេញលើទឹកដីយើងរហូតដល់សព្វថ្ងៃ ។

២ - ការតស៊ូនឹងពលកម្មត្រប់ដែលយ៉ាង ដែលដូនតាយើងធ្លាប់ដែលធ្វើរាប់សតវត្សមកហើយក្នុងការប្រជាំងទប់ទល់នឹងធម្មជាតិផងនឹងខ្មាំងសត្រូវជិតខាងដែលតែងតែចូលមកយកយើងបំរុងលេបយកទឹកដីយើងផង ។

ម្យ៉ាងទៀត ប្រវត្តិសាស្ត្រក៏ជាមធ្យោបាយមួយសំរាប់អប់រំអោយប្រជាពលរដ្ឋមានចិត្តស្រឡាញ់ទឹកដី ភូមិស្រុកដែលខ្លួនកំពុងតែរស់នៅនិងអ្វីៗផ្សេងទៀតមានវប្ប្ធម៌នេះជាដើម ដែលដូនតាយើងលោកបានកសាងទុកជាគោរដំណែលដល់យើងក្នុងជំនាន់នេះ ។ បើតាមណាយល់តម្លៃនិងស្រឡាញ់អ្វីជាគ្រឹះរបស់ជាតិហើយ គេនឹងវិវឌ្ឍការពាររបស់នោះ ដោយពុះពារឧបសគ្គត្រប់ដែលយ៉ាង ដើម្បីតស៊ូនឹងសត្រូវឈ្លានពាននិងដើម្បីកំសាងជាតិអោយបានថ្កុំថ្កើងរុងរឿងទៅមុខវិញ ។

គឺដើម្បីផ្តល់អោយសំរេចនូវគោលបំណងខាងលើនេះហើយ យើងបានសំរេចចោះពុម្ពផ្សាយនូវសៀវភៅ « ប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ » ភាគ ១ នេះ

ដោយសារមានកិច្ចការនេះនឹងបានជាការរួមចំណែកមួយក្នុងការបំពេញតួនាទីដ៏ធំធេងៗ ប៉ុន្តែយើងជឿជាក់ថា ក្នុងដំណាក់កាលនេះមុនៗ ជាមានកង្វះខាតចាំបាច់ជាមិនមានចាំបាច់ជ្រុងជ្រេងទេ ដែលយើងសូមអោយមិត្តអ្នកអានមេត្តាខន្តីអត់ធ្មត់ទុកជាមុន ព្រមទាំងជួយផ្តល់យោបល់ដ៏គន់ជ្រៅ និងការបន្ថែមទៀតដែលយើងសង្ឃឹមទទួលជានិច្ច ។

ភ្នំពេញ ថ្ងៃទី ២៥ តុលា ១៩៧៣

អ្នកនិពន្ធ

ចំពូកទី ១

មជ្ឈដ្ឋានភូមិសាស្ត្រ និង ជើមកំណើតជាតិខ្មែរ.

ក- មជ្ឈដ្ឋានភូមិសាស្ត្រ .-

ក្នុងសម័យដើមរៀងមកនេះ ទឹកដីខ្មែរបានលាតសន្ធឹងទៅលើមួយភាគដ៏ធំនៅអាស៊ីអគ្នេយ៍ដ៏ត្រាក ។ ក្រៅពីប្រទេសខ្មែរបច្ចុប្បន្ន ទឹកដីកូសាំងស៊ីនទាំងមូល ផ្នែកភាគខាងត្បូងនិងភាគណ្តាលនៃប្រទេសលាវ និងផ្នែកភាគកើតនៃប្រ-ទេសថៃ ក៏ជាបស់ខ្មែរដែរ ។ ហើយមានពេលខ្លះ អំណាចខ្មែរបានលាតសន្ធឹងរហូតដល់ច្រាយមាន់ទ្លាយ និងប្រទេសកូមាដែមទៀតផង ។

ពីស.ទ.ទី ១៣ ដល់ ១៥ ទឹកដីខ្មែរត្រូវរួញចុះនិងមកវិញ ។ ដោយសារអំពើទុក្ខវេទនារបស់ជនជាតិសៀម និង ជនជាតិយួន ដែលមានបំណងចង់យកទីតាមេគង្គធ្វើជាព្រំដែនរួមរស់ជាមួយ ។ ដោយមានការស្ទាក់ស្ទាញពីសំណាក់ស្តេចខ្មែរ ហើយដោយសារតែចិត្តប្រកាន់ទាមទារបស់ពួកគេផងនោះ ជ្រាំងបានផ្លាស់ប្តូរតាមនិច្ចលមកក្នុងនោះ ឈ្មោះមួយខ្មែរហើយប្រមើលៗជាមួយសារនោះ ជាតិខ្មែរយើងក៏ភាជ ដៅតាមរំនាំងរហូតដល់សព្វថ្ងៃ ព្រមទាំងអាចដែលក្បាច់ទឹកដីដែលខ្លួនធ្លាប់មានកាលពីស.ទ.ទី ១៤ ។ ប៉ុន្តែជនជាតិខ្មែរអាចលានតាក់ត្រូវឃ្លាតឆ្ងាយពីមាតុភូមិ,

របស់ខ្លួន លើយកត្រូវរស់នៅក្រោមការគ្រប់គ្រងរបស់ជនបរទេសដែលបាន យកទឹកដីវៀតណាមធ្វើជាទឹកដីរបស់គេ ។

ប្រទេសវៀតណាម សព្វថ្ងៃមានផ្ទៃដីប្រហាណ ១៥៦.០០០ គ.ម.ក្រឡា លើយ ស្ថិតនៅចន្លោះប្រទេសចិន ប្រទេសលាវ ប្រទេសកម្ពុជាកណ្តាលឆ្នាំងកួរ និង ឈូងសមុទ្រចិន ។ លើនិយាយពីសណ្ឋានដី គេឃើញមានភូមិភាគ ២ ធំ ផ្ទុយគ្នា : មួយផ្នែកជាដីខ្ពស់នៅខាងជើង ភ្នំសាននិងនិរតី មួយផ្នែកទៀត ជាដីទំនាបនៃតំបន់ដីដីនទន្លេសាប រហូតទន្លេមេគង្គនិងតំបន់ឆ្នេរសមុទ្រ ។

ភូមិភាគដីខ្ពស់ជាភូមិភាគសម្បូណ៌ដោយព្រៃឈើ លើយមានសណ្ឋាន ហាក់ដូចជារមងាប់ជ្ងាដ្ឋ ជ្ងាដ្ឋ ។

នៅទិសនិរតី ជួរភ្នំក្រវាញ ជ្ងាដ្ឋ ជ្ងាដ្ឋ ។

ដែលមានមនុស្សនៅច្រើនកុះករជាទីបំផុត ហើយដែលចិញ្ចឹមជីវិតដោយសារបរកសិកម្ម ព្រោះជាដីមានជីជាតិ និងមានទំហំធំទូលាយជាងគេនៅផ្លូវជិនចាំងមួលនេះ ។

ទន្លេមេគង្គជាទន្លេធំតែមួយ ដែលបានផ្ទងកាត់វាលទំនាបវ៉ែកពីខាងជើងហូរមកដល់ចុងខាងត្បូង ។ ទន្លេនេះមានប្រវែងជាង ៤២០០ គ.ម. 4200 Km មានប្រភពចេញមកពីខ្ពង់រាបទីបេ ហើយបានហូរកាត់ប្រទេសចិនខាងត្បូង ប្រទេសភូមា ប្រទេសថៃ ប្រទេសលាវ ប្រទេសវ៉ៀត និងប្រទេសកម្ពុជាខាងត្បូងៗ នៅត្រង់ភាគក្នុងប្រទេសលាវ ជុំជ្ជុជាច្រើនបានកាំងផ្ទ្យវទន្លេមេគង្គជាប់ ធ្លាក់ បានជាអាងទឹកកំពស់ប្រមាណ ២០ ម. ហើយដែលជាហេតុបណ្តាលអោយមានលក្ខណ:ទឹក មិនអាចអោយកប៉ាល់ធ្វើដំណើរទៅមកបានទ្លាយ ។ ដីសណ្ឋានទន្លេមេគង្គមានដែលច្រើន ខ្លះមានទទឹងដល់ទៅ ២ គ.ម. ហើយមានទំហំប្រមាណជា ១០០ គ.ម. ។

ភាលទំនាបទន្លេមេគង្គ បានលាតសន្ធឹងពីត្រកៀងដល់សមុទ្រចិន ។ នៅភ្នំពេញ ទន្លេនេះបានបែកជាបួន ត្រង់កន្លែងដែលគេហៅថា « ទន្លេ ៤ មុខ » (ទន្លេធំ - ទន្លេសាប - ទន្លេកូច - ទន្លេបាសាក់) ។

នៅខែមីនា-មេសា ទឹកទន្លេមេគង្គស្រកចុះច្រើនហើយនៅនឹងមួយកន្លែងៗ លុះចូលដល់រដូវភ្លៀងរៀងរាល់ខែកក្កដា ទឹកទន្លេទ្ទ្ធាំងខ្លាំង ការទឹកអាចទ្ទ្ធាំងដល់ ៥០.០០០ ម៉ែត្រគ្រឿងគុណក្នុង ១ វិនាទី (លើសទន្លេក្រហមទៅទៀត ដែលមានការទឹកតែតែម ៣០.០០០ ម៉ែត្រគ្រឿងគុណក្នុង ១ វិនាទី) : ទន្លេកូច និងទន្លេបាសាក់មិនអាចនាំទឹកហូរទៅកន្លែងសមុទ្រចិនបានទាំងអស់ ទឹកនោះ

ក៏ហូរចូលទៅក្នុងបឹងធំ ។ (បឹងធំ - បឹងតូច) តាមរយៈទន្លេសាប ។ ដូច្នេះ
បឹងទន្លេសាបជានីយកដ្ឋាន (régulateur) មួយយ៉ាងសំខាន់ទប់ទល់កុំអោយ
មានទឹកជន់ក្នុងរដូវវស្សា ។

តាមការសិក្សារបស់អ្នកភូមិសាស្ត្រ បឹងទន្លេសាបជាស្នាមនៃឈូងសមុទ្ર
មួយត្រូវបិទជិតដោយដីល្បាប់ ដែលទន្លេមេគង្គនាំមកលង់ជារៀងរាល់ឆ្នាំ ។
បឹងនេះមានប្រវែងសរុប ១៦០ គ.ម (បឹងធំ + បឹងតូច + ទាលអាត់) ហើយ
មានទទឹងជាអតិបរមា ៣៥ គ.ម. ។ នៅរដូវទឹកស (មីនា - មេសា)
ទំហំផ្ទៃទឹកមានប្រមាណ ៣.០០០ ក.ម^2 ។ នៅរដូវទឹកទៀង (កក្កដា)
នៅពេលដែលទឹកទន្លេមេគង្គហូរចូល កំពស់ទឹកទៀងពី ២ ដល់ ១៤ម ទឹក
ហៀរចេញពីទ្វីបធំបន្តិចតិចរហូតដល់ ២០ ឬ ៣០ ក.ម. ។ នៅខែ
តុលា - វិច្ឆិកា ទឹកហូរចេញពីបឹងទន្លេសាបចូលទៅក្នុងទន្លេមេគង្គវិញ: គឺក្នុង
ទ្រឹស្តីនោះហើយដែលប្រជាអ្នកស្រុកខ្មែរនាំគ្នាប្រារព្ធផ្លូវពិធីបុណ្យ អុំទូក - សំពះ
ព្រះខែ - លយប្រទីប ។

អ្នកអត់សំគាល់ថា បឹងទន្លេសាបជាកន្លែងដែលមានត្រីច្រើនជាងគេក្នុងពិ-
ភពលោក លើកិតកាមសមាមាត្រនៃទំហំបឹងនេះ ។ ម្យ៉ាងទៀត នៅប្រទេស
ខ្មែរយើងភ្ជៀងធ្លាក់ទៀងទាត់ជាងនៅប្រទេសវៀតណាមខាងជើង ដូច្នេះ
ហើយបានជាទឹកជន់នៅទន្លេមេគង្គមានភាពធ្លាក់ចុះ ជាងនៅ ទន្លេក្រ-
ហមទេ ។ គេមិនបាច់ផ្ទៃទំនប់ហើយធ្វើម្យ៉ាងត្រឹមយកដីដាំដំណាំ គេត្រាន់
តែបង្ហូរទឹកចេញពីកន្លែងណាដែលលិចទឹក និងបញ្ចូលទឹកទៅក្នុងដីត្រង់ណា
ដែលចុះស្រូវមានទឹកដោយការធ្វើកន្ទុយត្រាយ ។ នេះគឺជាវិធីដែលអ្នកស្រុក

ពេលណាចក្រភ្ជុំធ្លាប់តែបានអនុវត្ត អ្នកការប្រកបរបរកសិកម្មរបស់ខ្លួនរួចជាយូរណាស់មកហើយ ។

១. អំពីដើមកំណើតជាតិខ្មែរ -

បញ្ហាដើមកំណើតជាតិខ្មែរនេះ មានចោទទ្រឿងរៀងរាល់ពេលដែលគេធ្វើការសិក្សាស្រាវជ្រាវពីអារ្យធម៌ ឬពីប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ ។ យ៉ាងណាមិញជាតិ ឬ ពួកអ្នកបានជាមួលធម៌មួយយ៉ាងសំខាន់ ជួយចំណាយក្នុងការសិក្សាស្រាវជ្រាវពីអារ្យធម៌របស់ជនជាតិណាមួយ ។ ចំពោះខ្ញុំវិញ ការយល់មិនច្បាស់ពីអត្តសញ្ញាណ (identité) នេះ ហើយជាហេតុនាំអោយអ្នកសិក្សាខ្លះមានការភ័ន្តច្រឡំ រហូតដល់ទាញភ្ជាប់ជាតិខ្មែរទៅនឹងជាតិណាមួយដែលគេយល់ថាមានអារ្យធម៌ខ្ពង់ខ្ពស់ជាងខ្មែរ ។

ជាយូរហារណាស់មកហើយ អ្នកសិក្សាស្រាវជ្រាវពីខ្មែរបានចិត្តចំណាយស្រាយបញ្ហាដ៏សំខាន់នេះ ហើយបានបញ្ចេញជាយោបល់ ឬសម្មតិកម្មខ្លះ ហើយជួនកាលក៏ជួយគ្នាស្រឡះតែម្តង ។ ប៉ុន្តែយើងអាចប្រមូលយោបល់ ឬសម្មតិកម្មទាំងនោះបានជាប៉ីប្រភេទ :

១- យោបល់ដែលយល់ថាខ្មែរគឺ ឥណ្ឌា ឬក៏ថាខ្មែរនិងឥណ្ឌាជាជាតិតែមួយ ។ ទស្សនៈបែបនេះ លោកឧកញ្ញ៉ាឈឹម ក្រសេម បានបញ្ជាក់យ៉ាងពិស្តារក្នុងសៀវភៅ « ពង្សាវតារខ្មែរ ភាគ ១ » ដោះពុម្ពនៅភ្នំពេញ ឆ.ស. ១៩៧១ ។ លោកបានសរសេរជាអាទិ៍ : « តាមដែលបានស្រាវជ្រាវតាមផ្លូវប្រវត្តិសាស្ត្រមកហើយ ប្រាកដជាកន្លងដែនឥណ្ឌាភាគខាងកើតដែលផ្ទុកពីពី

[redacted]ជនជាតិនានានៅតាមប្រទេសជាច្រើន នៅត្រង់ទីកន្លែងណាណាមួយ ទាំងនោះ គឺត្រង់ដែលហៅថា ទក្ខិណាបថ ឬទក្ខិណាទ្វីបគេលមានប្រទេសមួយឈ្មោះ "ភ្នំមេរុ" ជាប្រទេសធំមានប្រជាជនកុះករច្រើន ខ្មែរយើងដើមទ្បើយ - មុនដែលផ្សាយមកនៅក្នុងកម្ពុជទេ - គេស្ថិតនៅក្នុងភ្នំមេរុនោះ ជាប្រទេសរមស់ខ្មែរអំពីបុរាណកាលមក ។ . . . ឈ្មោះជាតិខ្មែរ ហៅត្រឹមត្រូវតាមសូរសព្ទដើមថា ភ្នំមេរុ ដូច្នេះ តែតាមសំឡេងនិយាយជាធម្មតាថា ភ្នំមេ្ករ ទំនងដូចឈ្មោះភ្នំ ស្ទុងមេ្ករ គេហៅនៅត្រឹម ស្ទុងមេ្ករ ។ លុះយូរមក ឈ្មោះនេះបានក្លាយចេញទៅទៀតប្រាកដនៅសិលាចារឹករបស់ខ្មែរថា "ក្ករ" ទៅជាសំឡេងវិញ្ញ ក្រោយសម័យសិលាចារឹកមកបានប្រែជា "ខ្មែរ" ។ . . . តាំងពីក្រោយពុទ្ធកាលប្រមាណ ៦០០ ឆ្នាំជាដើមមក ជនជាតិខ្មែរបានផ្តើមផ្សាយមកក្នុងដែនសុវណ្ណភូមិ ។ . . . ពួកខ្លះមកដោយជ្រើសរើសកាស៊ីលក់ដូរតាមផ្លូវ ពួកខ្លះមកដោយរត់ភៀស ។ . . . អ្នកដែលនាំអារ្យធម៌ពីឥណ្ឌាមកផ្សាយក្នុងដែនដីវេយនេះ គឺខ្មែរអាស្រ័យជាតិខ្មែរជាអ្នកមានអារ្យធម៌ខ្ពង់ខ្ពស់ទាំងមានកន្ទ្ធិពលទើបអាចផ្សាយអារ្យធម៌របស់ខ្លួនទៅលើជាតិទាំងឡាយដែលនៅក្រោមអំណាចនិងជាតិទាំងឡាយដែលនៅជិតខាងទៀតផង ដោយហេតុនេះទើបមានពាក្យថា "ខ្មែរជាឥណ្ឌា ទី ២ " នៅក្នុងដែនសុវណ្ណភូមិ ។ ១ដែលថា "ខ្មែរយើងផ្សាយមកពីឥណ្ឌា " ដូច្នេះ តើមានអ្វីខ្លះជាសំអាងគេមកក្រៅពីជាតិនិងឈ្មោះប្រទេសដូចពោលហើយ នៅមានកត្តាតាមយ៉ាងផ្ទាល់ទៀតជាច្រើនយ៉ាង ជាសំអាងគឺ :

ក_ លក្ខណៈអក្សរ និង ភាសា

ខ_ លក្ខប្រពៃណី និង សាសនា

គ_ ពង្សាវតារ និង សេចក្តីគន់គូរ ។

. . . ជាតិខ្មែរ និងជាតិវ៉ា ជាម្ចាស់ស្រុកដើម បានរួមគ្នាទៅជាជាតិមួយ ហៅថា កុមេរ គឺជាខ្មែរសព្វថ្ងៃនេះ ។ . . . ខ្មែរកូនជាន់ដើមរូបកាងច្រើនស្រួចៗ ច្រមុះស្រួច សំបុរកាយភ្នៀវស្រអែម . . . . ឯជាតិវ៉ានោះមានលក្ខណៈរូបកាងជាយ៉ាងមធ្យម សំបុរកាយសម្លះ ទ្រូងច្រើនល្ហ ។ . . . ពង្សាវតារកូនា ជ មន និង ខ្មែរ ជាមនុស្ស២ក្នុងគ្នាចុះមកអំពីតណ្ណាទាំងពីរពួក តែពួកមន ផ្សាយមកមុនមន្ទិច ។

ទស្សនៈរបស់លោកឧកញ្ញ៉ា ឈឹម ក្រុសម ខាងលើនេះ មានផនមកនេសយល់ស្រមកាម និងយកទៅប្រៀបធ្យាស់ជាជលប្រយោជន៍របស់គេដែលទៀត ។ លោក Pierre Loti អ្នកនិពន្ធជ្ញាវាងដ៏ល្បីល្បាញមួយរូប បានសរសេរក្នុងសៀវភៅ ឈ្មោះ Pèlerin d'Angkor ថា : « le peuple khmer, rameau détaché de la grande race aryenne . . . » (ប្រជាជ-ជាតិខ្មែរជាមែកមកពីដើមដាច់ចេញពីមហាអំបូរអារ្យ . . . .) ។ ចំណែកលោកមុំ សេនីប្ញាសោរ៉ា (Mehari) ជ ... (La Haye) ... ... (...) ... ...

[illegible] ១ យ៉ាងរហូតដល់ពួកនេះត្រូវរៀបចំនៅស្រុកឥណ្ឌានិញ ។ ដែនដីដែលពីដើម [illegible] ១ យ៉ាង តាំងនៅកន្លែងនៅជាដីដែ ហើយប្រជាជនដែលមានមុខងារ ១ ១ ១

៣- យោបល់ដែលទទួលស្គាល់ថា ជាតិខ្មែរជាជាតិពិសេសមួយស្ថិតនៅ
ក្នុងអំបូរមន-ខ្មែរ ហើយបានកកើតការស្រាវជ្រាវនៅភូមិភាគអាស៊ីអគ្នេយ៍នេះតែម្តង ។
នេះគឺជាទស្សនៈរបស់លោក Bernard Philippe Groslier (I) និងលោក
Marcel Talabot ជាដើម ។ លោកទាំងពីរនេះយល់ឃើញថា ក្នុងសម័យ
បុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រដ៏យូរលង់ណាស់មកហើយ មានមនុស្សពួកមួយ ។ គ្មានធ្វើដំណើរពីភាគខាងជើងចុះមកភូមិភាគអាស៊ីអគ្នេយ៍ ហើយផ្សំគាត់ជាមួយគ្នា ។
តាមការប៉ាន់ស្មានរបស់លោកទាំងពីរ អំបូរ មន ខ្មែរ យើងកើតមកពីការផ្សំគាត់រវាងពួកមេឡានេស៊ីយេន (Mélanésiens និងពួកឥណ្ឌូនេស៊ីយេន (Indonésiens) ហើយបាននៅលើទឹកដីលាតសន្ធឹងពីជួរសមុទ្រចិនរហូតដល់ព្រំប្រទល់ប្រទេសឥណ្ឌា ។

ទួមកហើយ យើងមានលោកគ្រូជាមិនមានយោបល់និងសម្មតិកម្មរបស់អ្នកសិក្សាស្រាវជ្រាវពីជាតិខ្មែរ ។ យើងឃើញថាយោបល់និងសម្មតិកម្មទាំងនោះ ទោះបីបែកគ្នាក៏បានស្រមៃគ្នាគ្រប់ចំណុចដែលថា ខ្មែរ និង មន ស្ថិតនៅក្នុងអំបូរជាមួយគ្នា គឺអំបូរ មន ខ្មែរ នេះឯង ។ ដូច្នេះ អ្នកទាំងនេះយើងនឹងវិភាគចំណែកឃ្លាកមើលជាតិ មន ខ្មែរ នេះជាអំបូរមួយពិសេសឬក៏ជាជាតិឥណ្ឌាដែរ ?

យើងតាមទស្សនៈរបស់លោកឧកញ៉ា ឈឹម ត្រសេម ឃើញថាខ្មែរគឺជាឥណ្ឌាហ្ចឹងដែរ ព្រោះបានចេញមកពីប្រទេសឥណ្ឌា មានឈ្មោះជាឥណ្ឌា មានទំនៀមទំលាប់ សាសនា អក្សរ ភាសា ជារបស់ឥណ្ឌា ហើយមនុស្សខ្មែរដើមកន្លៃតសោតក៏មានលក្ខណៈជាមនុស្សឥណ្ឌាដែរ ហើយលោកបានបញ្ជាក់ថា ខ្មែរជាឥណ្ឌាគឺ ២ ។

ប្រសិនបើយើងលើកយកលទ្ធផល នៃការស្រាវជ្រាវរបស់នរវិទូក្នុងពិភពលោកមកពិនិត្យមើល យើងឃើញว่า មនុស្សខ្មែរនិងមនុស្សផ្ទាល (ទាំងពួកសទាំងពួកភ្នៀ) មានលក្ខណៈរូបកាយ ១ ១ យ៉ាងណាមិញ ខ្មែរមានកំពស់ជាមធ្យម ១,៦១ម. និងសន្ទស្សន៍លលាដ៍ក្បាល ៨៤,៥ (ក្បាលមូល) ចំណែកឯពួកផ្ទាល-ស (អាវ) មានកំពស់ ១,៧២ម. និងសន្ទស្សន៍លលាដ៍ក្បាល ៧៣,៨ (ក្បាលពាយ) និងពួកផ្ទាលភ្នៀ (ទ្រានីង) មានកំពស់ ១,៦២ ម. និងសន្ទស្សន៍លលាដ៍ក្បាល ៧៦,២ (ក្បាលពាយទៀត) (5) ១ ឯការដែលអះអាងថាខ្មែរចេញពីប្រទេសផ្ទាលនោះតើមានអ្វីអាចមញ្ជាក់ចាន? ត្រង់ទំនៀមទំលាប់ សាសនា អក្សរភាសាក្នុងផ្ទៃកនេះ ខ្មែរយើងបានទទួលឥទ្ធិពលពីផ្ទាកន៏ពិតមែន ប៉ុន្តែការសិក្សាដ៏ជ្រៅជ្រះជ្រៅបានបង្ហាញអោយឃើញว่า ខ្មែរយើងមានអរិយធម៌ផ្ទាល់ខ្លួនទៅហើយ មុនដែលបានតាក់ទងជាមួយផ្ទាល ១ ១ ។ ១ ១ ១

បានសេចក្តីថា លុះត្រាតែមានជាតិខ្មែរដើមលើគោះគោកធ្លកនេះ ទើប
ផ្ទាល់ការពារផ្សាយអារ្យធម៌របស់ខ្លួនបានខ្ទះចូលក្នុងស្រុកខ្មែរ ។ និយាយពីដើម
កំណើតជាតិខ្មែរនេះវិញ លោក Maurice Glaize អតីតអភិបាលកម្ពុជ្ជ បាន
សរសេរជាភាសាទាមថា : « Ce n'est nullement, comme certains le croient, un peuple d'origine purement indienne qui serait venu, à la suite de migrations, se fixer dans une région vide d'habitants, ou en aurait éliminé les éléments indigènes par des massacres ou des déportations en masse : le peuple khmer est un peuple autochtone hindouisé. » (មិនមែនដូចអ្នកខ្លះបានយល់នោះទេ ថាជាប្រជាពលរដ្ឋមួយ
ដែលមានដើមកំណើតជាតិណ្ណាស្ទ្ធុទ្ធសាធ ហើយដែលបានមកតាំងនៅក្នុង
តំបន់មួយគ្មានមនុស្សឬក៏បានកំចាត់ពួកអ្នកស្រុកវាយដោយការសម្លាប់រង្គាល
ឬការនិរទេសទាំងហ្នឹង : ប្រជាពលរដ្ឋខ្មែរ គឺជាអ្នកស្រុកដើមដែលបានទទួល
ឥទ្ធិពលអារ្យធម៌ណ្ណា) (6) ។

រីឯលោក Henri Marchal អតីតអភិបាលកម្ពុជ្ជវិញ បានសរសេរថា: « Le Cambodgien n'est pas de race hindoue; il est le résultat de nombreux croisements avec un fond malayo - indonésien . . . . . » (ខ្មែរមិនមែនជាមនុស្សពូជសាសន៍ឥណ្ណាទេ : ខ្មែរជាលទ្ធផលនៃការផ្សំគាត់
ជ្រើនជាមួយនឹង មលយូ-ឥណ្ឌូណេស៊ីយ៉ាង . . .) (7) ។

ចំពោះយោបល់ដែលថា ខ្មែរបានមកលុកលុយដណ្តើមយកទឹកដីរបស់
ជនជាតិដើមមួយនោះ ជ្រើនតែសំអាងទៅលើរឿងព្រេងខ្មែរដែលបានឯ្វាន
ថាមានស្តេចតាមមួយអង្ក្ត បានតាំងទីវាំង ៥០០ នាក់ជិះសំពៅកំសាន្តតាមមហា
សាគរ លុះប៉ះនឹងឆ្នាល់ព្ជុះបោកបក់មកនាំអោយវិនាសសំពៅអស់ទៅ ទ
ទ្រាន់ទៅដល់គោះគោកធ្លកហើយបានស់នៅទីនោះតទៅ ។ តាមយោបល់

យើង ការដែលថា ជ្ឍ ឬ ចាម ជាម្ចាស់ដើមនៃស្រុកគោកធ្លកដូចជាមិនទំនង ព្រោះពួកនោះជាអ្នកចំណូលថ្មីបានដិះសំរៅមកពីស្រុករបស់គេ (មិនដឹងច្បាស់ថានៅទីណានេះ តែមើតាមប៉ាន់ស្មានមើល ប្រហែលមកពីម្ជុំ ១ ១ ១

ជំពូកទី ២

អំពីអំបូរខ្មែរ-មន

កាលពីដើម អំបូរខ្មែរ-មន នេះ គេយល់ថា គ្រាន់តែជាអំបូរភាសាមួយប៉ុណ្ណោះ ។ យ៉ាងណាមិញ ភាសាវិទូមួយក្រុមមានលោកទី១លោក James R. Logan បានរកឃើញនូវអត្ថិភាពនៃអំបូរភាសានេះមុនគេនៅឆ្នាំ ១៨៥៦ ប៉ុន្តែកាលណោះគេនិយមហៅអំបូរនេះថា មន-រាណ្ណាម ឬ មន-ខ្មែរ-រាណ្ណាមវិញ ។ ក្រោយមកទៀត ដោយសិក្សាទៅបើញថាភាសារាណ្ណាមមានលក្ខណៈខុសប្លែកពីអំបូរភាសា មន-ខ្មែរ ទើបភាសាវិទូខ្លះបានដកភាសានេះចេញ ហើយយកទៅបញ្ចូលក្នុងក្រុមភាសាជ្រៃវិញ ។ នេះជាទស្សនៈរបស់លោក Henri Maspéro នៃដែលលោកបានលាតត្រដាងយ៉ាងច្បាស់លាស់ក្នុងអត្ថបទសិក្សាមួយ មានចំណងជើងថា : « Etude sur la phonétique historique de la langue annamite. Les initiales. »

ចំពោះភាសាវិទូជាតិអាល្លឺម៉ង់ P. W. Schmidt អំបូរ មន ខ្មែរ មិនគ្រាន់តែជាអំបូរភាសាទេ តែជាអំបូរជាតិសាសន៍ផងដែរ ។ ក្នុងសៀវភៅ « Les peuples mon - Khmer » ចេញពុម្ពផ្សាយនៅឆ្នាំ ១៩០៨ នៅ ហាណូយ លោកបានបង្ហាញនូវលក្ខណៈទូទៅអាស្រ័យរបស់មនជាតិទាំងនោះ ដែលមានដូចតទៅ ៖

- មាឃុតូចល្អ រាងទ្រឿងដល់មធ្យម
- សែ្បកសម្បុរសណ្តែកបាយ (Foncé)
- ភ្នែកមានសណ្ឋានត្រង់ហើយផ្ដេក លើកធំ
- ច្រមុះទូលាយ
- ក្បាលពយ

គួរកត់សំគាល់ថា ចំពោះមាឃុក្តី លលាដ៍ក្បាលក្តី លោក P.W. Schmidt ពុំបានបង្ហាញលេខក្នុងការវាស់វែងភ្លាមបានច្បាស់លាស់ទេ ហើយមានចំ-ណុចខ្លះដូចជាលលាដ៍ក្បាលជាដើម លោកបានបង្ហាញលទ្ធផលដែលមានទំនាស់នឹងលទ្ធផលផ្តល់ដោយអ្នកប្រាជ្ញផ្សេងទៀត ។ ក្នុងសៀវភៅមានចំណងជើងថា « Les populations du Cambodge » លោកបណ្ឌិត G. Olivier បានចុះផ្សាយនូវការងារនៃលទ្ធផលការវាស់វែងរបស់លោក ហើយដែលយើងអាចដកស្រង់បានដូចតទៅ ៖

- ខ្មែរមានកំពស់ជាមធ្យម ១,៦១ម. និងសន្ទស្សន៍លលាដ៍ក្បាល ៨៤,៥
- មនមានកំពស់ជាមធ្យម ១,៦២ម និងសន្ទស្សន៍លលាដ៍ក្បាល ៨៥,៦

បើយោងតាមលទ្ធផលខាងលើនេះយើងឃើញថា ខ្មែរ និង មន មានកំពស់មធ្យមដូចគ្នា (១ម គ្នាតែ ១ ភាគរយប៉ុណ្ណោះ) ចំណែកលលាដ៍ក្បាលក៏ដូចគ្នាទៀត (១ម គ្នាតែ ០,៥) ដែលមែនពាក្យដូចលោក P. W. Schmidt យល់នោះទេ ។ ប៉ុន្តែចុះជាយ៉ាងនេះក៏ដោយ ក៏យើងអាចយល់ថាត្រង់ចាំងត្រាន់តែជាការកត្តូចតូចប៉ុណ្ណោះ ព្រោះលោកបានសរសេរសន្និដ្ឋានថា ស្ថិតក្នុងៈ

ពាក្យនោះអនុញ្ញាតអោយលោកអះអាងថា ពួកមនុស្សនោះស្ថិតជាច់ចេញពីអំបូរ ម៉ុងខ្មែរសព្វគ្រប់ និងពីអំបូរអាស្ត្រាន ។

លោក Maurice Glaize អតីតរដ្ឋមន្ត្រី បានសរសេរក្នុងសៀវភៅ « Les monuments du groupe d'Angkor » ថា : « . . . les Khmers se rattachent en effet, tant au point de vue ethnologique que linguistique, aux populations môn de Basse Birmanie. . . . . » (ជនជាតិខ្មែរជាប់ពូជអំបូរជាមួយជនជាតិសាសន៍ និងជាមួយនឹងជនជាតិមន នៅក្នុងតំបន់ភាគខាងត្បូងប៉ាមីយ៉ា) ។ រីឯលោក Philippe Devillers អ្នកស្រាវជ្រាវជាតិបារាំងម្នាក់ទៀត បានសរសេរក្នុងសៀវភៅ L'Asie du Sud-Est ក្បាលទី ២ ថា : « . . . Khmers, peuple de même souche ethnolinguistique que les Môns . . . . » (ខ្មែរជាជនជាតិដែលមានប្រភពដូចគ្នាខាងជាតិសាសន៍ និងភាសាជាមួយនឹងជនជាតិមន) ។

សរុបសេចក្តីមក យើងឃើញថាលទ្ធផលនៃការសិក្សាស្រាវជ្រាវរបស់លោក P. W. Schmidt លោក G. Olivier លោក Maurice Glaize និងលោក Philippe Devillers ក្នុងបានរៀបរាប់ទូលមកខាងលើយ៉ាងតស្អ្ចតាងសំអាងបញ្ជាក់និងគាំទ្រនូវទស្សនៈរបស់លោកអ្នកស្រាវជ្រាវទាំងឡាយ ដែលបានចាត់ទុកជាអំបូរ ខ្មែរ ១០ ជាអំបូរពិសេសមួយ ។

យោងតាមជាកសារថ្មីដែលបានផ្តល់ជូនដោយនាយកដ្ឋានជ្រាវជ្រាវ ១៩៦៤ (Ethnic groups of mainland South - East Asia) អំបូរខ្មែរ-១០ មានគ្នាទាំងអស់ ៧៦ ក្រុមរស់នៅជាប់ព្រំប្រទេសវៀតណាមភាគខាងត្បូង ១ជ្រុងដល់

សម្ព្រៃមីង ដោយគាត់តាមប្រទេសភូមា ប្រទេសជ ប្រទេសលាវ ប្រទេសកម្ពុជា និងសាធារណៈរដ្ឋខ្មែរ ។ ក្នុងចំណោមជនជាតិ ខ្មែរ-មន ទាំងឡាយ មានតែខ្មែរនិងមនទេដែលបានកសាងអារ្យធម្មិ្ពធ្ងន់ធ្ងរជាងគេ ព្រោះម្យ៉ាងដោយហេតុជនជាតិទាំងនេះ បានទៅរស់នៅត្រង់តាលទំនាបនៃទន្លេធំៗ ដែលមានដីជាតិល្អ ហើយម្យ៉ាងទៀតដោយមានការជ្រាស្រ័យទាក់ទងនឹងជនបរទេសទៀតផង ។ ចំណែកជនជាតិ ខ្មែរ-មន ដទៃ ដែលរស់នៅតាមព្រៃ-ភ្នំ ស្ទើរតែគ្មានទំនាក់ទំនងជាមួយគ្នាផងនោះ ក៏ឃើញថាគ្មានការចំរើនលូតលាស់ នៅទន់ខ្សោយតែត្រមឹមវិស័យទាំងអស់ ។ ដោយហេតុនេះ ហើយបានជាអ្នកជ្រាជ្រៅណាមួយ បានយកឈ្មោះពីរនេះ គឺ មន និង ខ្មែរ មកធ្វើជាឈ្មោះសំគាល់ជនទាំងមួល គឺជនខ្មែរ-មន ប៉ុន្តែខ្មែរយើងបានផ្លាស់ឈ្មោះនេះពី មន-ខ្មែរ មកជា ខ្មែរ-មន ទីញ ព្រោះយើងយល់ថា ខ្មែរ ជាពាក្យសំខាន់ជាងគេ ព្រោះជាជនជាតិមួយមានគ្នាច្រើនជាងគេ ហើយមានហ៊ានជារដ្ឋប្រកបដោយឯកភាព អធិបតេយ្យ និងអារ្យធម្មិ្ពធ្ងន់ធ្ងរទៀតផង ។ គួរបញ្ជាក់ដែរថា ការកែប្រែរូបមន្តហើយនេះ បានទទួលការយល់ព្រមពីរដ្ឋការយូរណាស្ត ក្នុងសម័យប្រជុំកាលពីខែ តុលា-វិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៩៧០ ហើយ ។

* *

*

ឥទ្ធានេះ យើងសូមលើកយកពាក្យសំខាន់ជាងគេពីរនៃអ្នកប្រាជ្ញ - ១ន
មកសិក្សាដើម្បីអោយបានដឹងថា តើខ្មែរនិងមនេះជាអ្វី ?

BUDDHIST INSTITUTE LIBRARY

ក- ខ្មែរ.-

ក្នុងការសិក្សាប្រវត្តិរូបនៃជាតិ ១ ក្នុងវិស័យ ១ ក្នុងវិស័ក
ប្រវត្តិសាស្ត្រ ១ ក្នុងវិស័យវប្បធម៌-អារ្យធម៌ ១ គេតែងឃើញមានបញ្ហាចោទ
ឡើងចំពោះពាក្យថា ខ្មែរ - ១ម - ១ម - ១ ... ១ ... ១ ...

ទាំងស្រុង ។ នៅក្នុងទស្សនាវដ្ដីពុទ្ធិកសិក្សាឆ្នាំទី ១ លេខ ១ ៥ ឆ្នាំ ១៩៥៧ ព្រះអង្គបានសរសេរដូចតទៅថា : « ការសម្ព័ន្ធឫសី ឥន្ទ្ર និងនាង ចេរ នេះ ជាហេតុដែលនាំឲ្យកើតជាសូរ្យវង្ស ឬ ឥន្ទ្រវង្សនៅខាងក្នុងនគ ។ ហើយយើងអានព្រមៀលពាក្យ ឥន្ទ្ર ចេរ នេះបន្ដិចម្ដងៗ ក៏នឹងបានទៅជាពាក្យជាខ្មែរ ដូច ឥន្ទ្ + ចេរ > ឥន្ទ + ចេ > ឥន្ត + ចេ > ឥ + ចេ > ឥ ចេ > ឆ្នេ = ខ្នែ ។ ដំណើរនេះមានន័យសមរម្យទំនងបានទៅជាពាក្យជាខ្មែរណាស់ ។ . . . អ្នកបាលីបានធ្លាប់ពាក្យជា ខ្នែ ទៅជាភាសាបាលីជា ខេមរ ប្រែថា « អ្នកមានសេចក្ដីក្សេមក្សាន្ត » ។

ពាក្យថា ឥន្ទ្រជ ក៏កើតចេញមកពីពាក្យឫសី ឥន្ទ្ (+ ស្ងួយម្ដង) នេះដែរ ព្រោះកាលដែលឫសី ឥន្ទ្ ជានាងអប្សរ ចេរនោះ ក៏ជានកើតទៅជាវង្សមួយខាងក្នុងនគ ហៅជាសូរ្យវង្ស ឬ ឥន្ទ្រវង្ស ពីវង្សស្រីឥន្ទ្ ។ តាមប្រវត្ដិថា ការសម្ព័ន្ធ ឥន្ទ្ ចេរ នេះកើតជាបានជាបុត្រពីរអង្គ ហៅថា ឥន្ទ្ជ: = បុត្រឥន្ទ្ពីស្រុកវ៉ន និង ក្រុសស្ដ្ងវ៉ន ។ សោយពាក្យអស្ចារ្យនៃវង្ស ខាងក្នុងនគ្ គ្រាប់ជ្រៀងជ្ដរមក ។ ដើមឡើយគេមិនស្ដាប់ឃើញមានប្រើពាក្យ ឥន្ទ្ជ: នេះទេ តែកាលក្រោយ ជ ដាយ ជ ២ ជានសោយពាក្យមានអំណាចខ្លាំងពូកែ ជានប្ដូរមកជ ។ ដូចក្រោមដោយជាងគ ។ ជ ។ ហើយទើបឃើញមានសិលាចារឹកប្រើពាក្យថា ឥន្ទ្ជ ឥ ឥ ជ ; ប្រទេសនៃបុត្រឥន្ទ្ » ។

ចំពោះយោបល់ដែលថាពាក្យ ខ្នែ កើតមកពីការផ្សំ ឥន្ទ្ និង ចេរ

លោកឆ្ពោតប្រមប្ចុ និងលោក Pierre Fabricius ជាមិនសមហេតុផលទេ ព្រោះមិនស្រមៃតាមក្បួនច្បាប់ភាសាវិជ្ជ ។

២- ទស្សនៈលោក ឈឹមក្រសេម.-

នៅក្នុងជំពូកទី១ ស្តីពីដើមកំណើតជាតិខ្មែរ យើងមានឧទាហរណ៍លើកយកទស្សនៈនេះមកលាតត្រដាងម្តងរួចហើយ ។ នៅពេលនេះយើងគ្រាន់តែស្រង់យកអត្ថន័យបង្ហាញខ្លីនិងញ្ជ ។ សំគាល់ចំណុចនៃការសិក្សារបស់យើងតែប៉ុណ្ណោះ ។ លោក ឈឹមក្រសេមបានសរសេរដូចតទៅ: « ... ខ្មែរយើងដើមទឡ្ហៃ - មុនដំណាលជ្រាយមកនៅក្នុងកម្ពុជនេះ - អាស្រ័យនៅក្នុងកុមារភ្នំនោះ ១ រាជ្យ ១ ... ឈ្មោះជាតិខ្មែរហៅត្រឹមត្រូវតាមសូរសព្ទដើមថា ឆ្មុមេ ... ...

៣- ទស្សនៈលោក ទស់ សារ៉ែត.-

ក្នុងអត្ថបទស្នើសុំធ្វើវិសោធនកម្មផ្ទៃទៅដូនសភាធម្មនុញ្ញហើយដែលចុះ ថ្ងៃទី ១៦ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៩ ៧១ លោកទស់ សារ៉ែត សមាជិកនៃអង្គការជាន់ខ្ពស់ នេះ ធ្លាប់លើកឡើងជាអាទិ៍ ៖ « បើតាមការសិក្សាស្រាវជ្រាវដែលខ្ញុំធ្លាប់ ធ្វើ ... ...

ចុះចំណែកពាក្យថា ឥន្ទ្រៀ យ៉ាងម៉េចវិញ ? លើសយើងបានពិភាក្សាណា ទូទៅសម្មតិកម្មពីខាងលើនេះរួចហើយ យើងប្រមែលថាអាចយល់បានដោយ ងាយអំពីន័យនៃឈ្មោះថា ឥន្ទ្រៀ នេះ ។ នៅក្នុងពាក្យថា ឥន្ទ្រៀ យើងឃើញ ចាន់ពាក្យ ឥន្ទ និងដែលប្រែថា ទាស ហើយនិងពាក្យ ពុធ និងដែលប្រែថា ពួជ ផ្សំគ្នាទៅជា ឥន្ទ្រៀ គឺ ឥន្ទ ឬ ១ឥ ឬ ក្ងែ ឬ ខ្ទ្ធ ដែលហ្នឹងឯង ។

សរុបសេចក្ដីមក យើងអាចសង្ខេបទស្សនៈ ១ ១ ១

៦- ឧស្សាហ៍លោក ហ៊ីម ចាន់ .-

លោក ហ៊ីម ចាន់ ជានាយទាហានម្នាក់នៃកងទ័ពជាតិខ្មែរ ។ ក្នុងអត្ថបទ
ទាក់ទងអង្គហ្ការ « ១ មធ្យាយ » លោកបានពន្យល់ថា: « ពួកនាគ គឺជា
ជាម្ចាស់ដើមនៃប្រទេសឥណ្ឌា ត្រូវនិទ្ទានតាមកន្លែងមក សុវណ្ណភូមិដោយធ្យាំងចាញ់
ពួក ត្រុង ឈ្លានពាន (ពួកអារ្យ) ។ ក្នុងនាគមកដល់ គេឃើញដែនដី
សុវណ្ណភូមិមានទ្រាស់ដីមហើយ គឺពួក ខ្មែ និងពួក មន តែប៉ុន្តែលោកអ្នក
ប្រាជ្ញជាតច្រើនបានអះអាងស្រាមតាថា ទីស្ថានេះត្រូវអ្នកមកស្ថិតនៅ
ឥណ្ឌាមនីយកម្ម ទាល់តែក្លាយទៅជាប្រទេសឥណ្ឌាទី ២ តាំងពីច្រើនរយឆ្នាំ
មុនសម័យពុទ្ធកាលម្ល៉ះ ។ ពួកមនមានជាអ្នកគោរពព្រះរាជ្ញ រីឯពួកខ្មែ
(គឺខ្មែរយើងនេះ) ជាអ្នកគោរពព្រះចន្ទ ។ ចម្បាំងបានកើតឡើងរវាងពួក
នាគនិងពួកខ្មែ - មន ហើយការប៉ះទង្គិចនេះបានកាត់ពួកនាគកាន់ ក៏ម្ចាស
ភាគធំត្រូវក្លាយជាខ្មែ ហើយមួយភាគតូចក្លាយជាមន ។ តាំងពីកាលនោះ
មកនាមនាគក៏ត្រូវបាត់ទៅ ។ គេពុំដឹងច្បាស់ផងថា ជនជាតិខ្មែរមួយនិងមន
ទៅថា ១ ១ ពីសម័យណា ។ អ្នកខ្លះហៅ ១ ១ ទៅជា ក្ងោ ១ ១ ១ ១
ចាំ ១ ១ ១ ១

កាលពីខែ កុម្ភៈ ១៩៧៣ លោកបានបញ្ជូនសារមួយមកលោកថា កាលពីសម័យបុរាណប្រទេសខ្មែរផ្នែកខាងលើហៅថា ជាន់ជើ ឯផ្នែកខាងក្រោមហៅថា ត្រោមពួជ ។ ពាក្យនេះក្លាយមកទៀតទៅជា ត្រុងពួជ រួច ឆមពួជ រួច កម្ពុជា ឬ ១ម ។

៨- ឧស្សាហ៍: លោកគ្រូ ជ ន ន ជ ។ -

ក្នុងសម័យប្រជុំពេញអង្គនៃក្រុមប្រឹក្សាជាណាឌ្រ (ឥឡូវព្រឹទ្ធសភា) ស្តីពីការបង្កើតវិទ្យាស្ថានខ្មែរ-មន កាលពីថ្ងៃ ១៦ ខែ កុម្ភៈ ១៩៧០ លោកគ្រូ ជ ន ន ជ បានថ្លែងបំភ្លឺអង្គប្រជុំចំពោះពាក្យ ខ្មែរ និង កម្ពុជា មានសេចក្តីដូចតទៅ ÷

- ពាក្យ ខ្មែរ ក្លាយមកពីពាក្យ ក + ម ។ យោងតាមការសិក្សារបស់ខ្ញុំ ខ្មែរយើងជាអ្នកនិយមទុកស្ត្រីជាធំក្នុងគ្រួសារនិងក្នុងសង្គម បានសេចក្តីថា ខ្មែរយើងជាអ្នកមេនិយម (matriarcalisté) ។ ឫសបទ «ក» មានន័យជ្ងើនិយមរបស់ពាក្យណាមួយ ដោយមានលក្ខណៈកាន់ខ្លាំងក្លាទៅមុខ ដូច្នេះ ក + ម មានន័យថា អ្នកគ្រប់គ្រងតាមខ្លាំងជាង អ្នកដទៃ ដែលគ្រប់គ្រងតាមស្ម័គ្រ ឬគ្រប់គ្រងតាមតុលាការវិញ ។

ក + ម > ក្ម > ក្ម > ក្ម > ខ្ម > ខ្ម

- ពាក្យ កម្ពុជា ក្លាយមកពី ក + ពួជ ។ យោងតាមការសិក្សារបស់ខ្ញុំ ពួជ ដូចការយើងពុំដែលផ្ទៀងផ្ទាត់ទៅ ។ ហើយ

ដើម្បីកាយរយៀញនំយកាន់តែភ្ជាំ គេដាក់ឫស្ស "ក" ពីមុខមកទៅជា ក + ញ្ជ = កញ្ជ ដែលអ្នកបាលី-សំស្ក្រិតនិយមសរសេរទៅជា ឆ្ងាជ ជ្ជ ... ...

ជាវ៉ែក ។ ដូចជាតិយួនក៏ធ្លាប់ប្រើពាក្យ ចិនឡាយ (= ចេនឡា) តាមកន្លែ សំរាប់លំនាស់ប្រទេសខ្មែរ នៅសម័យក្រោយរាជ្ជ ឬក្នុងសម័យដែលស្តេចខ្មែរ មាន ឋានន្តរនាមថា ក្រុង ឥន្ទ្រាធិបតី ។

ត្រូវកត់សំគាល់ជាមួយនឹងទៀតថា ពាក្យ ខ្មែរនេះត្រូវ ធ្លាប់ជនជាតិបរទេសស្គាល់ឃ្លាតណាស់មកហើយ ។ ចិនហៅយើងថា ឆីម៉ាង ឬ ហ្ការ៉ាហ្គ (Qomar) ជាមហៅ ក្ងីរ-ក្ងីរ យួនហៅ ការ១ចេន ឬ ការ១ម្ងៃ ( ) ( ) ( )

មានប្រវត្តិសាស្ត្រយូរអង្វែងមកហើយ ។ ជនតាវៃនបុរាណស្គាល់ជាតិមនទេះ ច្បាស់ណាស់ ។ ជនជាសោកចង់ក្រងទំនុកច្រៀងនិងបទភ្លេងជាច្រើនដែលមានពាក់ទង់ទាំងជនជាតិនេះដូចជាបទ «មនមុជទឹក» ។ ១ «សំណាមន» ។ ល ។

ជនជាតិមនហៅខ្លួនឯងថា ២ ២ ប៉ុន្តែជនជាតិភូមាមែនជាហៅជាតិនេះថា ៖ ឡាញ (Talaing) វិញ ។ តើពាក្យថា ២ ២ នេះមានន័យសម្គាល់ដូចម្តេច? ហើយពាក្យថា ២ ឡាញ ១ ២ ២ ១ ២ ២ ១ ២ ២

ទស្សនៈចែងបន្ថែមនេះមានសំអាងលើរឿងព្រេងដែលនិទានថា ក្នុងអតីតកាល
មានព្រះមហាក្សត្រមួយអង្គមានឈ្មោះ ធិសៈ ស្ថិតនៅនគរ ។
កាលណោះមានពួកមិច្ឆាទិដ្ឋិកជន ចាមកញ្ជ្រោះ ... ...
ជាក្រុង ដោយសារ ... ...
ទ្ធាយ ... ...
ក្មេងស្រីសេដ្ឋីម្នាក់មានឈ្មោះ ... ...
ទុកជាក់ ... ...
ស្ដេចមិនឲ្យ ... ...
ក្នុងទឹកទន្លេ ... ...
ក្រុងកាត់ ... ...
ម៉ន្ត្រីទោះ ... ...
សម្លាប់ ... ...
ស្ដេចក៏ ... ...
ជំនឿ ... ...
ទៅ ... ...
ទ្ធាយ ... ...
សម្លាប់ ... ...
ទ្ធាយ ... ...
ទ្ធាយ ... ...
ទ្ធ ... ...

ក្នុងនាសាមន « ពួកមិច្ឆាទិដ្ឋិកជនទាំងឆ្នាយ ... »

និយាយថា តយងឡាញ ទើបមានជនខ្លះយល់ស្មានថា យូរៗទៅពាក្យនេះក៏ប្រែ
ក្លាយទៅជា ន:ឡាញ់ ដែលជនជាតិភូមា ប្រើសំគាល់ជាតិមនុសនោះដែរ ។
២- ទស្សនៈដែលយល់ថា ន:ឡាញ់ ក្លាយមកពីពាក្យភូមាពីរម៉ាត់គឺ តាន
និង ឡាញ (Tan lgaing) ។ នេះគឺជាទស្សនៈរបស់អ្នកប្រាជ្ញភូមាម្នាក់
ឈ្មោះ អ៊ីជាន់ម្យ: (U Chan Mya) សាស្ត្រាចារ្យអក្សរសាស្ត្រនៅសាកល-
វិទ្យាល័យម៉ាន់ដ:ឡេ (Mandalay) ។ លោកនេះយល់ថា តាន មានន័យ
ថា ទីតាំ ង ឡាញ មានន័យថា ចំណែកល្អជាងគេ ឬ អន្លង្គដែលមាន
ទីតាំងថ្លៃ ។ ចំណែកមកពាក្យ តាន ក្លាយជា ន: ហើយ ឡាញ ក្លាយ
ជា ឡាញ (hlaing) ។ នៅទីនេះពាក្យ ន: ត្រូវនន័យសេចក្តីរៀបរាយពីត
ប្រាកដទេ ។ ឡាញ វិញមានន័យថា ទេសភាព ឬ ទេសភាពធំៗ ។ ចំពោះអ្នកប្រាជ្ញ
ភូមានេះ ប្រទេសមន១ដែលស្ថិតនៅក្នុងប្រទេសភូមា ជាតំបន់
ស្ថិតនៅតាមច្រាំងសមុទ្រ ហើយដែលកែងកែមានភ្ជាប់ជាមួយនោះ
សមជាមានឈ្មោះហៅថា តានឡាញ ណាស់ហើយយូរៗទៅក៏ពេញប្រើពាក្យ
នេះសំរាប់សំគាល់ជនជាតិដែលរស់នៅទីនោះផ្ទាល់ គឺជនជាតិមនហ្គីងដែ ។
ទស្សនៈមួយនេះមើលទៅជាមានលក្ខណៈសមហេតុសមផលច្រើន ត្រូវយកទៅ
ពិចារណា ក៏ប៉ុន្តែគេពុំមើលទៅប្រើពាក្យនោះក្នុងន័យ លាមកសម្រាប់សំគាល់
ជនជាតិមនសោះឡើយ ។
៣- ទស្សនៈទី ៣ ដែលចាត់ទុកថា ន: ឡាញ ក្លាយមកពីពាក្យ ពេទ្ធិ ១ ដែ
ដែលជាតំបន់ដ្ឋយស្ថិតនៅលើច្រាំងសមុទ្រទាងកើតនៃប្រទេសឥណ្ឌា ។ តាម

ទស្សនៈនេះ គេយល់ថាជនជាតិឥណ្ឌាកាលពីដើមបានមកផ្ទៃដីនួញនៅប្រ-
ទេសមន១ហើយបានរៀបការជាមួយនឹងស្រីមន ដែលលុះដល់ក្រឡាប់ទៅស្រុក
កំណើតវិញពុំបាននាំប្រពន្ធកូនទៅជាមួយផងទេ ។ ចំពោះពួកមនជាកូនទាំង
នោះហើយដែលគេអោយឈ្មោះហៅថា ៥ៈ ឆ្ឆាញ់ គឺមានន័យថា ឆ្ពោះ
ឬកូនឥតឪ ក៏ប៉ុន្តែ ចំណែកតមកពាក្យ ៥ៈ ឆ្ឆាញ់ នេះ ក៏បានប្រើជាទូទៅ
សំរាប់ជនជាតិមនទាំងមូល ។ ជាការពិតណាស់ថាក្នុងបុរាណកាលជនជាតិ
ឥណ្ឌានិងមនមានការប្រាស្រ័យទាក់ទងនឹងគ្នាជាច្រើន ។ ជាកស្តុតាងគឺ
ជនជាតិមនបានទទួលឥទ្ធិពលវប្ប១ធម៌ពីជនជាតិឥណ្ឌាជាច្រើន មានភ្លេងសិ
ល្ប៉ៈ និងព្រះពុទ្ធសាសនាថេរវាទជាដើម ។ ក្នុងទំនាក់ទំនងភាពជនជាតិទាំងពីរនេះ
ទំនងជាមានពួកឥណ្ឌាមកពីតំបន់គ្រលិङ្គណមែនហើយ ។ លោកស៊ីដែស
(Cœdès) ក៏មានយោបល់ដូចនេះដែរ : «L'appellation de Talaing, appliquée aux Môns par les Birmans, semblc indiquer qu'à une certaine époque le Telingana ou région de Madras fut en relations particulièrement actives avec le pays môn» តែការ
ដែលមកពាក្យថា ៥ៈ ឆ្ឆាញ់ ព្រមសំរាប់សំគាល់ជនជាតិមនទាំងអស់មកកាន់ផ្ទៃ
ដីពុំសូវសមរម្យ ។ តាមយោបល់របស់ជនជាតិមនដ្ឋាល់ថាពាក្យ ៥ៈ ឆ្ឆាញ់
ដែលមានន័យថា ឆ្ពោះ ជារឿងប្រជុំកន្ទ្រឹងដើម្បីបង្ហូរកេរ្តិ៍ឈ្មោះរបស់
ជាតិគេតែប៉ុណ្ណោះ ។ តាមការពិត ពាក្យ ៥ៈ ឆ្ឆាញ់ នេះ មានន័យដ
ណ្តាប់ជ្ជុកុ ឬ ជ្ជុកុ ត្រូវបានកាត់ចេញ ហើយបានកាយមកពីពាក្យ ឥត ឆ្ឆ្ញ
(l'ta loin ra) ។ ពាក្យថា ឥត: ឬ ៥ៈ នេះមានន័យថា ជ្ជុកុ ឯពាក្យដ

ឲ្យញ្ញៈ មានន័យថា **ចាត់បង់ ឬ ទិន្នាស** តែនៅទីនេះពាក្យថា ឥតៈ ពុំមែន
សំគាល់ត្រមតែឥតុកជាមនុស្សម្នាក់ឬច្រើននាក់ប៉ុណ្ណោះទេ តែសំគាល់ទូទៅ
ដ៏ទាំងមូល ជាពាក្យដំណែលពីជួនតាមជនជាតិមនតែម្តង ។ សូមជ្រាបថា
ក្នុងគ្រាដែលជនជាតិកូមាវាយលុកចូលក្នុងរដ្ឋមន ជនជាតិនេះរត់គេចពីកូម
ស្រុកបណ្តើរ ស្រែកបណ្តើរថា ឥតៈ ឲ្យញ្ញៈ ! ចានសេចក្តីថា **ជីវិតជីវិតពុត
យើងត្រូវទិន្នាសអន្តរាយអស់ហើយ** តែពាក្យទាងដើមគឺ **ឥ** ទ្ធិតពាក្យទាង
ពុន **ទ:** លឹមមិនសូវច្បាស់ នៅសល់តែពាក្យ **ឥ:** ឲ្យញ្ញ ដែលភ្ជាយទៅជា
ឲ្យញ្ញ ១ តាមសំដីរបស់ជនជាតិកូមា តែម្តងទៅ ។ តើជនជាតិដែលមាន
ឈ្មោះថា **មន** នេះមានគ្នាប៉ុន្មាននាក់ហើយរស់នៅនៅទីណាខ្លះ ? ទ្ធិជាតិ-
ដូចតើជនជាតិនេះមានប្រវត្តិពីទាងដើមរៀងមកដូចម្តេចខ្លះដែរ ?

ចេតាមពត៌មានដែលយើងបានទទួល យើញថាមនមានចំនួនសរុបប្រ-
ហែល ៧ លាននាក់ ។ ក្នុងប្រទេសកូមា ទីតាំងដែលជនជាតិនេះរស់នៅ
ច្រើនកុះករបំផុតគឺតំបន់ឆ្នេរសមុទ្ររតណាសេរ៉ីម (Tenasserim) ទ្ធិនៃបគូ
(Pegu) ។ ប៉ុន្តែនៅរដ្ឋធានីយ៉ាងកុង (Rangoon) ទ្ធិងក្នុងភូមិធ្លាយដាច់
ស្រយាលស្ថិតនៅទាងលិច ក៏មានជនជាតិមនរស់នៅខ្លះដែរ ។ ជនជាតិមន
ក្នុងប្រទេសថៃមានចំនួនតិចជាងក្នុងប្រទេសកូមា ហើយច្រើននៅជិត ១ ក្រុង
ចំងាក់ នៅជុំវិញកាន់ប៉ី (ពួកនេះជាកូនចៅរបស់ជនកៀសខ្លួន នៅស.វ.
ទី ១៨-១៩) នៅលពុបុរី នៅខ្ពស់ថាន ទ្ធិងនៅជិតនគរកាដ ។

ប្រវត្តិណីប្រវត្តិសាស្ត្រមនបានដំណាលថា ជនជាតិមនមានកំណើតនៅ
ត្រង់ថាទង (សុធម្មវតី) នៅប្រមាណ ៦០០ ឆ្នាំមុន គ.ស. ម្ល៉ះ ។ តែ

ចម្ងាកត្រង់សព្វ២ថ្ងៃហាកដូចជាគ្មានសល់អ្វីជាដុំកំភួន ល្មមអោយចាត់ទុកទីនោះ
ថាជាកន្លែងនៅបាស់ ឬមួយបុរាណវត្ថុដែលនៅសល់ត្រូវកប់ជាន់ទៅក្នុងដីអស់
ទៅហើយ ? បើយើងពិនិត្យផ្អែកទៅលើឯកសារចិន ឃើញថាជនជាតិមន១.
ចង្ក្រីត រដ្ឋត្រាវតីនៅ ស.វ.ទី ៧ ដែលមានទីតាំងនៅត្រង់វាលទំនាបខាងក្រោម
នៃទន្លេមេណាមក្នុងប្រទេសថៃសព្វថ្ងៃ ។ ប៉ុន្តែ បើតាមប៉ាន់ស្មានមើលទៅ
រដ្ឋនេះប្រហែលកកើតឡើងនៅមុន ស.វ.ទី ៧ ព្រោះនៅត្រង់ព្រះបឋមពន្ធ ចុះ
ដែលស្ថិតនៅក្នុងរដ្ឋត្រាវតីគេបានរកឃើញ វត្ថុបុរាណជាច្រើនដែលមានកាល
កំណត់មុនពាក់កណ្តាល ស.វ.ទី ៦ ។ ចំនួនប្រហែលមិនបានស្គាល់រដ្ឋនេះមុន
ស.វ.ទី ៧ ព្រោះវានៅមិនចំផ្លូវដំណើរ ។ នៅក្រោយកាលកំណត់នេះបន្តិច
ក្រោមកិច្ចដឹកនាំរបស់ព្រះនាងតម្ពេទី ជនជាតិមនបានកសាងរដ្ឋមួយទៀត
គឺរដ្ឋហរិបុញ្ជ័យ នៅត្រង់វាលទំនាបខាងលិចនៃទន្លេមេណាម ។ ប្រភពចិន
បានអោយដឹងថែមទៀតថារដ្ឋថ្មីមួយត្រូវបានស្ថាបនាឡើងទៀត គឺជាណា-
ចក្រហរិភុញ្ជ័យនៅឆ្នាំ ៨២៥ ដោយបងប្អូនក្មេះពីនាក់ឈ្មោះ សមល និង
ម្ចាស់ ហើយរដ្ឋនេះស្ថិតនៅខាងត្បូងប្រទេសកម្ពុជា នៅបន្ទាះទន្លេតវ៉ែត
និងសាលវិន ។

គេបានដឹងថានៅឆ្នាំ ១០៥៧ ស្តេចអានោរ៉ាថដែលបានចង្ក្រីតរដ្ឋកម្ពុជាជំនួស
តំណែ ឬកាន បានលើកទ័ពទៅវាយមនៅថាតន់ហើយថែមទាំងបានចាប់យក
ជាឈ្លើយអស់ជាច្រើនទៅជាមួយផង ។ ត្រូវកត់សំគាល់ថាក្នុងចំណោមឈ្លើយ
ទាំងនោះ មានអ្នកប្រាជ្ញបណ្ឌិតកវីជាច្រើនដែលបានផ្សាយអារ្យធម៌ដល់ទួន
ដល់ពួកអ្នកឈ្លះ មានតួអក្សរនិងលក្ខណៈសាសនាចង្ការជាដើម ។ មក

ដល់ ស.វ. ទី ១៦ គឺក្នុងឆ្នាំ ១៥៤០ មេទ័ពកូមាម្ចាស់មកពីតង់ហ្ស៊ី (Taungo) បានបង្កើតកាដាវ៉ាន់ថ្មីមួយទៀត ហើយលើកទ័ពទៅវាយក្រុងបេគូយកធ្វើជានគរបស់ខ្លួនវិញ ដែលជាហេតុបណ្តាលអោយជនជាតិមន បាត់បង់ឯកភាព អធិបតេយ្យរបស់ខ្លួន ហើយចាប់ពីពេលនោះមកគឺអស់មានបាន:ជាវ:ដ្ឋ:ស់ទៅវិញ ក្នុងនៃ ១ ១ ១

ចំណែកទី ៣

អំពីបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ

I- ប្រវត្តិទឹកដីខ្មែរ .–

ការសិក្សាពីបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរតម្រូវអោយយើងដឹងពីអាយុកាលនៃទឹកដីខ្មែរផងដែរដែលមានប្រវត្តិជាប់ភាន់ទងនឹងអាស៊ីអាគ្នេយ៍ចាំងមួល ។ យ៉ាងណាមិញ គេបានដឹងថានៅដើមនិងចុងស៊ីក (ère) ២ ១ ភូមិភាគអាស៊ីអាគ្នេយ៍ បានតើមប្រទះនឹងតើងផ្ទត់ការឡូដូនឡាង (Plissement calédonien) និងតើងផ្ទត់អ៊ីស្ត្រាង (Plissement hercynien) ដែលបណ្តាលអោយផ្ទុះផ្ទុលកើតបានជាផ្លូវភ្នំនិងខ្ពង់ជាច្រើនតាមតំបន់ជុំវិញ ។ បន្ទាប់មក ដីដែលផ្ទុះផ្ទុលឡើងនេះក៏ត្រូវទឹកសមុទ្រទ្រាន បណ្តាលអោយលិចលង់អស់ហួតដល់ដំណាច់ស៊ីកទី ៣ ។ នៅដើមស៊ីកទី ៤ មានការប៉ះផ្ទុះដ៏ធ្ងន់ធ្ងរមួយទៀតចាប់ពីភូមិភាគភ្នំហិមាឡាយ ចុះហួតមកភូមិភាគអាស៊ីអាគ្នេយ៍ចាំងមួល ។ ដីខ្មែរត្រង់ភាគខ្លះ ក៏ផ្ទុះឡើងកំពស់ពី ៧០០ ទៅ ៨០០ ម៉ែត្រ ។ ក្នុងកំឡុងស៊ីកទី ៤ នេះ គេសង្កេតឃើញមានលំនាង ខ្ទិះជ្រលោងទឹកសមុទ្រ ឆ្ងាស់ឆ្ងាយច្រើនលើកច្រើនសា ជាហេតុបណ្តាលអោយដីដែលផ្ទុះឡើងហើយត្រូវលិចចូលនៅក្នុងទឹកសមុទ្រវិញ ព្រមផ្ទុះឡើងសាជាថ្មីម្តងទៀត ។ នៅចន្លោះ

ពី ៦០០០០០ ដល់ ១៥ ០០០ ឆ្នាំមុន គ.ស. ទឹកសមុទ្របានធាលាក់ចុះ
ពី ១៣០ ដល់ ១៨០ ម៉ែត្រ (បើប្រៀបធៀបកំពស់ទឹកសមុទ្រសព្វថ្ងៃ) ។
ក្រុមគ្រូពេទ្យខ្លះបានពន្យល់ថា ដោយអាស្រ័យហេតុទាងលើនេះហើយបានជា
កាលណោះ ក្រុមកាតតណ្ហូចនធ្លាប្រជុំកោះអាងស៊ីយ (Insulinde)
ស្ថិតជាប់គ្នាហូតគ្មានសមុទ្រ១ណ្ហា ដូចយើងឃើញសព្វថ្ងៃនេះ ។ នៅ
ប្រមាណ ១៥០០០ ឆ្នាំមុន គ.ស. ទឹកសមុទ្របានជាវិញ្ជីងកំពស់ ១៥ម.
ដែលជាហេតុនាំអោយទឹកដីខ្មែរក្រោម ព្រមទាំងកាលទំនាបប្រទេសខ្មែរបច្ចុ-
ប្បន្នខ្លះលិចចូលក្នុងទឹកវិញ ។ នៅ ស.ម. ទី ៣ មុន គ ស. ទឹក
សមុទ្របានធាលាក់ចុះម្តង ១ ទៀតវិញ ។ ឯទន្ទឹមគ្នានេះក៏ធ្លាប់ជាដីសណ្ត
ចាត់ចែងតាមដីសណ្ដ ១ ដែរ (8) ។

II- ឫសាស្ត្រខ្មែរ :-

តើទឹកដីខ្មែរដែលមានប្រវត្តិដូចបានរៀបរាប់ទាងលើនេះ មានមនុស្ស
មកស៊ីនៅជាប់តាងពីពេលណាមក ? ហើយការស៊ីនៅក្នុងសម័យដើមនោះ
មានលក្ខណៈដូចម្តេចខ្លះ ?

ក- ស្ថានីយឫសាស្ត្រ :-

ចំពោះបញ្ហានេះ ឫសាស្ត្រ១ចាត់ថា ឫសាស្ត្រខ្មែរ មិន
ចាប់ផ្តើមលក្ខណៈច្បាស់លាស់ ព្រោះការស្រាវជ្រាវក្នុងវិស័យនេះមិនទាន់

ចានធ្វើអាយដីតដល់នៅឡើយ ។ ចំពោះយុគថ្មចាស់បែក គេរកឃើញ
ជាទូទៅប៉ុណ្ណោះ ។ នៅឆ្នាំ ១៩៦៣ លោក E. Saurin បានរកឃើញដុំថ្ម
ចាន់នៅក្នុងចន្ទ្រមគ្ត នៅបន្ទាប់ទៅត្រស្ទឹងត្រែង និងទៅត្រក្រៃចេះ ។ ក្រៅ
ពីនេះទៅមានវត្ថុផ្សេងទៀតធ្វើពីថ្មចាន់ត្រូវបានគេរកឃើញនៅតំបន់អគ្គីវ៉ារ
ស្ថានីយដទៀតៗ ដែលគេបានរកឃើញហ្ចូតមកដល់សព្វថ្ងៃមានចំនួន ៦
ហើយសុទ្ធតែជាស្ថានីយពាក់ទងនឹងយុគថ្មកំលាងលាយលោហធាតុ ។

ក១- ស្ថានីយ សំរោងសែន – អន្លង់ផ្ដៅ – ម្លូព្រៃ –

សំរោងសែនជាស្ថានីយមួយស្ថិតនៅក្នុងទៅត្រកំពង់ឆ្នាំង ខាងជើងបំផុត
ចន្ទ្រសាច ។ ស្ថានីយនេះជាដីខ្ពស់មួយមានកំពស់ ៥ ម៉ែត្រ ហើយមានទំហំ
ប្រវែង ៦០០០ ម៉ែត្រត្រង្វាន់ប៉ុណ្ណោះ ។ លោក Roques បានរកឃើញស្ថា-
នីយនេះនៅឆ្នាំ ១៨៧៦ ឯលោក Corre បានបោះតុម្ពផ្ទាយពីការ ១ ២
គេរកឃើញនៅទីនោះ នៅឆ្នាំ ១៨៧៨ ។ ក្រោយមក លោក Moura
(១៨៨២) លោក Aymonier (១៩០១) លោក Mansuy (១៩០៦
និង ១៩២៣) បានទៅធ្វើការស្រាវជ្រាវនៅទីនោះទៀត ។ ការរកឃើញស្ថា-
នីយនេះនៅឆ្នាំ១៨៧៦ ជាដំហានដំបូងក្នុងការស្រាវជ្រាវផ្នែកបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រ
នៅកម្ពុជានេះ ។ អន្ទាក់ផ្ដៅជាស្ថានីយមួយស្ថិតនៅចម្ងាយ ២០ គ.ម.
ត្រង់ទិសពាយ័ពីសំរោងសែន ហើយមានទីប្រជុំជនប្រជាជនរស់នៅស្ថានីយខាង
លើនេះដែរ ។ លោក Mansuy បានរកឃើញស្ថានីយនេះនៅឆ្នាំ ១៩០៦
ហើយបានដាក់ឈ្មោះហៅว่า Longprao ទៀតផង ។ ម្លូព្រៃស្ថិតនៅ

ទាន់ដើងវិទ្យាស្ថានព្រះវិហារហើយត្រូវបានរកឃើញដោយលោក P.Lévy នៅឆ្នាំ ១៩៤៣ ។ ស្ថានីយនេះថ្នាំងជាស្ថានីយពីទាន់លើព្រោះមានប្រជាប់ប្រជា ធ្វើពីលោហធាតុច្រើន ។ ក្នុងដែលគេបានរកឃើញនៅស្ថានីយចាំងៗ នេះមាន :

- **ពីថ្មរំលើង** : ពួកថ្មដែលមានខ្ទង់ ពន្ធាត ញញួរ ត្បូងដំស្ថិតៈ ឃ្លីយ សរសៃ ទ្រនាប់ កាំចិត ករណ្ដៀ ថ្មសំលៀង ពុម្ពចាក់ករ ,ៀ ក .ដ ក្បាលត្រស់ អ:ង្ក្រ ផ្ទៃសន្ទូច
- **ពីឆ្នុ**ខសត្ត : ចុងព្រួញ កាំចិត ផ្ទៃ.សន្ទូច ករណ្ដៀ ត្រ្ដ្ងៃ ១ ...
- **ពីសំបកខ្យង** : អង្ក្ដ ចំហ
- **ពីដីឥដ្ឋ** : ចំហ អង្ក្ដ ក្ដ្ម ...
- **ពីលង្ហិន** : ចុងព្រួញ ករណ្ដៀ ពួកថ្ម ... ផ្ទៃ ...
- **ពីដែក** : ...

ពួកថ្មរំលើងមានខ្ទង់ពន្ធាត

ចានដើងធ្វើពីដីឥដ្ឋ

ផ្ទៃសន្ទូចធ្វើពីលង្ហិន

→ ឆ្អឹងមនុស្ស : ឆ្អឹងស្មង ឆ្អឹងក្បាល ឆ្អឹងដើមដៃ លលាដ៍ក្បាល ១

– សំណាល់ ផ្ទះបាយ ឆ្ងាង

ក្នុងចំណោមរបស់ទាំងឡាយដែលបានរៀបរាប់ពីខាងលើ យើងបានសង្កេតឃើញ ថាវត្ថុធ្វើពីថ្ម លើសបានតែលាយឡំជាមួយនឹងវត្ថុធ្វើពីលោហៈ-ធាតុ ។ ដូច្នេះយើងអាចសន្និដ្ឋានបានថានៅប្រទេសខ្មែរ យើងពុំមានត្រាដែនអោយច្បាស់លាស់ពីយុគថ្មនិង យុគលោហៈទេ ។ ឯរបស់ដែលធ្វើពីដែកមានតែ ១គត់គឺពន្លាកនៅម្ជុលត្រ : ត្រង់នេះសអោយឃើញថាមនុស្សម្រុញប្រវត្តិសាស្ត្រប្រហែលជាមិនទាន់ចេះស្វែងរកនៅឡើយទេ ហើយបានរៀនពីប្រទេសនេះពីពួកឥណ្ឌា ព្រោះគេបានសង្កេតឃើញថាពួកកួយដែលចេះស្វែងរកនៅក្នុងតំបន់ត្រកំពង់ធំនៅប្រើប្រាស់ស្ងួត ដែលគេឃើញមានប្រើក្នុងវប្ប-ធម៌របស់ឥណ្ឌានៅឡើយ ។ ម្យ៉ាងទៀត ពិធីសែនព្រេនដែលពួកកួយប្រារព្ធធ្វើមុនពេលស្ទូងដកម្ជុលៗ ក៏ជាពិធីខាងសាសនាព្រាហ្មណ៍ដែរ ។

ក្រៅពីនេះ ១ម៉ាក់ថានៅឆ្នាំ ១៩០១ គេបានរកឃើញនៅកោះសំពៅ ១ ដែលពុកមុយច្រើនណាស់ទៅហើយដោយសារតែចំកដ-ន់នៅទីនោះ ។ ក្រោយពីបានសិក្សា ពួកបុព្វប្រវត្តិវិទូបានចាត់ពុកមាន្ធ-ណាមួយនេះសិតនៅថ្នាក់ពួកក្បាលកណ្តាល (mésocéphalie) ២ ១ ១ ១

ការប្រៀបធៀបនេះអនុញ្ញាតអោយយើងសន្និដ្ឋានបានថាមនុស្សដែលរស់នៅ
សម័យសំពេធវ៉ែនគឺពិតជាបុព្វបុរសរបស់ជនជាតិខ្មែរសព្វថ្ងៃ ហើយលោក
មិនមានបានទទួលឥទ្ធិពលឥណ្ឌានៅឡើយក្នុងវិស័យចម្លាក់ ។

ដោយសំអាងទៅលើកំពស់ដីល្បាប់ (ផម.) ដែលគ្របពីលើស្ពានីយ
សំពេធវ៉ែន អ្នកបច្ចេកទេសបានសន្និដ្ឋានថាស្ពានីយនេះមានអាយុប្រហែល
១០០ ឬ ២០០ ឆ្នាំមុន គ.ស. ។

២- ស្ពានីយព្រៃកន្ធ្លង ·-

នេះជាស្ពានីយថ្មំលើងមួយទៀតដែលលោក B. P. Groslier បានរក
ឃើញនៅព្រៃកន្ធ្លង (ស្រុកមេមត់ ខេត្តកំពង់ចាម) នៅឆ្នាំ ១៩៦២ (10) ។

ជាយូរមកហើយលោក Groslier បានសិក្សាពីលើយន្តហោះនូវស្ពានដែ
ធ្វើពីដីមានពណ៌មូលដែលនៅពយ ប៉ាយ ចាប់តាំងពីឡាបានសៀក ដល់ ឡុក
និញ (Loc Ninh) ក្នុងប្រទេសវៀតណាមខាងត្បូងដោយធ្វើការតាមមេមត់
បានសេចក្តីថាស្ពានដែលនោះស្ថិតនៅក្នុងតំបន់ដ៏ក្រហមនៃចំការកៅស៊ូធំ ។

មានបញ្ហានិងសម្មតិកម្មជាច្រើនបានស្រមៃ ជាហេតុនាំអោយលោក
Groslier ជឿថាចំណែកនូវស្ពានទាំងនោះជាចំណែកនៅរបស់ជនជាតិខ្មែរដើម ។ ដូច្នេះ
ដើម្បីធ្វើការបញ្ជាក់ពីតំនិតនេះ នៅឆ្នាំ ១៩៦២ លោក Groslier បានជ្រើស
រើសយកកន្ទ្រានមួយនៅព្រៃកន្ធ្លង ដើម្បីធ្វើកំណាយព្រោះកន្ទ្រានោះស្ថិតនៅចំ
កណ្តាលរវាងស្ពានមួយ ។ ក្នុងការស្រាវជ្រាវនេះ លោក Groslier បានរកឃើញ
របស់ក [illegible] ១០ ចំនួនជាងនៅ ១ ។ ក្នុងចំណោមនោះបានបង្ហាញអោយ

លើកញ្ចាស់នៅត្រង់កន្លែងដែលជាដំរីការពារយ៉ាងមាំមួននោះ មានមនុស្សរស់
នៅដោយមានការរៀបចំយ៉ាងល្អាត់ចត់ហើយ ។ ជំរំដែល លោក Groslier
បានសិក្សាមានកំពែងកាងមូលព័ទ្ធជុំវិញ (វិដ្ឋមណ្ឌលត្រជាង ២០០ម.) ហើយមាន
ផ្លូវចូលពីរ ។ អាយុនៃជំរំមានប្រហែលពី ១៥០០ ដល់ ៥០០ ឆ្នាំមុន គ.ស. ។
ប្រជាប់ប្រជាដែលធ្វើពីថ្មរំលីងមានកាងម្ជុកៗ ខ្លះមានរាងជាពង ខ្លះមានកាងជា
ចតុមុម យកលំនាំតាមរាងដែលធ្វើពីលង្ហិនដំបូង ។ គ្រឿងមានឆ្នាំងមាន
រាងជ្រើនបែបយ៉ាងហើយមានក្បាច់រចនាល្អវិចិត្រ ប៉ុន្តែក្រោយមកបែរជាមាន
សភាពគ្រោកគ្រាតគ្មានលំអអ្វីសោះ ។ វត្ថុទាំងអស់នេះ គេចាត់ទុកថាជា
ស្នាដៃរបស់ជនជាតិខ្មែរដើម មុនពេលដែលជនជាតិនេះ ចុះមករស់នៅត្រង់
វាលទំនាបនៃទន្លេមេគង្គ និងមុនពេលដែលបានទទួលអារិយធម្មពីណ្ណា ។

ក.៣- ស្ថានីយណ្ណាចស្ពាន.-

ពីឆ្នាំ ១៩៦០ ដល់ ១៩៦៩ លោកនិងលោកស្រី Mourer សាស្ត្រាចារ្ય
នៅមហាវិទ្យាល័យបុណ្ណាវត្តវិទ្យា ដោយមាននិស្សិតនៃមហាវិទ្យាល័យនេះ
ចូលរួមផង បានធ្វើកំណាយនៅរូងភ្នំណ្ណាងស្ពានដែលអ្នកទាកទ្រាំង មានចម្ងាយ
ប្រមាណ ៥ គម. ពីអណ្តូងកំចាយ ដែលគ្រប់ជាន់ដំបង (11) ។ វត្ថុដែលគេបាន
រកឃើញមានចំនួនប្រមាណជា ៦០០០ ហើយមានជាអាទិ គ្រឿងប្រដាប់ធ្វើ
ពីថ្ម សំណល់ផ្ទះបាយ សាកសពសត្វល្អិត បំណែកគ្រឿងមានឆ្នាំង
ក្ងាន់សត្វ (Rhinoceros Sondaicusm Desm) និងក្ងាន់មនុស្ស (ក្ងាន់ដើម
ដៃនិងក្ងាន់ជង្គង់ចាំមិត) ។ វត្ថុទាំងនេះត្រូវបានគេផ្ញើទៅប្រទេសបារាំងដើម្បី

ទាងនៅដីដ៏ទ្រព្រះវិហារហើយត្រូវបានរកឃើញដោយលោក P.Lévy នៅឆ្នាំ ១៨៤៣ ។ ស្ថានីយនេះថ្នាក់ស្ថានីយពីទាងលើព្រោះមានប្រជាប់ប្រជា ធ្វើពីលោហធាតុច្រើន ។ ក្នុងដែលគេបានរកឃើញនៅស្ថានីយ៣ ១ នេះមាន :

- **ពីថ្មរំលីង** : ពួកថ្មដែលមានពន្ធូញ ពន្ធាត ញញ្ជូ ត្នោងដ៏ស្ថិត: ២យ៣ សរសៃ ទ្រនាប់ ការ៉ាត ការណ្ដៀ ថ្មសំលៀង ពុម្ពចាក់ការ ... ...

→ **ឆ្អឹងមនុស្ស** : ឆ្អឹងស្មង ឆ្អឹងក្តាម ឆ្អឹងដើមដៃ លលាដ៍ក្បាល ១

– *សំណាល់ ផ្ទះបាយ ឆ្ងាង*

ក្នុងចំណោមរបស់ទាំងឡាយដែលបានរៀបរាប់ពីខាងលើ យើងបានសង្កេតឃើញ ថាវត្ថុធ្វើពីថ្មរំលីងបានមានលាយឡំជាមួយនឹងវត្ថុធ្វើពីលោហៈ-ធាតុ ។ ដូច្នេះយើងអាចសន្និដ្ឋានបានថានៅប្រទេសខ្មែរ យើងពុំមានត្រាំដែនអោយច្បាស់លាស់រាងយុគថ្មនិង យុគលោហៈទេ ។ ឯរបស់ដែលធ្វើពីដែកមានតែ ១គត់គឺពន្ធាកនៅមន្ទីរ្ត្រ : ត្រង់នេះសង្ស័យអោយឃើញថាមនុស្សបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រប្រហែលជាមិនទាន់ចេះស្វែងរកដែកនៅឡើយទេ ហើយបានរៀនចេញពីទេសនេះពីពួកផ្សេង ព្រោះគេបានសង្កេតឃើញថាពួកក្លាយដែលចេះស្វែងរកដែកនៅក្នុងតំបន់ត្រកំពង់ធំនៅប្រើប្រាស់ស្ពាន់ ដែលគេឃើញមានប្រើក្នុងវប្ប-ធម៌ទេសផ្សេងនៅឡើយ ។ ម្យ៉ាងទៀត ពាក្យសន្ទនាត្រូវដែលពួកក្លាយប្រាស្រ័យធ្វើមុនពេលស្លាប់ជាក្រុម ។ ក៏ជាពាក្យខាងសាសនាព្រាហ្មណ៍ដែរ ។

ក្នុងបញ្ជាក់ថានៅឆ្នាំ ១៩០១ គេបានរកឃើញនៅកោះសំរោងនូវសន្ទូលលាដ៍ក្បាល ១ ដែលពុកឆ្មុយច្រើនណាស់ទៅហើយដោយសារតែទំនប់-ទន់នៅវ៉ានោះ ។ ក្រោយពីបានសិក្សា ពួកបុព្វប្រវត្តិវិទូបានចាត់ទុកថាឆ្អឹងលលាដ៍នេះស្ថិតនៅចន្លោះពួកក្បាលកណ្តាល (mésocéphalie) ២ស៊ីតពួ-ក្បាលមូល (Sous-brachycéphalie) ។ បើដូច្នេះយើងឃើញថាចំណាត់ខាងលើនេះមានលក្ខណៈស្រដៀងនឹងលទ្ធផលរបស់ លោក J. Deniker ដែលលោកបានរកឃើញថាជនជាតិវៀតណាមបច្ចុប្បន្ននេះជាពួកដែលមានក្បាលមូល (Sous-brachycéphalie) ដោយមានសន្ទស្សន៍លលាដ៍ ៨៣,៦ ( ) ។

ទាងដើងនៃក្រុងវ៉ៃហារៈហើយត្រូវបានរកឃើញដោយលោក P.Lévy នៅឆ្នាំ ១៨៤៣ ។ ស្ពានីយនេះជាធាតុស្ពានីយពីទាងលើព្រោះមានប្រជាប់ប្រជា ធ្វើពីលោហធាតុច្រើន ។ ក្នុងដែលគេបានរកឃើញនៅស្ពានីយចាំងៗនេះមាន :

- **ពីថ្នល់លើ** : ពួយ៖ ដែលមានខ្ទមញ ពន្ធាត ញញ្ជូ គ្នាងដ៏ស្ថ[illegible] ប៉ាយ[illegible] សរសៃ ទ្រនាប់ ការ៉ាត ករណ្ណៀ ថ្នមសំលៀង ពុម្ពចាក់ករ[illegible] ក[illegible]ដ ក្ស្ទាលត្រស់ អ[illegible]ត្រ ផ្ទៃសន្ទូច
- **ពីឆ្នូខសត្ត** : ចុងព្រួញ ការ៉ាត ផ្ទៃសន្ទូច ករណ្ណៀ ត្រៀង ១ផ្ទ[illegible]
- **ពីសំបកខ្យង** : អង្ក[illegible] ចំហ
- **ពីជីវជ្ជ** : ចំហ អង្ក[illegible] ក្ដ[illegible]ម[illegible]ង ចានតាម ចាន [illegible] ១ [illegible]
- **ពីលង្ហិន** : ចុងព្រួញ ករណ្ណៀ ពួយ៖ ដ[illegible]ង ផ្ទៃ[illegible]
- **ពីដ[illegible]ក** : មានតែពន្ធាក ១ គត់ នៅស្ពានីយ[illegible]

ពួយ៖ ថ្នល់លើ

ចានដើមធ្វើពីជីវជ្ជ

ផ្ទៃសន្ទូចធ្វើពីលង្ហិន

→ **ឆ្នូមមនុស្ស** : ឆ្អឹងស្មង ឆ្អឹងភ្លៅ ឆ្អឹងដើមដៃ លលាដ៍ក្បាល ១

– សំណាល់ ផ្ទះបាយ ឆ្ងាន

ក្នុងចំណោមរបស់ទាំងឡាយដែលបានរៀបរាប់ពីខាងលើ យើងបានសង្កេតឃើញ ថាវត្ថុធ្វើពីថ្ម លើសជាមួយនឹងវត្ថុធ្វើពីលោហៈជាតុ ។ ដូច្នេះយើងអាចសន្និដ្ឋានបានថានៅប្រទេសនេះ យើងពុំមានត្រាំដែនអោយច្បាស់លាស់ពីរយុគថ្មនិង យុគលោហៈទេ ។ ឯរបស់ដែលធ្វើពីដែកមានតែ ១គត់គឺពន្លាកនៅម្ជុលត្រ : ត្រង់នេះសង្ស័យថាមនុស្សនៅប្រវត្តិសាស្ត្រប្រហែលជាមិនទាន់ចេះស្ថាបនាផ្ទះនៅឡើយទេ ហើយបានរៀនចេះតែពីទេសនេះពីពួកឥណ្ឌា ព្រោះគេបានសង្កេតឃើញថាពួកកួយដែលចេះស្ថាបនាផ្ទះនៅក្នុងតំបន់ត្រកំពង់ធំនៅប្រើប្រាស់ស្ងប់ ដែលគេឃើញមានប្រើក្នុងវប្បធម៌ទាំងស្ករបស់ឥណ្ឌានៅឡើយ ។ ម្យ៉ាងទៀត ពាក្យសែនត្រូវដែលពួកកួយប្រាប្ដូនធ្វើមុនពេលស្ថាបនាផ្ទះ ក៏ជាពាក្យសាសនាព្រាហ្មណ៍ដែរ ។

ក្នុងឆ្នាំ ១៨០១ គេបានរកឃើញនៅកោះសំពោធដែលមានលលាដ៍ក្បាល ១ ដែលពុកឆ្អឹងប្រើនណាស់ទៅហើយដោយសារតែចំកន្លែងនៅទីនោះ ។ ក្រោយពីបានសិក្សា ពួកបុព្វប្រវត្តិវិទូបានចាត់ទុកថាឆ្អឹងលលាដ៍នេះស្ថិតនៅចន្លោះពួកក្បាលកណ្ដាល (mésocéphalie) និងពួកក្បាលតូច (Sous-brachycéphalie) ។ ដូច្នេះយើងឃើញថាចំណាត់ថ្នាក់ខាងលើនេះមានលក្ខណៈស្រដៀងនឹងលទ្ធផលរបស់ លោក J. Deniker ដែលលោកបានរកឃើញថាជនជាតិខ្មែរបច្ចុប្បន្ននេះជាពួកដែលមានក្បាលមូល (Sous-brachycéphalie) ដោយមានសន្ទស្សន៍លលាដ៍ ៨៣,៦ ( )

ទាន់ដីដាវត្រព្រះវិហារហើយត្រូវបានរកឃើញដោយលោក P.Lévy នៅឆ្នាំ ១៩៤៣ ។ ស្ថានីយនេះថ្មីជាងស្ថានីយពីមុនលើព្រោះមានប្រជាប់ប្រជា ធ្វើពីលោហធាតុច្រើន ។ ក្នុងដែលគេបានរកឃើញនៅស្ថានីយចាស់ៗនេះមាន :

- **ពីថ្មរំលីង** : ព�ថៅដែលមានខ្ទមញ ពន្ធាត ញញ្ជូ ភ្ជាប់ដ៏ស្ថិតៈ ឃ្លីយ៉ សរសៃ ទ្រនាប់ កាំចិត ករណ្ឌៀ ថ្មសំលៀង ពុម្ពចាក់ករ , ១ ក . ដ ក្បាលត្រស់ អាវ៉ែ ផ្ទៃសន្ទូច
- **ពីឆ្អឹងសត្ว** : ចុងព្រួញ កាំចិត ផ្ទៃសន្ទូច ករណ្ឌៀ ត្រៀង ១ ១ ១
- **ពីសំបកខ្យង** : អង្ករ ចំហូ
- **ពីដីឥដ្ឋ** : ចំហូ អង្ករ ក្ដមធ្នាំ ១ ១ ១ ១ ១ ១ ១ ១
- **ពីលង្ហិន** : ចុងព្រួញ ករណ្ឌៀ ពាសៅ ដួង ផ្ទៃ ១ ១
- **ពីដែក** : មានតែពន្ធាត ១ គត់ នៅស្ថានីយមួ

ពួកវាថ្មរំលីងមានពន្ធញ

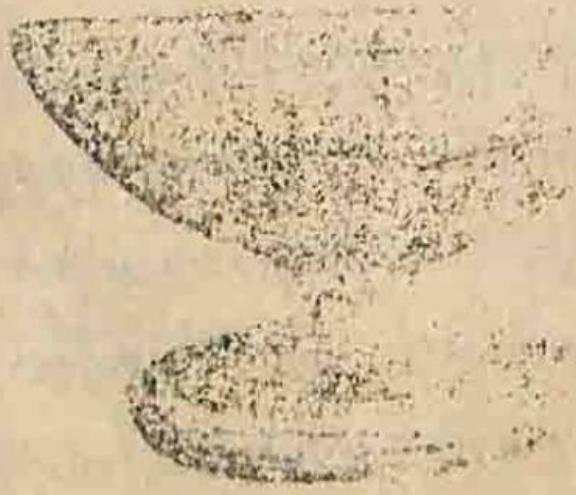

ចានដើមធ្វើពីដីឥដ្ឋ

ផ្ទៃសន្ទូចធ្វើពីលង្ហិន

→ **ឆ្នូមមនុស្ស** : ធ្លាំងស្ពង ធ្លាំងភ្លៅ ធ្លាំងដើមដៃ លលាដ៍ក្បាល ១

– *សំណល់ ផ្ទះបាយ ធ្យូង*

ក្នុងចំណោមរបស់ទាំងឡាយដែលបានរៀបរាប់ពីខាងលើ យើងបានសង្កេតឃើញ ថាវត្ថុធ្វើពីថ្មំលើងបានតម្លៃជាមួយនឹងវត្ថុធ្វើពីលោហៈ-ធាតុ ។ ដូច្នេះយើងអាចសន្និដ្ឋានបានថានៅប្រទេសខ្មែរ យើងពុំមានព្រំដែនអោយច្បាស់លាស់រវាងយុគថ្ម និង យុគលោហៈទេ ។ ឯរបស់ដែលធ្វើពីដែកមានតែ ១គត់គឺពន្ធាគនៅមួយព្រៃ : ត្រង់នេះសអោយឃើញថាមនុស្សបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រប្រហែលជាមិនទាន់ចេះស្ងាដែកនៅឡើយទេ ហើយបានរៀនចេះប្ដូតទេសនេះពីពួកឥណ្ឌា ព្រោះគេបានសង្កេតឃើញថាពួកកួយដែលចេះស្ងាដែកនៅក្នុងវាលត្រពាំងធំនៅប្រើប្រាស់ស្ពាន់ ដែលគេឃើញមានច្រើនក្នុងវប្ផធ៌ាស្ត្ររបស់ឥណ្ឌានៅឡើយ ។ ម្យ៉ាងទៀត ពាក្យសន្ទនាត្រង់ដែលពួកកួយប្រាស្រ័ព្ធធ្វើមុនពេលស្ងាដែកមួយ ។ ក៏ជាពាក្យខាងសាសនាព្រាហ្មណ៍ដែរ ។

ន្ទ្ធរបញ្ជាក់ថានៅឆ្នាំ ១៨០១ គេបានរកឃើញនៅគោះសំរោងវិសមន្ទ្ធ លលាដ៍ក្បាល ១ ដែលពុកឆ្ងាយច្រើនណាស់ទៅហើយដោយសារតែចំកដ់-ខន់នៅទីនោះ ។ ក្រោយពីបានសិក្សា ពួកបុព្វប្រវត្តិវិទ្ធបានចាត់ទុកថាធ្លាំងលលាដ៍នេះសំគាល់នៅចន្លោះពួកក្បាលកណ្ដាល (mésocéphalie) និងពួកក្បាលមូល (Sous - brachycéphalie) ។ បើដូច្នេះយើងឃើញថាចំណាត់ថ្នាក់ខាងលើនេះមានលក្ខណៈស្រប១ងនឹងលទ្ធផលរបស់ លោក J. Deniker ដែលលោកបានរកឃើញថាជនជាតិខ្មែរបច្ចុប្បន្ននេះជាពួកដែលមានក្បាលមូល (Sous - brachycéphalie) ដោយមានសន្ទស្សន៍លលាដ៍ ៨៣,៦ (។

ទាន់ដើងវិទ្រព្រះវិហារហើយត្រូវបានរកឃើញដោយលោក P.Lévy នៅឆ្នាំ ១៩៤៣ ។ ស្ថានីយនេះថ្នាំងជាងស្ថានីយពីមុនលើព្រោះមានប្រជាប់ច្រើន ធ្វើពីលោហធាតុច្រើន ។ ក្នុងដែលគេបានរកឃើញនៅស្ថានីយចាំងនេះមាន :

- **ពីថ្ម**រំលីង : ពូថៅដែលមានពន្ធូញ ពន្ធាក ញញ្ជូ គ្រាងដំស្ថាន ជ័យ ... សរសៃ ទ្រនាប់ កាំចិត ករណ្ដៀ ថ្មសំលៀង ពុម្ពចាក់ ... ...

→ **ឆ្អឹងមនុស្ស** : ឆ្អឹងស្មង ឆ្អឹងភ្ជៅ ឆ្អឹងដើមដៃ លលាដ៍ក្បាល ១

– *សំណល់ ផ្ទះបាយ ល្បង*

ក្នុងចំណោមរបស់ទាំងឡាយដែលបានរៀបរាប់ពីខាងលើ យើងបានសង្កេតឃើញ ថាវត្ថុធ្វើពីថ្ម លីងបានមកពីឡាមួយនឹងវត្ថុធ្វើពីលោហៈ-ធាតុ ។ ដូច្នេះយើងអាចសន្និដ្ឋានបានថានៅប្រទេសខ្មែរ យើងពុំមានព្រំដែនអោយច្បាស់លាស់រវាងយុគថ្ម និង យុគលោហៈទេ ។ ឯរបស់ដែលធ្វើពីដែកមានតែ ១គត់គឺពន្លាកនៅមូលព្រ : ត្រង់នេះសអោយឃើញថាមនុស្សម្នាក្នុងប្រវត្តិសាស្ត្រប្រហែលជាមិនទាន់ចេះស្វែងរកដែកនៅឡើយទេ ហើយក៏បានរៀនយកបច្ចេកទេសនេះពីពួកផណ្ណា ព្រោះគេបានសង្កេតឃើញថាពួកក្នុងដែលចេះស្វែងរកដែកនៅក្នុងដីខ្សាច ត្រកំពង់ធំនៅប្រើប្រាស់ស្ពាន់ ដែលគេឃើញមានប្រើក្នុងវប្ប១ទ្ធិសាស្ត្ររបស់ផណ្ណានៅឡើយ ។ ម្យ៉ាងទៀត ពាក្យសែនត្រែនដែលពួកកូយប្រាប្ញធ្វើមុនពេលស្ទូងដកមួយ ។ ក៏ជាពាក្យខាងសាសនាព្រាហ្មណ៍ដែរ ។

ក្នុងបញ្ជាក់ថានៅឆ្នាំ ១៨០១ គេបានរកឃើញនៅកោះសំរោងសែនមួយ លលាដ៍ក្បាល ១ ដែលពុកឆ្មុយច្រើនណាស់នៅហើយដោយសារតែចំកដ់-ខន់នៅវ៉ាន ។ ក្រោយពីបានសិក្សា ពួកបុព្វប្រវត្តិវិទូបានចាត់ទុកក្បាលលលាដ៍នេះសិតនៅចន្លោះពួកក្បាលកណ្ណាល (mésocéphalie) ២ ១ ១ ១

ការប្រៀបធៀបនេះអនុញ្ញាតអោយយើងសន្និដ្ឋានបានថាមនុស្សដែលសង់នៅ
សម័យសំរេងវ៉ៃសនគឺពិតជាបុព្វបុរសរបស់ជនជាតិខ្មែរសព្វថ្ងៃ ហើយលោក
មិនខាន់បានទទួលឥទ្ធិពលឥណ្ឌានៅឡើយក្នុងវិស័យចូជាសព ។

ដោយសំអាងទៅលើកំពស់ដីល្បាប់ (៥ម.) ដែលគ្របពីលើស្ថានីយ
សំរេងវ៉ៃសន អ្នកបច្ចេកទេសបានសន្និដ្ឋានថាស្ថានីយនេះមានអាយុប្រហែល
១០០ ឬ ២០០ ឆ្នាំមុន គ.ស. ។

២២– ស្ថានីយព្រៃកន្ធ្ងន .–

នេះជាស្ថានីយថ្មីលើកមួយទៀតដែលលោក B. P. Groslier បានរក
ឃើញនៅព្រៃកន្ធ្ងន (ស្រុកមេមត់ ខេត្តកំពង់ចាម) នៅឆ្នាំ ១៩៦២ (10) ។

ជាយូរមកហើយលោក Groslier បានសិក្សាពីលើយន្តហោះនូវស្នាដៃ
ធ្វើពីដីមានពណ៌មួលដែលនៅពយ ប៉ាយ ចាប់តាំងពីឡាបានសៀក ដល់ ឡុក
និញ (Lo Ninh) ក្នុងប្រទេសវៀតណាមខាងត្បូងដោយធ្វើការតាមមេមត់
បានសេចក្តីថាស្នាដៃទាំងនោះស្ថិតនៅក្នុងតំបន់ដ៏ក្រហមនៃចំការកៅស៊ូធំ ។ ។

មានបញ្ហានិងសម្មតិកម្មជាច្រើនបានស្រាវជ្រាវ ជាហេតុនាំអោយលោក
Groslier ជឿថាចំណែកនៃទីតាំងនោះជាទីលំនៅរបស់ជនជាតិខ្មែរដើម ។ ដូច្នេះ
ដើម្បីធ្វើការបញ្ជាក់ពីតំនិតនេះ នៅឆ្នាំ ១៩៦២ លោក Groslier បានជ្រើស
រើសយកកន្លែងមួយនៅព្រៃកន្ធ្ងន ដើម្បីធ្វើកំណាយព្រោះកន្លែងនោះស្ថិតនៅចំ
កណ្តាលរ[illegible]ទីតាំងមួល ។ ក្នុងការស្រាវជ្រាវនេះ លោក Groslier បានរកឃើញ
របស់ក្ប[illegible]ត្រឿងជាច្រើនមួយចំនួនធំ ។ ក្តីតាំងនោះបានបង្ហាញអោយ

បើញ្ជាក់ថានៅក្រសាទកន្លែងដែលជាដំរីការពារយ៉ាងមាំមួននោះ មានមនុស្សរស់
នៅដោយមានការរៀបចំយ៉ាងល្អាត់ចត់ហើយ ។ ដំរីដែល លោក Groslier
បានសិក្សាមានកំពែងកាងមូលជ័ុងជ្ងុ (ជ្ងុ១ ១ ១

ក្នុងការសិក្សា ។ ដុំធ្យូងជាតិកាបូនដែលគេរកឃើញក្នុងស្រទាប់លើ អនុញ្ញាត អោយគេចុះតាលកំណត់ដោយវិធីវិទ្យុសកម្ម (C 14) :

- ស្រទាប់ទី ១ = 1200 BP (750 ក្រោយ គ.ស.)
- ស្រទាប់ទី ៣ = 4200 BP (2050 មុន គ.ស.)
- ស្រទាប់ទី ៤ = 6250 BP (4290 មុន គ.ស.)

១.៤. ស្ថានីយ៍ក្លាំងក្ឡាលរមាស .-

នៅឆ្នាំ ១៩៦៦ និង ១៩៦៩ លោក Carbonnel និង Delibrias បានធ្វើការកុកកកូរនូវតំបន់ដែលជាលំនៅរបស់មនុស្សបុព្វប្រវត្តិ ស្ថិតនៅក្នុងក្ឡាលរមាសក្នុងខេត្តកំពង ។ នៅទីនោះ លោកទាំងពីរបានរកឃើញនូវ ត្រឿងចានធ្នាំងដែលមានអាយុ ៣៤២០ ឆ្នាំមុន គ.ស. (11) ។

២- ជីវភាពក្នុងសម័យបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រ

២.១- ព្ធជាមនុស្ស .-

ការសិក្សាធ្លាប់លលាន់ដែលរបស់លោក Aymonier បានរកឃើញនៅសំពោធ ( ) ( ) ( )

១២- ភូមិវ្ទ្ធសុក-ទេសន៍ប្រើប្រាស់ .—

នៅយុគថ្មីដំបូង មនុស្សចូលចិត្តស្លៀកនៅកន្ទបរួមភ្ជាប់ (ភ្ជាប់ក្បាលទាស - ភ្ជាប់ជាកន្ទ្រាំង) ឬលើខ្លួនតាម (មនុស្សសម័យមេមត់) ។ ក្រោយមកទៀតទើបចេញមកអង្គុយនៅក្រោមដាសជើងចាំងនូវ (សំពោធសែន - អន្ទងផ្ទៅ) ឬទៅវាងជើងបន្ទិចទៀត (ផ្ទ្ធ្ជ) ។ ទ្ធមញ្ញកនេះផ្ទ្ធើពីឈើហើយសង់ខ្ពស់ពីដី ដើម្ប្ធីជៀសវាងទឹកជំនន់និងសត្ធ្ធសាហាវ ។ ឯឈើដែលគេយកមកសង់ផ្ទះ គឺបានមកពីកាប់ដោយកូដ្ធ្ធ ... ។ នៅក្ន្ធងស្ថានីយ៍ជាច្រើន គេបានរកឃើញកំនប់ដ្ធ្ធ ... ។ ... ...

១៤- ទំនៀម-ទំនៀមទំលាប់ .-

គេមិនអាចស្គាល់ច្បាស់ពីជំនឿនិងទំនៀមទំលាប់ របស់មនុស្សដើមពាក់ណាមួយ ។ ចំពោះពិធីរំលាយសព បើតាមគេស្មានមើលទៅ ប្រហែលគេដាក់សពអោយអង្គុយលោតមាន ហើយគេចំពាក់ត្រឿងរលាស់ផ្ការអោយ មានកណ្ដាប់ដៃនិងជ្រុងកាន់ដើម ។

៣- អារ្យធម៌ អ្ហ្ស្ត្ហ្ន្ហ្ន្ហ្ន ...-

តារាសិក្សាពីជីវភាពក្នុងសម័យបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រ ដែលបានបង្ហាញអោយឃើញថាជីវភាពនេះមានលក្ខណៈជា « អារ្យធម៌ អ្ហ្ស្ត្ហ្ន្ហ្ន » ។ តើគេហៅដូចម្ដេចថា « អារ្យធម៌ អ្ហ្ស្ត្ហ្ន » ហើយអារ្យធម៌នេះមានតម្លៃសំខាន់ម្យ៉ាងដូចម្ដេច ?

ក្នុងកាលដ៏យូរលង់ មុនការមកដល់នៃជនជាតិចិន និងជនជាតិឥណ្ឌា អាស៊ីអាគ្នេយ៍បានស្គាល់នូវអារ្យធម៌ពិសេសមួយមែន ។ តាមពិត អារ្យធម៌នេះបានលាតសន្ធឹងលើអាស៊ីទាងមាំ ... ចាប់ពីប្រទេសឥណ្ឌា រហូតដល់ Nouvelle-Guinée ដោយចាប់ផ្ដើមពីប្រទេសចិនទាងមាំ (ចាប់ទន្ទេមរ៉ាស៊ីនេ ...) ។ ដោយហេតុតែអារ្យធម៌ទាងនោះមានលក្ខណៈដូចគ្នាស្ទើរ គេក៏អោយឈ្មោះហៅថា « អារ្យធម៌អាស៊ីទាងមាំ » (អ្ហ្ស្ត្ហ្ន្ហ្ន ...) ។ យ៉ាងណាមិញ លោក A.M. Hocart និងលោក P. Mus ... ...

ពិធីសំខាន់ ១ ក្នុងកូដិកាតណាស៊ីឡាស់ផ្លូវតាំងមួល ។ គេមិនមានដំណឹងប្រាស់
អំពីឆមាសនេះហួសពីដែលមានរួមលណាទៅទៀតទេ ។ ចំពោះរឿងនេះ
មានសម្មតិកម្មពីរ ដូច (13) :

- អ្នកខ្លះយល់ថាប្រហែលជាមានការចូលមនុស្សម្នាក់ ក្នុងព្រឹត្តិការណ៍ដែលមាន
ប្លុកតាល់ទៅវណ្ណាចិនបានលាលែងពី ជាបន្ទាប់ពីត្រូវបានបណ្តេញចេញពីក្នុងប្រទេស
វណ្ណាមុនការមកដល់របស់ពួកគាត្យ ។
- ខ្លះទៀតយល់ឃើញថា ជាពួកគ្រាវ៉ាង ឬពួកគាត្យដែលចូលមកកាន
ណុយប្រទេសវណ្ណាតាមទិសខាងត្បូង ។ ចាប់ពីពួកអ្នក
ស្រុកដើមថយទៅខាងត្បូង ឬទៅខាងកើត ។ ហើយចាប់ផ្តើមណែ
ទៅកាន់វណ្ណាចិនដ៏ធំប្រវត្តិ Insulinde ។

ទោះជាមានប្រភពមកពីណាក៏ដោយ យើងនាចយកចិត្តទុកដាក់ចំណុ
ខាន់ ១ នៃរឿងនេះ ស៊ីចាន់ដូចតទៅ ៖

១- ក្នុងទិដ្ឋភាពសង្គម :-

- ទេះធ្វើស្រែសម្ភ
- ទេះវាយបញ្ជាលចំតក្នុងដីស្រ
- ទេះប្រើគោក្របី ដើម្បីធ្វើប្រដាប់ស្រោចស្រ
- ទេះស្ងួតលាហ
- ស្ងួតដាញ់ខាងនាកមានៈ ។ អាយុកាលទេះនេះ ...
ដល់ Madagascar ។ ហើយអ្នកខ្លះថាវាហួតដ...

១៤- ទំនៀម-ទំនៀមទំលាប់ .-

គេមិនអាចស្គាល់ច្បាស់ពីជំនឿនិងទំនៀមទំលាប់ របស់មនុស្សដើមពីមុននោះទេ ។ ចំពោះពាក្យនៃការយល់ឃើញ បើតាមគេស្មានមើលទៅ ម្រាមដៃលេខ ដាក់សពអោយអង្គុយគោរមហាង ហើយគេចំពាក់ក្រឿងអលង្ការអោយ មានកាត់ដែនដីនិងវ៉ែកផ្ទាដើម ។

៣- អារ៉ាយធម៌ អ្ងាស្ត្រាលីស៊ី .-

តាមសិក្សាពីជីវភាពក្នុងសម័យបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រ ដែលបានបង្ហាញអោយឃើញថាជីវភាពនេះមានលក្ខណៈថា « អារ៉ាយធម៌ អ្ងាស្ត្រាលីស៊ី » ។ តើអ្វីទៅដែលហៅថា « អារ៉ាយធម៌ អ្ងាស្ត្រាលីស៊ី » ហើយអារ៉ាយធម៌នេះមានតម្លៃសំខាន់អ្វីខ្លះ ?

ក្នុងកាលដ៏យូរលង់ មុនការមកដល់នៃជនជាតិចិន និងជនជាតិឥណ្ឌូ-អាស៊ីអាគ្នេយ៍បានស្គាល់នូវអារ៉ាយធម៌ពិសេសមួយមែន ។ តាមពិត អារ៉ាយធម៌នេះបានលាតសន្ធឹងលើអាស៊ីទាងមាំង ចាប់ពីប្រទេសឥណ្ឌូ រហូតដល់ Nouvelle-Guinée ដោយចាប់ផ្តើមពីប្រទេសចិនទាងមាំងផង (ចាប់ពីទន្លេយ៉ាងសេ ជុះក្រោម) ។ ដោយសារតែអារ៉ាយធម៌ទាំងនោះមានលក្ខណៈដូចគ្នាច្រើន គេក៏អោយឈ្មោះហៅថា « អារ៉ាយធម៌អាស៊ីទាងមាំង » (អ្ងាស្ត្រាលីស៊ី) ឬ « អារ៉ាយធម៌ទ្យល់ផ្លូង » (12) ។ យ៉ាងណាមិញ លោក A. M. Hocart និងលោក P. Mus បានសន្និដ្ឋានឃើញមានភាពផ្ទុយគ្នាក្នុងជំនឿជាមួយលង្ហាន និងកូ

ពិធីសំខាន់ៗ ក្នុងរដ្ឋបាលស្តីពីការលក់ដូរតាមមួល ។ គេមិនមានដឹងច្បាស់
អំពីរឆមាសនេះហួសពីការសន្យាមួយណានៅឡើយទេ ។ ចំពោះរឿងនេះ
មានសម្តីតតមួយ ១ (1.) :

- អ្នកខ្លះយល់ថាប្រហែលជាមានការចូលមនុស្សម្នាក់ ប្រជ្រៀតដែលមាន
  ជ្រុលតាលនៅឥណ្ឌូណេស៊ីនូ ដោយសារ ។ ជាមួយនឹងការចូលទៅក្នុងប្រទេស
  ឥណ្ឌាមុនការមកដល់របស់ពួកគាត្យ ។
- ខ្លះទៀតយល់ជួយទៅវិញ ថាពួកគ្រាវ៉ែ ឬ ពួកគាត្យដែលចូលមកតាម
  ណុយប្រទេសឥណ្ឌាតាមទិសតាយញ ជាមុនញ្ញាប ដោយពួកអ្នក
  ស្រុកដើមថយទៅខាងត្បូង ឬទៅខាងកើត ហើយចាប់ផ្តើមណែ
  ទៅកាន់ដណ្ដូចនិងនិងប្រជុំគោះ Insulinde ។

គេដាក់ជាមួយនឹងតតមកពីណាមួយ យើងតាកបញ្ជាក់ខ្លះនូវសំ
ខាន់ៗនៃរឆមាសស្តីជាមួយនឹងដូចតទៅ ៖

១- ក្នុងទិស័យសង្ខេប ៖-

- ចេះធ្វើស្រែ
- ចេះកាត់ដាលចំការ
- ចេះប្រើគោក្របី ដើម្បីធ្វើស្រែ
- ចេះស្ងួតលាហារ
- ស្ងួ ត់ផ្ទាញ់ខាងនាវាមារ៉ាត ៖ អាយុកាលនេះ ដូចជ្ជ ...
  ដល់គោ Madagascar ហើយអ្នកខ្លះថាហ្ជ ...

ថែមទៀត ព្រោះចំនាក់ចំនងនេះ គេសំគាងទៅលើប្រជាជ៖ប្រជា
សម័យបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រ លើកាសានិងរចាំប្រពៃណី ។ គេយល់
ថា ហេតុដែលនាំអោយអារ្យធម៌នេះត្រូវបានផ្សព្វផ្សាយទៅឆ្ងាយ
ដូច្នេះ ព្រោះតែមនុស្សជំនាន់នោះចេះចាញ់ផលប្រយោជន៍ពីភាព
ឆ្ងាស់គ្នានៃទ្យល់ដូរ ។

២- ភ្ជុនវិស័យសន្ធមកិច្ច .-

ក្នុងវិស័យនេះមានការពុកស្រ៊ីជាធំក្នុងគ្រួសារនិងក្នុងសង្គម (matriarcat) និងការកាត់ញាតិតាមខ្សែស្រឡាយខាងម្តាយ (filiation en ligne maternelle) ។

ចំពោះខ្ញុំយើង គោលសំខាន់ខាងលើនេះ តែងចូលបន្ទាស់ជាងជាក់លាក់តាំងតែពីដើមរហូតមកដល់សព្វថ្ងៃ ។ យ៉ាងណាមិញ ក្នុងពេលដែលចាក់ចងនិងការចង្អើតបឋមវិញ ហើយដែលអ្នកប្រវត្តិសាស្ត្រចិនចាត់ទុកគ្រាពុក (ហ៊ីនទៀន និងនាង លីវយ៉) ចានបង្ហាញថាអ្នកដឹកនាំសង្គមនៅក្នុងសម័យដើមមានតែជាស្ត្រី ។

ឯកសារសិលាចារឹកចានតោយពត៌មានថា នៅសម័យអង្គរស្រ៊ីមានអំណាចពុកជាក់ចែកចាយទ្រព្យសម្បត្តិគ្រួសារ តាមចំណាត់ថ្នាក់ចន្លោះជាយ មិនចាត់ស្ទុះយោបល់ពីប្តីទេ ចំណែកឯវិញ បើចង់ធ្វើអំណោយត្រូវទទួលការយល់ព្រមពីប្រពន្ធជាមុន ឬ បើពុំដូច្នោះទេ ពាលតែបញ្ជាក់ថាទ្រព្យនោះជាទ្រព្យផ្ទាល់ចន្លោះជាប្តីតមានចាក់ចងនិងប្រពន្ធទេ ។ ម្យ៉ាងទៀតការចែក

ក្រមតិតតែងធ្វើតាមខ្សែស្រឡាយខាងស្រីជាដកចេ: ការផ្ទេរតំណជាព្រាហ្មណ៍
មិនត្រូវផ្ទេរពីឪពុកទៅកូនទេ តែត្រូវផ្ទេរពីឪពុកមកទៅកូនប្រុសរបស់ប្អូនស្រី
ឬពីឪពុកមកទៅកូនប្រុសរបស់កូនស្រីនៃប្អូនស្រីរបស់ខ្លួន ។ ចុងចុងក្រោយ
មតិតជាយចាប់យកខ្សែស្រឡាយខាងម្តាយជាធំ (matrilinéarité) ត្រូវគេ
យកទៅអនុវត្តក្នុងការផ្ទេរពជសម្បត្តិទៀត: សិលាចារឹកប្រែរូប (៨៦១) បាន
រៀបរាប់ដឹងថា ព្រះបាទកណ្ត្រៃវ៉ែន្ទ ទី ២ មានព្រះបិតាព្រះនាម មហេន្ទ្រវ៉ែន្ទ
ដែលមានដើមកំណើតនៅ ភ្នំបុ (ចេនឡាដីតាត) ឯព្រះមាតាព្រះនាម
មហេន្ទ្រទេវីជាបងប្អូនបង្កើតរបស់ព្រះបាទយសោវ៉ែន្ទ ទី ១ ជាក្សត្រខាងសោមវង្ស
ដោយហេតុនេះហើយទើបទ្រង់អាចទទួលពជសម្បត្តិ ពីព្រះបាទជ័យវ៉ែន្ទ ទី ២
ជាក្សត្រសោមវង្សបាន (11) ។

គួរកត់សំគាល់ថា ហានៈរឿងព្រេងនិទានជាច្រើនបានឧទ្ទិសពីការប្រកួត
ប្រជែងរវាងស្រីនិងប្រុសក្នុងវិស័យផ្សេងៗ ដូចជាការដឹកស្រុះ ពួនកន្ទុ លង់ប្រ-
ណាចជាដើម ហើយនៅបន្ទាប់ពីរឿងខាងលើនេះបានបញ្ជាក់ថា ក្នុងស្ថានភាពដ
ដ៏ខ្លះលើកន្ទ្រមស្ត្រីកំពុងជាយ ក៏សព្វថ្ងៃនេះសង្គមខ្មែរបានវិវត្តមកដល់ដំណាក់
ការមួយដែលកន្ទ្រមស្ត្រី ត្រូវបានតួនាទីរបស់ខ្លួន ទៅលើកន្ទ្រមប្រុស
ទៅហើយ ។ ក៏ប៉ុន្តែសង្គមនេះនៅតែរក្សាជាទម្លាប់ល្អមួយដ៏ធ្ងន់ធ្ងរ
អត្ថិភាពរបស់ទស្សនៈទុកស្ត្រីជាធំនៅឡើយ ។ យ៉ាងណាមិញ ទោះ
ជាមនុស្សដែលមានកាត ឬមានឋានៈជាធំពីមួយនៅតែជាទៀត ក្នុងរយៈពេលនៅតែ
ហៅว่า ម ដូចជា ម្ចាស់ ម្ចាស់ដី ម្ចាស់ជ្រលង ម្ចាស់ផ្ទះ ម្ចាស់ចិត្ត ម្ចាស់ឃុ

[illegible] ២០០០ ២០០០ ២០០០

សម័យអង្គរ ក្នុងសិលាចារឹកប្រាសាទចន្ទាយឆ្នាំរជាដើម គឺនៅពេលដែលខ្មែរយើងបានចងក្តីតគ្ន ១ សំរាប់សរសេរពាក្យចាស៊ីសំស្ត្រឹត ។

– ខ្មែរ ក្លាយមកពីខ្មែរនេះទៀត ដូចជាម៉ែដែលបានក្លាយមកពីមេដូច្នោះដែរ ។

ដើម្បីជាការប្រៀបធៀប គួរតែឃ្លាកមកថាជនជាតិឥណ្ឌានិងជនជាតិចិនដែលធ្លាប់តែជះឥទ្ធិពលរបស់ខ្លួនមកលើជាតិខ្មែរនោះ គេមិនទិយមពុកស្ត្រីជាធំដូចខ្មែរយើងទេ តែផ្ទុយទៅវិញគឺគេពុកប្រុសជាធាតុមានតម្លៃជាងស្រី ។

ចំពោះជនជាតិឥណ្ឌា គេដឹងថាតាំងតែពីព្រេងនាយមក ស្រីមេម៉ាយពុំមានសិទ្ធិយកប្តីថ្មីទៀតឡើយ : កាលណាប្តីស្លាប់ទៅស្រីឥណ្ឌាត្រូវនៅចំរើគ្រួសារប្តីតទៅទៀត ឬមួយលោតទៅក្នុងភ្លើងស្លាប់តាមប្តីដើម្បីចៀសគេយកផុតពីការលំបាកវេទនាក្នុងការស់នៅ (15) ។ ម្យ៉ាងទៀត ពាក្យ ម្ដាយ ដែលក្លាយមកពីពាក្យ ឃ្ដិ (= ម្ជុល) ក៏អាចបង្ហាញគេយើញថាជនជាតិឥណ្ឌាមានទស្សនៈ ១ សន្ធាយពីខ្មែរណាស់ ។

ចំណែកឯក្នុងសង្គមចិនវិញ គេឃើញមានការគោរពបូជាដូនតា ១ ក្នុងគ្រួសារនីមួយ ១ គឺប្តីជាអ្នកមានមុខងារសំខាន់ក្នុងការទទួលខុសត្រូវធ្វើយ៉ាងណាគេងៃការគោរពបូជានេះអាចប្រព្រឹត្តទៅដោយគ្មានឧបសគ្ត ។ បើផុតស្លាប់ទៅ គឺកូនប្រុសច្បងនេះហើយដែលត្រូវទទួលតំណែងសំខាន់ខាងលើជាជំនួសឪពុក ឯកូនស្រីគ្មានតួនាទីអ្វីបន្ទិចបន្តួចសោះឡើយក្នុងបន្ទុកនោះ ។ ហេតុនេះហើយ បានជាជនជាតិចិនមិនគេយកតម្លៃអ្វីទៅកូនស្រីទេ : តែកាលណារៀបការហើយ គេតែងបញ្ជូនគេយកទៅនៅគ្រួសារខាងប្រុស ។ បើកាលណាប្តីស្លាប់ត្រូវនៅចំរើគ្រួសារខាងប្តីតទៅទៀត ។ តាមចំណាប់ចិត្ត កូនស្រី

[illegible] ២ ២ ២

សម័យអង្គរ ក្នុងសិលាចារឹកប្រាសាទបន្ទាយឆ្មារជាដើម គឺនៅពេលដែលខ្មែរយើងបានចងក្តីតគ្ន ១ សំពាប់សរសេរពាក្យចាស់ស្ត្រីត ។

– ខ្មែរ ក្លាយមកពីខ្មែរនេះទៀត ដូចជាម៉ែដែលបានក្លាយមកពីមេដូច្នោះដែរ ។

ដើម្បីជាការប្រៀបធៀប គួរតែបានជ្រាបថាជនជាតិឥណ្ឌានិងជនជាតិចិនដែលធ្លាប់តែជះឥទ្ធិពលរបស់ខ្លួនមកលើជាតិខ្មែរនោះ គេមិនទិយមពុកស្ត្រីជាធំដូចខ្មែរយើងទេ តែផ្ទុយទៅវិញគឺគេពុកប្រុសជាធាតុមានតម្លៃជាងស្រី ។

ចំពោះជនជាតិឥណ្ឌា គេដឹងថាតាំងតែពីព្រេងនាយមក ស្រីមេម៉ាយពុំមានសិទ្ធិយកប្តីថ្មីទៀតឡើយ : កាលណាប្តីស្លាប់ទៅស្រីឥណ្ឌាត្រូវនៅចំពីក្រសារប្តីតទៅទៀត ឬមួយលោតទៅក្នុងភ្លើងស្លាប់តាមប្តីដើម្បីចៀសគេយកផុតពីការលំបាកវេទនាក្នុងការរស់នៅ (15) ។ ម្យ៉ាងទៀត ពាក្យ ឌ្ឍី ដែលក្លាយមកពីពាក្យ ឋតិ (= ខ្ជះ) ក៏អាចបង្ហាញគេយើញថាជនជាតិឥណ្ឌាមានទស្សនៈ ១ សត្វធ្លាយពីខ្ទារណាស់ ។

ចំណែកឯក្នុងសង្គមចិនវិញ គេយើញមានការគោរពបូជាដូនតា ។ ក្នុងគ្រួសារនីមួយ ១ គឺប្តីជាអ្នកមានមុខងារសំខាន់ក្នុងការទទួលទុសត្រូវធ្វើយ៉ាងណាគេយកការគោរពបូជានេះអាចប្រព្រឹត្តទៅដោយគ្មានឧបសគ្គ ។ បើវិញវិញ ស្លាប់ទៅ គឺកូនប្រុសច្បងនេះហើយដែលត្រូវទទួលតំណែងសំខាន់ខាងលើជាជំនួសវិញ ឯកូនស្រីគ្មានឱកាសអ្វីបន្ទិចបន្តិចសោះឡើយក្នុងបញ្ហានោះ ។ ហេតុនេះហើយ បានជាជនជាតិចិនមិនគេយតម្លៃអ្វីទៅកូនស្រីទេ : តែកាលណារៀបការហើយ គេតែងបញ្ជូនគេយកទៅនៅគ្រួសារខាងប្រុស ។ បើកាលណាប្តីស្លាប់ត្រូវនៅចំពីក្រសារខាងប្តីតទៅទៀត ។ តាមចំណាប់ចិត្ត កូនស្រី

ប៉ើមិនមានមានប្តីត្រូវស្តាប់បង្គាប់ឥតពុត ប៉ើមានប្តីត្រូវស្តាប់បង្គាប់ប្តីហើយបើ
ផុតពីប្តីទៅត្រូវស្តាប់បង្គាប់កូនប្រុសច្បង (règle des trois soumissions) ។
គួរកត់សំគាល់ម្យ៉ាងទៀតថាជនជាតិចិនទាំងមកកាយតម្លៃទៅញាតិខាងឥតពុក :
ឯពាក្យណាដូចជា ជីដូនជីតាខាងឥតពុកគេហៅថា ជីដូនជីតាក្លូច ឯជីដូនជីតា
ខាងម្តាយគេហៅថា ជីដូនជីតាត្រ្ចោ (ក្នុងន័យក្នុងវង្សត្រកូល - ក្រៅន័យក្រៅវង្ស
ត្រកូល គេមិនសូវកាន់ទេ) ។

៣- ក្នុងវិស័យជំនឿ .-

មនុស្សជាន់ដើមជឿថាមនុស្សស្លាប់ទៅមិនសូន្យទេ តែមានព្រលឹងទៅ
ចាប់ជាតិថ្មីទៀត ។ ពួកវៀតណាមសន្យាថាមានជំនឿ ១ ១ ១

គេយកសពទៅដាក់ក្នុងកោដ្ឋ ដែលប្រហែលជាធ្វើពីក្រឡានោះហើយ ឯជាតុរបស់ក្រុមគ្រួសារ ក៏គេយកទៅដាក់ក្នុងកោដ្ឋ ហើយចាក់ក្នុងចេតិយដែរ ។

LIBRARY

ផលវិបាកសំខាន់ដែលហូរចេញពីជំនឿ ដែលថាមនុស្សស្លាប់ទៅមិនសូន្យ គឺជំនឿលើខ្មោចអារក្សអ្នកតានេះឯង ។ អ្នកតាជាព្រលឹងនៃជនដែលស្លាប់ទៅហើយនៅថែរក្សាមើលសុខទុក្ខដល់ក្នុងរាជវង្ស (ដើរជាស្រីគេហៅថាអ្នកជូន) ។ ទ្រឹះយើងសព្វថ្ងៃទៅមានជំនឿលើអ្នកតាច្រើននៅឡើយ ជាពិសេសក្នុងចំណោមអ្នកស្រែចំការ : ខ្មែរអ្នកតា គេឃើញមានពាសពេញភូមិស្រុក ហើយពិធីសែនឡើងអ្នកតាក៏គេប្រារព្ធធ្វើរៀងរាល់ឆ្នាំដែរ ។ ពួកទ្រឹះលើកំមានជំនឿដូចគ្នានេះដែរ ហើយគេហៅអ្នកតាថា « ព្រះ » ។ ដូច្នេះយើងឃើញថា ពួកអ្នកស្រុកអាយមានចំលាប់គោរពបូជាជូនតានេះស្រេចទៅហើយ ទៅមុនពេលឥណ្ឌាចូលមកដល់ ។ លុះលក្ខិតុទ្ធសាសនាត្រូវនាំចូលមក ជំនឿដែលចាត់ទុកថាមនុស្សស្លាប់ទៅមិនសូន្យ ព្រោះមានវិញ្ញាណទៅកើតជារូបថ្មីទៀត ក៏មានលក្ខណៈប្រហាក់ប្រហែលនឹងជំនឿរបស់អ្នកស្រុកអាយ (ព្រលឹងហើយនិងវិញ្ញាណមិនដូចបេះបិទទេ) ហើយក៏ចាន់ពួកនេះទទួលយកទៅ ។ សព្វថ្ងៃនេះ ចុណ្ណក្ងុចណ្ណគឺជាចុណ្ណសំរាយ ( ) ជំ- នឿរៃបតុទ្ធសាសនានិងជំនឿរបស់អ្នកស្រុកអាយ ។

មនុស្សជំនាន់ដើមមានជំនឿមួយទៀតថាក្នុងនិសាប់គោរពបូជាតិស្ថិតនៅលើកំពស់មានកំពូលភ្នំជាដើម ។ គឺជំនឿរៃបចនេះហើយដែលបង្ហាញតាមមានទស្សនៈ ក្នុងការកសាងប្រាសាទភ្នំ : ដោតណ្ឌ ( ) ដូចជាលោក Quarit-

ches Wales ចានពន្យល់ថាប្រាសាទកំពង់ជាតំណាងកំ ដ៏ល្អតម្លៃក្នុងប្រាសាទ
ក្នុងតែជាតួអក្សរនេះដ៏ ។

ជំនឿមួយទៀតរបស់អ្នកស្រុកដើមដែលគួរអោយកត់សំគាល់ដែរ គឺ
ការគោរពទេព្តាដ ព្រោះដ៏ជាមូលដ្ឋានផ្តល់ទូវស្រូវអង្ករជាអាហារសំខាន់ ។
ជំនឿនេះ គេឃើញមានរំឭកឡើងវិញក្នុងពិធី « ច្រត់ព្រះនង្គ័ល » បើកដូរ
ផ្លូវស្រែចំការ ។

៤– ក្នុងវិស័យភាសា .–

គេឃើញមានការប្រើភាសាដែលគេអាចបង្កើតពាក្យថ្មីបាន ដោយប្រើបន
ដើម (préfixes) បន្ថែមកណ្តាល (infixes) និងបន្ទាប់ (suffixes) ។ ចំពោះ
ខ្មែរយើង រីឯកម្មវិធីពាក្យដោយប្រើបន្ថែមដើមនិងបន្ថែមកណ្តាលយើងនៅស្ថិតក្នុ
ងហួតដល់សព្វថ្ងៃហើយច្រកចដោយក្លិនខ្ចាត់ច្បាស់លាស់ណាស់ ។ ម្យ៉ាង
ទៀត ការសិក្សាស្រាវជ្រាវបានបង្ហាញអោយឃើញថាវិធីបែបនេះ ក៏មានប្រើ
ពិតប្រាកដក្នុងភាសាមនវិធ :

ក្នុងភាសាខ្មែរ :

ត + យល់ > ពន្យល់

ប + ដើ > ប្រណ្តើ

ត្ត > ត្ត + ន + ិ (ត + ណ +) ( ) ( ) (

ក្នុងតាសាមន :

គេត (រៀល) > ជ:គេត (ជង្ហិល)

គ្រ (ដេះ) > ពគ្រ (ជញ្ជ:)

ភ្ជួន (ធ្វើការ) > ភ្ជួន (ភ្ជួការ)

ភ្ជួត (ស្ជប) > ភ្ជួត (ចោរ)

* * *

ចំពូកទី ៤

ការចាក់រឹតគល់នៃអរិយធម៌ណ្ហា នៅអាស៊ីអគ្នេយ៍

ភូមិភាគអាស៊ីអគ្នេយ៍ពាក់ផ្នែកលើតំណែងតែប្រទេសវៀតណាម និងប្រ-ទេសហ្ស៊ីលីពីនចេញ សុទ្ធតែចុះទទួលឥទ្ធិពលរបស់ឥណ្ហាពាក់អស់ ។ តើជនជាតិនេះបានធ្វើដំណើរមកកាន់អាស៊ីអគ្នេយ៍តាំងពីពេលណា ហើយអ្វីទៅជាបុព្វហេតុនាំអោយគេមកកាន់ភូមិភាគនេះ ?

ខុសពីការមកដល់របស់ជនជាតិចិន ដែលគេមានឯកសារប្រវត្តិសាស្ត្រគ្រប់គ្រាន់និងដឹងកាលកំណត់ច្បាស់លាស់ ការមកដល់របស់ជនជាតិឥណ្ហានៅពេលជាបញ្ហានៅឡើយ ។ គេគ្រាន់តែដឹងថាជនជាតិឥណ្ហាបានមកកាន់អាស៊ីអគ្នេយ៍តាំងពីសម័យបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រម្ល៉ះ ព្រោះគេបានរកឃើញវត្ថុមកពីឥណ្ហាដូចជាត្រាធ្វើពីអក្សរសំស្ក្រិត (អូកែវ - Kuala Selinsing នៅម៉ាឡេ-ស៊ីយ៉ា) និងព្រះពុទ្ធរូប (Sempaga នៅកោះ Célèbes) នៅត្រង់ស្ថានីយថ្នាំ-លីនតែម្តង ។ ឯកសារសរសេរមានអាយុចាស់ជាងគេគឺសិលាចារឹកវ៉ូកាញ់ (ស.វ.ទី ៤.៣ នៃគ.ស.) ។

ក- បុព្វហេតុ .-

ចំពោះបុព្វហេតុនៃការមកដល់របស់ជនជាតិឥណ្ឌា អ្នកស្រាវជ្រាវបានបញ្ជាក់ពីសម្មតិកម្មច្រើនបែបយ៉ាងដែលមានដូចតទៅ :

១. នៅស.វ. ទី ៣ មុន គ.ស. ព្រះបាទអសោកបានលើកទ័ពទៅកាន់យុទ្ធភូមិ ដ្ឋានៅឆ្នេរសមុទ្រខាងកើតនៃប្រទេសឥណ្ឌា ជាហេតុនាំគេយកអ្នកស្រុកកៀសវៀនចេញពីទីនេះ ប៉ុន្តែគេនៅតែធ្លាប់ថាចុះហេតុអ្វីបានជាដល់ ៣ សតវត្សក្រោយទើបឃើញមានផលជាក់ស្តែងកើតឡើង ? ដូច្នេះគេយល់ថាកាលណោះប្រហែលជាមានអ្នកកៀសវៀនខ្លះមែន ហើយពួកនេះគ្រាន់តែជាអ្នកបើកផ្លូវគេយពួកក្រោយ ? ដែលមានចំនួនច្រើនជាងប៉ុណ្ណោះ ?

២. អ្នកខ្លះយល់ថាបុព្វហេតុ គឺបណ្តាលមកពីការលុកលុយរបស់ពួកកុ-ឡានៅគ្រិស្តស.វ. ទី ១ ដែលបានរុញច្រានគេយកអ្នកស្រុកតាំងតបចេញពីទីនោះ ? សម្មតិកម្មនេះមើលទៅហាក់ដូចជាសមរម្យច្រើន តែនៅមិនទាន់មានភស្តុតាងជាក់លាក់នៅឡើយ ?

៣. អ្នកខ្លះទៀតយល់ថា មានអ្នកផ្សងព្រេងឥណ្ឌាកន្លះណ្ណ: ?ស?? បានមកស្វែងរកកោតទ្រព្យនៅតូមិ្ភភាគដែលសម្បូណ៌ដោយមាស និងគ្រឿងទេស តែនេះក៏ជាសម្មតិកម្មដែលមិនទាន់មានអ្វីគាចបញ្ជាក់នៅឡើយដែរ ?

៤. អ្នកស្រាវជ្រាវភាគច្រើនទទួលយកថា ការមកដល់របស់ជនជាតិឥណ្ឌា មានប្រភពមកពីជ្ជនញ្ញទៅវិញ ?

ទំនាក់ទំនងរវាងពាក្យពេជ្ន៍ តែ ?? ?? ??

ចំពូកទី ៤

ការចាក់រឹតគល់នៃអរិយធម៌ឥណ្ឌា នៅអាស៊ីអគ្នេយ៍

ភូមិភាគអាស៊ីអគ្នេយ៍ពាក់កណ្តាលលើតំណែងតែប្រទេសវៀតណាម និងប្រ-ទេសហ្ស៊ីលីពីនចេញ សុទ្ធតែបានទទួលឥទ្ធិពលរបស់ឥណ្ឌាពាក់កណ្តាលអស់ ។ តើជនជាតិនេះបានធ្វើដំណើរមកកាន់អាស៊ីអគ្នេយ៍តាំងពីពេលណា ហើយអ្វីទៅជាបុព្វហេតុនាំអោយគេមកកាន់ភូមិភាគនេះ ?

ខុសពីការមកដល់របស់ជនជាតិចិន ដែលគេមានឯកសារប្រវត្តិសាស្ត្រគ្រប់គ្រាន់និងជាក់លាក់ច្បាស់លាស់ ការមកដល់របស់ជនជាតិឥណ្ឌានៅតែជាបញ្ហានៅឡើយ ។ គេគ្រាន់តែដឹងថាជនជាតិឥណ្ឌាបានមកកាន់អាស៊ីអគ្នេយ៍តាំងពីសម័យបុព្វប្រវត្តិសាស្ត្រម្ល៉ះ ព្រោះគេបានរកឃើញវត្ថុមកពីឥណ្ឌាជួបជាគ្រាឆ្នាក់អក្សរសំស្ក្រិត (អ្ហ្ការ - Kuala Selinsing នៅម៉ាឡេ-ស៊ីយ៉ា) និងព្រះពុទ្ធរូប (Sempaga នៅកោះ Célèbes) នៅត្រង់ស្ថានីយថ្នាំ-លីងតែម្តង ។ ឯឯកសារសរសេរមានអាយុចាស់ជាងគេគឺសិលាចារឹកវ៉ូកាញ់ (ស.ស.ទី ៦.៣ នៃគ.ស.) ។

ក- ឫញ្ជហេតុ .-

ចំពោះឫញ្ជហេតុនៃការមកដល់របស់ជនជាតិវណ្ណា អ្នកស្រាវជ្រាវបានបញ្ជាក់ញ្ញសម្មតិកម្មច្រើនដែលយ៉ាងណាដែលមានជាគាត្រូវតាម ៖

១. នៅស.វ. ទី ៣ មុន គ.ស. ព្រះចាន់ឧសោកបានលើកទ័ពទៅកាន់យុទ្ធភូមិ ដ្ឋានលំនៅនៅឆ្នេរសមុទ្រ ទាងកើតនៃប្រទេសវណ្ណា ជាហេតុនាំគេយកអ្នកស្រុកកៀសខ្លួនចេញពីទីនេះ ប៉ុន្តែគេនៅតែឆ្ងល់ថាចុះហេតុអ្វីបានជាដល់ ៣ សតវត្សក្រោយទើបយើញមានផលជាក់ស្តែងកើតឡើង ។ ដូច្នេះគេយល់ថាកាលណោះប្រហែលជាមានអ្នកកៀសខ្លួនខ្លះមែន ហើយពួកនេះគ្រាន់តែជាអ្នកបើកផ្លូវគេយពួកក្រោយ ។ ដែលមានចំនួនច្រើនជាងប៉ុណ្ណោះ ។

២. អ្នកខ្លះយល់ថាឫញ្ជហេតុ គឺបណ្តាលមកពីការលុកលុយរបស់ពួកកុ-ឡានៅត្រីស្តស.វ. ទី ១ ដែលបានរុញច្រានគេយអ្នកស្រុកតាំងតែចេញពីទីនោះ ។ សម្មតិកម្មនេះមើលទៅហាក់ដូចជាសមរម្យច្រើន តែនៅមិនទាន់មានកសិកម្មតាងជាក់លាក់នៅឡើយ ។

៣. អ្នកខ្លះទៀតយល់ថាមានអ្នកផ្សងព្រេងវណ្ណាកុងណ្ណៈ ខ្ពស់ ១ បានមកស្វែងរកគ្រាប់ ១ ក្នុងភូមិភាគដែលសម្បូណ្ណដោយមាស និងគ្រឿងទេស តែនេះក៏ជាសម្មតិកម្មដែលមិនទាន់មានអ្វីតាងបញ្ជាក់នៅឡើយដែរ ។

៤. អ្នកស្រាវជ្រាវភាគច្រើនទទួលយកថា ការមកដល់របស់ជនជាតិវណ្ណា មានប្រភពមកពីជំនួញទៅវិញ ។

ចំនាក់ចំនងវប្បធម៌ពិតជាមានមែន ដ្ឋានបូជាប្រទេសបន្ទាប់ពីយុគ្គការបស់

យល់ថា នេះហើយជាហេតុនាំអោយឥណ្ឌាចែមកស្វែងរកមាសនៅភូមិភាគ
អាស៊ីអគ្នេយ៍វិញ ។

ការធ្វើដំណើរដ៏វែងឆ្ងាយនេះ ត្រូវបានសំរួលដោយកត្តាចំនួន:

១- ការចំរើនលូតលាស់ក្នុងវិស័យពាណិជ្ជកម្មរបស់ឥណ្ឌា ដោយពេលនោះគេចេះធ្វើសំពៅធំ ១ អាចផ្ទុកមនុស្សបានពី ៦០០ ទៅ ៣០០ នាក់ ។ ម្យ៉ាងទៀត នៅពាក់កណ្តាល ស.វ. ទី ១ នៃគ.ស. អ្នកបើកបរសំពៅជាតិក្រិកឈ្មោះ Hippalos បានរកឃើញនូវភាពឆ្លាស់គ្នានៃខ្យល់ផ្លូវ ជាហេតុជម្រុញអោយមានសន្ទុះយ៉ាងខ្លាំងក្នុងវិស័យជំនួញតាមផ្លូវសមុទ្ររវាងប្រទេសឥណ្ឌា និងកំពង់ផែតាំងពីឆ្នាយនៅតាមច្រាំងសមុទ្រក្រហម ។

២- ការចំរើនលូតលាស់នៃព្រះពុទ្ធសាសនា ព្រោះសាសនានេះបានលាបពណ្ណនូវប្រពៃណីនូវណ្ណ: ដែលជាហេតុនាំអោយពួកឥណ្ឌាឈប់ខ្ជាប ចាត់ភាពចរិសុទ្ធខាងជាតិសាសន៍របស់ខ្លួន ដោយធ្វើការទាក់ទងជាមួយបរទេស ។ រឿងក៏ដូចដែលជាប់ទាក់ទងនឹងការធ្វើនាវាចរណ៍តាមសមុទ្រ ត្រូវបានពួកអ្នកខ្ចីពន្ធឥណ្ឌារៀបចំក្នុងតម្លៃជាតិក ។

៣- ការកើតឡើងនូវផ្សារជំនួញចិន ក្រោយដែលជនជាតិនេះបានវាយលុកយកបានតំបន់ផ្សេង ១ នៅខាងត្បូងទន្លេយ៉ង់សេ (17) ។

ចំពោះបុព្វហេតុទី ៤ ដែលទាក់ទងនឹងការធ្វើជំនួញនេះ អ្នកខ្លះយល់ថាពួកឈ្មួញឥណ្ឌាដែលគ្រាន់តែចាប់ផ្តើមកតាំងគ្រឹះស្ថានជំនួញរបស់ខ្លួននៅលើច្រាំងសមុទ្រ ឃើញថាមិនគាប់មានទំនាក់ទំនងយ៉ាងជិតស្និទ្ធនិងយ៉ាងយូរជាមួយនឹងអ្នកស្រុកវាយ និងពួកវេកាយដើម្បីផ្ទេរផ្សាយឥទ្ធិពលវប្បធម៌របស់ខ្លួន

ព្រះបាទអាឡិចសង់ដ្រមហាពល ការបង្កើតបក្រក្តពរបស់ព្រះបាទអសោកនិង ក្រោយមកវិមសន់ព្រះបាទកនិស្ក កំណត់ខែបក្រក្ត Séleucide និងបក្រក្ត ម៉ាំង ពាក្យនេះជាហេតុជម្រុញអោយជំនួញគ្រឿងប្រណីតមានសន្ទុះយ៉ាង ខ្លាំង ។ ម្យ៉ាងទៀត គេដឹងថាអាស៊ីអគ្នេយ៍ជាកន្លែងសម្បូណ្ណដោយគ្រឿង ពាក្យនោះ (គ្រឿងទេស ឈើក្រអូបនិងមាស) ដូចដែលឈ្មោះផ្សេង ១ គប ចង្ហាញអោយឃើញស្រាប់ :

- តក្កាល (ផ្សារលក់ក្រវាញ)
- ឥប្ចូ:ទ្ធ (ពោះកប្ចូ:)
- ឧរ:ពេលទ្ធ (ពោះដើមដូង)
- ឥនកបុ:ី (ក្រូងមាស)
- សុ:ណ្ណភូមិ (ដីមាស)
- សុ:ណ្ណទ្ធ (ពោះមាស)

ប្រទេសឥណ្ណាជ្ជាប់ផ្តែទិញមាសពីភូមិភាគស៊ីប:ី (Sibérie) ប៉ុន្តែនៅ មុនគ.ស.ចន្ទ្ធ ការរំដើមរំជួលក្នុងចំណោមជនជាតិផ្សេង ១ នៅអាស៊ីតណ្ណាល ធ្វើអោយផ្លូវទៅកាន់ភូមិភាគនោះដោយឆ្លងកាត់តាមបាក់ទ្រ:យ៉ាន (Bactriane) ប្រ:ាកដជាចប់ធ្វើតមនាតមន៍តទៅទៀតមិនកើត ១ ដោយហេតុនោះហើយបាន ជានៅត្រីស្តស.រ.ទី ១ ឥណ្ណាចាមជ្ជាតទៅកាទិញមាសពីមក្រក្ត ម:ាំងវិញ ប៉ុន្តែមិនយូរប៉ុន្មាន អធិរាជវ:ីស្ប្ញាសប្ញាន (Vespasien - 69 - 79 គ. ស.) ទ្រង់ចេញបញ្ជាតុ:ាមយាត់មិនអោយនាំមាសចេញ ១ អ្នកស្រាវជ្រាវ:ីនុ:

ចាន់ទម្លាយ ។ ដោយហេតុនេះហើយចានជាៈគ្មានសង្ស័យទៅលើវត្តមានរបស់
ពួកបញ្ញវន្ត ១ ណា ; ទីតាំងរាលត្រឡប់មកតាន់មាតុប្រទេសវិញនៃពួកអ្នកស្រុក
ក្រោយពីបានស្នាក់នៅនៅប្រទេស ១ ណាអស់មួយរយៈពេល ។

២- ១ណ្ណាចានមកផ្សាយអារិយធម៌ដូចម្តេចណា ?

ក្នុងរឿងនេះ លោក G. Ferrand ចានធ្វើសម្មតិកម្មមួយសំខាន់ដ៏ល្អ
ដែលអ្នកប្រាជ្ញវិទ្យាសាស្ត្រយល់ថាគួរយកទៅអនុវត្តចំពោះប្រទេសផ្សេង ១ នៅអាស៊ី.
អាគ្នេយ៍ទាំងមូលបាន ។ លោកសរសេរថា : " ពួកចំណូលលើ (១ណ្ណា) ចាន
មកទាក់ទងជាមួយពួកមេដឹកនាំហើយយកចិត្តពួកនេះដោយផ្ទាល់ ការព្យា-
បាលជម្ងឺ ទីតាំងផ្តល់ពេលវេលាជូនយ៉ាងគ្រាន់ ។ ដោយពុំទាន់មានអ្នកបកប្រ
ភាសា ពួក១ណ្ណាត្រូវតែចាប់ផ្តើមរៀនភាសារបស់ពួកអ្នកស្រុក ។ បន្ទាប់មក
ចានរៀបចំប្តីលការជាមួយកូនស្រីរបស់ពួកមេដឹកនាំ : គឺចាប់ពីពេលនេះ
ហើយដែលពួក១ណ្ណាមានលទ្ធភាពផ្សព្វផ្សាយអារិយធម៌របស់ខ្លួន ដោយមាន
ផាសុកភាព ព្រោះថាពួកប្រជាស្រុកកាយនេះ:ជាការណ៍ជ្រួតជ្រាបដោយតំណ
ទីតាំងជំនឿរបស់ប្តីខ្លួនហើយ ហើយនិយាយផ្សាយតទៅទៀតនោះបានសំ
ណូមពួកអ្នកស្រុកផ្ទៀតតាមភ្លាមមិនខាន ។ ដែលជាការសំដែង ឬ ពន្យល់ទីតាំងនិង
ជំនឿថ្មីនេះបាន គេត្រូវតែប្រើពាក្យសព្ទ ១ របស់ ១ណ្ណាដោយមានមិនបាន
ព្រោះក្នុងភាសារបស់គេពុំមានពាក្យណាអាចយកមកប្រើក្នុងកិច្ចការបែបនោះ
បានឡើយ ។

ក្នុងជំណាក់ការចាប់ពី គឺចាប់ពីពួកឈ្លួញមកមានពួកបញ្ញវន្តក្នុងវណ្ណ:

ខ្ពស់ចាំងពីរមកដល់ ។ ចំពោះរឿងនេះគេយល់ថាពួកព្រាហ្មណ៍ខ្លះដែលមាន
ឈ្មោះល្បីថាពូកែខាងមន្តអាគមដោយសារការ អោយពន្យិមានរបស់ពួកឈ្មួញ
ច្បាស់ជាបានពួកមេដឹកនាំអោយអាពធនាមកដើម្បីជួយបង្កើនកំណាចទ្រង់លើក
តម្លៃនុភាពរបស់ខ្លួនវិញមកទៀត ។

ក្រោយមកហើយ យើងបានឃើញថាព្រះពុទ្ធសាសនាមានមុខងារយ៉ាងសំ
ខាន់ក្នុងដំណើរការផ្ទេរសមុទ្ធ្រវាងឥណ្ឌានិងអាស៊ីអាគ្នេយ៍ ហើយគេបានសន្និដ្ឋាន
ឃើញទៀតថា ក្នុងប្រទេសជាច្រើនវាគ្មានសក្តានុពលចាស់ជាងគេនៃការផ្ទេរ
អារយធម៌ណ្ណាគឺព្រះពុទ្ធរូបនឹងខ្លួនដែលអ្នកធ្វើដំណើរតាមសមុទ្ធ្ទ និយមគោរព
ណាស់ ។ ដូច្នេះ យើងឃើញថាពុទ្ធសាសនាមានន័យយ៉ាងសំខាន់ ព្រោះហាក់
ដូចជាបានបើកផ្លូវនាំអោយឥណ្ឌាមកកាន់អាស៊ីអាគ្នេយ៍ ។ ក៏ប៉ុន្តែពុជាណាចក្ર
ទាន់ដែលបានចង្អៀតឡើងនៅភូមិភាគនេះ មិនយូរប៉ុន្មានក៏បានទទួលយកនូវ
ទស្សនៈសិក្ខាទ្ធិយមនៃពុជាធិបតេយ្យ ដែលមានមូលដ្ឋានស្ថិតលើទំនាក់ទំនង
រវាង ព្រាហ្មណ៍និងក្សត្រិយ៍និងការគោរពបូជាលិङ्गនៅវាង ។

ការចង្អៀតពុជាណាចក្រ ដោយផ្លាស់ប្តូរគ្រិះស្ថានដំណើរការអោយទៅជារដ្ឋ
បែបនេះអាចប្រព្រឹត្តទៅដោយវិធី ២ យ៉ាង :

១. ឬមួយមានឥណ្ឌាណាម្នាក់ភាគច្រើនជា មេដឹកនាំរបស់អ្នកស្រុកគាយដែល
បានទទួលឥទ្ធិពលឥណ្ឌាច្រើនឬតិច

២. ឬមួយមានមេដឹកនាំអ្នកស្រុកចាប់ពង្រឹងអំណាចរបស់ខ្លួន ដោយទទួលយក
ទស្សនៈរបស់ឥណ្ឌា ។

ករណីទាំង ២ នេះអាចកើតឡើងបានដូចគ្នា ។ ប៉ុន្តែក្នុងករណីទី ១ បើ

ទោះជាកវីវង្សមានសញ្ញាតំណាងសុទ្ធសាធ តាំងពីដើមមកក៏មិនអាចមានលក្ខណៈនេះដែរ ១ យ១ ១ ១

១- ឥណ្ឌាបានចេញដំណើរពីកន្លែងណា ?

ឯកសារផ្សេង ១ មានដូចជាកិត្តិសព្ទរបស់អ្នកភូមិសាស្ត្រ (Ptolé - mée) និងរបស់អ្នកដំណើរអ៊ីរ៉ុបនិងចិន ជាដើម ១ ដែលជាកន្លែងចេញដំណើររបស់ជនជាតិឥណ្ឌាមកកាន់អាស៊ីអាគ្នេយ៍ :

ក- លើផ្នែកសមុទ្រខាងកើតមានកំពង់ផែ តាម្រលិត្ត (តាម្ពុក) កមរៈ ១ ១ ១

១- លើផ្នែកសមុទ្រខាងលិចមានកំពង់ផែ ភរុតច្ច (ប្រូច) សូប៊ារ៉ៈ និងមុតិ ១

ក្នុងការធ្វើដំណើរឆ្ពោះមកអាស៊ីអាគ្នេយ៍នេះ ពួកឥណ្ឌាអាចប្រកាន់យកផ្លូវពីរ : ចំពោះពួកណាដែលធ្វើដំណើរទៅកាន់តំបន់ខាងលិចនៃផ្លូវសមុទ្រជាការផ្ទៀងផ្ទាត់ចាប់ផ្តើមបាន ប៉ុន្តែចំពោះពួកណាដែលធ្វើដំណើរទៅកាន់ដីគោក ការចាំបាច់តម្រូវអោយគេប្រើផ្លូវទឹកផងផ្លូវគោកផង ១ ពិតមែនហើយថាដីសណ្ឋានទៅតណ្ហូចិនដែលពោរពេញទៅដោយដើមចាកនោះ គឺជាឧបសគ្គមួយ ប៉ុន្តែឧបសគ្គខាងភូមិសាស្ត្រនេះមានលក្ខណៈមិនស្មុគស្មាញ-ហាដូចពួកចោរសមុទ្រទេ ហើយគឺការដែលមានពួកចោរសមុទ្រនៅតាមកំញ្ចក្នុងប្រកសមុទ្រនិងក្រោយមកទៀត ការអនុវត្តនូវយាយាយ ក្នុងការខាងផ្លូវដំនួញរបស់ពាណាចក្រប៉ារ៉ូលមបានេះហើយដែលផ្តល់អោយផ្លូវគោកនូវសារសំខាន់យ៉ាងធំដែលមានចុងណាវត្ត្ថជាកស្ទុតាង ១

ក្រៅពីកំពង់ផែធំ ១ ដូចបានរៀបរាប់មកហើយ គួរតម្លៃរាប់បញ្ចូលក្នុង

« ការនៃ្ធងចេញដំណើរ » ដែលទ្រមង្ស្ម ណ្ណាលវប្ប្ធម៌ខ្ទះនៅលើជ្រោយមលយូ ដូចជា Takua Pa (តក្ការ) និង ក្ដ: (Kedah) ដែលមានមុខងារជា តំណាក់ចន្ទាស់ (relais) ។ គឺនៅត្រង់ការនៃ្ធងពាំងពីរនេះហើយដែលពួកឥណ្ឌា ចានជាក់ចំនិញចុះ ១ចដឹកនៃ្ធងកាត់ចូដ្ដ្ដ្

ឥណ្ឌា : ជាតុសំខាន់គឺអ្វីដែលអ្នកស្រុកមានហើយ (génie local) ហើយដែលមានប្រតិកម្មទំនងជាតុឥណ្ឌា (Stimulus) ។ ឯពួកសិក្សាពីអារិយធម្មឥណ្ឌាអះអាងធ្ងន់ៗទៅវិញว่า អារិយធម្មចុងណាមាំនោះជាការសំរេចសំរួលនៃអារិយធម្មឥណ្ឌាតាមប្រទេសនីមួយ ១ ទៅវិញ គឺចាត់ទុកថាអារិយធម្មឥណ្ឌាជាឈើតែ ១ ដើមដែលបានផ្តល់ផ្លែផ្កាទៅតាមលក្ខណៈដីផ្សេង ១ ។

* *

*

ចំពូកទី ៥

ប្រភពនៃប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ

ប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរមានប្រ.ពស់ទាន់ពីរ គឺប្រភពជាតិមួយនិងប្រភពបរ.
ទេសមួយ ។

I. ប្រភពជាតិ .-

ក- សិលាចារឹក និង បុរាណវត្ថុ .-

ពីតមែនហើយថាសិលាចារឹក និង បុរាណវត្ថុជាប្រភពជាតិយ៉ាងសំខាន់
នៃការសិក្សាស្រាវជ្រាវក្នុងវិស័យ តាមពិតនេះគឺជនជាតិអ៊ីរ៉ុបទេដែលបានផ្តួម
ផ្តើមឡើងមុនគេ ។ ដូច្នេះ ត្រូវកត្តាយើងសិក្សាពីហ្វូហេតុដែលផ្សព្វផ្សាយដោយ
ជនជាតិនេះចូលមកធ្វើការកត់ទង្គិនទ្ធិនខ្មែរ ហើយចាប់ការម្ចាស់យ៉ាងខ្លាំងទៅ
លើវប្បធម៌.អារ្យធម៌យើងរហូតដល់ចំណើការសិក្សាស្រាវជ្រាវយ៉ាងសកម្ម ។

១- ហ្ពុទ្ធហេតុដែលបណ្តាលដោយពួកអ៊ីរ៉ុបមកកាន់អាស៊ីអគ្នេយ៍ .-

គេនៅចាំបានថា នៅត្រីមាស ១.ត.ទី១៥ មនុស្សនៅបស្ចិមប្រទេសមាន
សេចក្តីត្រូវការត្រឿងទេសយ៉ាងខ្លាំង ។ ជនជាតិអ៊ីរ៉ុបបានស្គាល់ត្រឿង

ចរិកគាត់ត្រកៃខ្លះនេះជាលើកដំបូងដោយសារអ្នកការទាមទារដែលទៅចាត់ផ្ទាល់ដណ្តឹមយកផ្ទះព្រះយេស៊ូ ពីកណ្តាប់ដៃតតាកព័ចទៅចាំឡូស្ទ្ធ ហើយនាំយកទៅស្រុកវ៉ាញ ដើម្បីអោយក្រុមគ្រួសារខ្លួនបានស្តាប់ចំណាត់ផង ។ លុះចេះច្រើត្រាស់ត្រៀនចរិកគាត់ថ្មីនេះហើយ សេចក្តីត្រូវការជាស់គ្នាក៏ចេះតែកើនឡើងជាលំដាប់ ។ ពួកឈ្មួញការ៉ូបរ៉ូដ៏ធំ១ចាប់ផ្តើមចូលទៅនាំត្រៀងទេសចាំងនោះពីតាស៊ីអាន្តូយ៉ូ ហើយយកទៅលក់ទៅក្នុងប្រទេសដោយចូលទទួលត្រាត់ចំណាញជាច្រើន ។ ទៅអ៊ីរ៉ុប ពួកឈ្មួញទៅក្នុង Venise និង Gênes ចូលទទួលទិញត្រៀងទេសអស់នោះដើម្បីយកទៅលក់ពាយប្រទេសដទៃទៀត ដោយចូលចំណាញច្រើនជាហេតុ។ ពាយតម្លៃទិញកាន់តែកើនឡើង ។ ដោយហេតុនោះផនជាតិព ុយតាលក៏ចាប់ផ្តើតគិតបើញជាត្រូវនិងបើគេអាចធ្វើដំណើរទៅដល់ការនូងផលិតត្រៀងទេសគេម្តង ។ ទោះគេមិនដឹងទិញចូលដោយតម្លៃថោកជាងមុនក ។

ក្រោយពីធ្វើការស្រាវជ្រាវ១ចំនួនច្រើនឆ្នាំ (ពី១៤៣៤ ដល់ ១៤៩៨) ការ១ចាកពីព ុយតាលក៏ចាប់ផ្តើតដំណើរទៅដល់តាស៊ីអាន្តូយ៉ូ ។ ចម្ងាយដ៏ឆ្ងាយមានទេសឡើងរវាងពួកពព ុយតាលនិងពួកអ្នកចាប់ផ្តើមមកលក់ជាមុន ។ ដោយចិត្តដ៏ក្លាហានពួកពព ុយតាលចាប់ផ្តើមចូលដោយកាយយកចាប់ក្រុងម ាំ ឡាក់ការ ជាផ្សារអ្នកលក់ជាតិមួយយ៉ាងធំនៅឆ្នាំ ១៤១១ ។ ឃើញដូច្នេះហើយផនជាតិអ៊ីរ៉ុបដទៃទៀត ។ ក៏ចាប់ផ្តើមកត្តូមិការតាតាស៊ីអាន្តូយ៉ូជាបន្តបន្ទាប់គ្នា គឺ ហ ុលូ ដ៏ ដេសស្យាញ ឆនីនូស ចាវ៉ាង ហើយជាចុងក្រោយ ក៏ចេះតែមានឡើងជាកន្លែងជាកាលកន្លងមិនយូរជ ាមួយ ។

២- ទំនាក់ទំនងខ្មែរ-អ៊ីរ៉ុប .-

ក្រោយពីបានពង្រឹងដំណើរបស់ខ្លួនទៅជ្រាយមលយូហើយពួកពាក់ពុយ-ក័ល គឺជាជនជាតិអ៊ីរ៉ុបដំបូងដែលបានចូលមកទាក់ទងជាមួយខ្មែរក្នុងរជ្ជកាលរបស់ព្រះបាទអង្គចន្ទ (១៥៥៥) ។ ក្នុងចំណោមអ្នកដែលចូលមកកាន់ប្រទេសខ្មែរ មានខ្លះជាអ្នកផ្សាយសាសនាហើយខ្លះទៀតជាអ្នកផ្សងព្រេង ។ គឺពួកចុងក្រោយៈនេះហើយដែលបានទៅនៅចំរ៉ើស្ពចខ្មែរ បានធ្វើដំណើរទស្សនាប្រទេសខ្មែរ ហើយបានកត់ត្រាពុតនូវហេតុការណ៍ដែលខ្លួនបានឃើញ ។ គឺកំណត់ហ៊ានេះហើយ ដែលអ្នកប្រវត្តិសាស្ត្របានយកទៅប្រើជាឯកសារសំរាប់ទ្ទួលមើលសង្គមខ្មែរក្នុងសម័យក្រោយអង្គរ ជាពិសេសក្នុងស.វ. ទី ១៦ នេះឯង ។ ចាប់ពីជនជាតិពាក់ពុយ-ក័លមក មានពួកអេស្پាញ ហើយចុងក្រោយបង្អស់ គឺពួកបារាំងដែលបានចូលមកតាំងអាណាព្យាបាលកាតរបស់គេលើប្រទេសខ្មែរ ។

៣- ការសិក្សាស្រាវជ្រាវពីអរិយធម៌ខ្មែរដោយជនជាតិអ៊ីរ៉ុប .-

បើពិនិត្យទៅយើញថា គំនាក់ទំនាក់របស់ពួកអាណានិគមនិយមស្បែកសនេះហើយជាវិសាលភាពនៃការសិក្សាស្រាវជ្រាវយ៉ាង ពេញទំហឹងពីកាស៊ីអេ-ស្ប៉ាញ ជាទូទៅនិងពីប្រទេសខ្មែរជាពិសេស ។ ចុងក្រោយ ហេតុធ្វើ គឺថាពួកនេះមានការចាំបាច់ក្នុងផ្នែកនយោបាយផង មានចំណាប់ចិត្តចង់ដឹងរបស់ដែលនៅក្រៅប្រទេសផង ហើយចង់បានចំណេះថ្មីៗផ្នែកមនុស្សសាស្ត្រដែលកំពុងតែកើតមានឡើងនៅទ្វីបអ៊ីរ៉ុបផង (18) ។

សូមបញ្ជាក់ថាការសិក្សាស្រាវជ្រាវពីអាស៊ីអាគ្នេយ៍ជាទូទៅ ២ ប្រ
ការសិក្សាស្រាវជ្រាវពីប្រទេសចិននិងឥណ្ឌា ដូច្នេះហើយបានជាមានតែការ
ចង់ចាត់ទុកថាអាស៊ីអាគ្នេយ៍គ្រាន់តែជាអាណាខេត្តរបស់ប្រទេសធំទាំងពីរ នៅ
លើតែប៉ុណ្ណោះ ។ តែការសិក្សាស្រាវជ្រាវជាបន្តបន្ទាប់មកបានបង្ហាញពីការ
យើញនូវភាពប្លែកនិងភាពខុសគ្នានៃអារយធម៌នៅអាស៊ីអាគ្នេយ៍ ។

នៅឆ្នាំ ១៨៦១ លោក Henri Mouhot ជម្មជាតិវិទូបារាំងម្នាក់បានមក
ដល់អង្គរ ។ ក្នុងកំណត់ហេតុរបស់លោក លោកបានសរសេរយ៉ាងច្បាស់
ពីការកត់ត្រាប្រាសាទខ្មែរ ។ នៅឆ្នាំ ១៨៦៣ ជនជាតិវិទូ (orientaliste) ជាតិ
ហ្ស្ម៉ីន A. Baslian ក៏បានរកឃើញថាអក្សរនិងសាសនាខ្មែរនៅសម័យអង្គរ
មានដើមកំណើតមកពីឥណ្ឌា ។ បីឆ្នាំក្រោយមកទៀត (១៨៦៦) លោក
J. Thomson ជាតិអេកូស ក៏បានចម្លងរូបអង្គរជាលើកដំបូង ហើយបានបក
ស្រាយអំពីនិមិត្តរូបនិយមលោកធាតុនៃអង្គរវត្តតាមបែបហិណ្ឌូនិយម ។

សូមបញ្ជាក់ថាការរកឃើញប្រាក្ដប្រាសាទ ដ៏ល្បីឈ្មោះរបស់ខ្មែរបានធ្វើ
ឡើងស្របពេលជាមួយនិងការយាយកដែនដីកូសាំងស៊ីន និងកំពុងពាក់ព
ន្ធនូវខ្មែរកាន់ជ្រាំ និង សៀម ដែលត្រមត្រៀងអោយជ្រាំ តាំងអាណាព្យា
បាលភាពបានលើប្រទេសខ្មែរ (19) ។ ក្រោយពីបានមកគ្រប់គ្រងប្រទេស
ខ្មែរហើយ ក្ដីការជ្រាំ ក៏ចាត់តាំងគណៈបេសកកម្មរកជ្រៅក្នុ
ងបំណងធ្វើការសិក្សាលើអារយធម៌ខ្មែរ ។ គណៈបេសកកម្មសំខាន់ចុងក្រោយ
តាំងនៅឆ្នាំ ១៨៦៦-១៨៦៧ ហើយបានដឹកនាំដោយលោកវរនាវីឯ
Doudart de Lagrée ។ ដោយសារការងារនេះបានទៅធ្វើការស្រាវជ្រាវ

ចន់ឥន្ទ្រ នៃលោកតុំ ១ ១ ១

ទាំងបោះពុម្ពផ្សាយអត្ថបទស្រាវជ្រាវកាសាសំស្ក្រិតរបស់ខ្មែរ ទាំងរៀបរាប់ជាមួយនឹងផ្តល់ជូនពេលវេលាតម្លៃកាលចរិយាទូទាំងព្រឹត្តិការណ៍ប្រវត្តិសាស្ត្រ ។ នៅឆ្នាំ ១៨៨៣ លោក Jean Moura ជា Résident Supérieur បានបោះពុម្ពផ្សាយសៀវភៅប្រវត្តិសាស្ត្រ ទី ១ នៃប្រទេសកម្ពុជា « Le Royaume du Cambodge » ។ លោក Etienne Aymonier ដែលបានបន្ត្រតំណាងពីលោក Moura បានបោះពុម្ពសៀវភៅ « Le Cambodge » នៅឆ្នាំ ១៨០០ ។

ការសិក្សាស្រាវជ្រាវនៅចុងបូព៌ាប្រទេសមានទំហំកាន់តែធំឡើង សេចក្តីត្រូវការនិងសេចក្តីចំណេះដឹងស្តីពីវិស័យនេះ តម្រូវអោយមានការបង្កើតអង្គការអចិន្ត្រៃយ៍ ព្រោះឯកជនម្នាក់ៗ ឬសហគមន៍អ្នកស្រាវជ្រាវ (ដូច Société des Etudes Indochinoises ដែលតាំងនៅព្រៃនគរតាំងពីឆ្នាំ ១៨៦៥) មិនអាចចំណាយកិច្ចការដ៏ធំធេងទាំងនេះបានអោយបានពេញលេញឡើយ ។ គឺនៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនេះហើយ ដែល « សាលាបារាំងនៅចុងបូព៌ាប្រទេស » (Ecole Française d'Extrême - Orient) ត្រូវបានបង្កើតឡើងដោយសណ្ឋាគារនៃសមាជិកៗ ដូចជាលោក Barth Bréal និង Bergaigne ។ ដំបូងឡើយ អង្គការនេះមានទីតាំងនៅក្រុងព្រៃនគរ (១៨៩៨) ក្រោយមកត្រូវបានលិតយកទៅតាំងនៅក្រុងហាណូយ ដោយលោក Paul Doumer ដែលបានបង្កើតនៅទីនោះនូវក្រសួងកូម៉ូសាស្ត្រ និង ក្រសួងកូនពូសាស្ត្រ (១៨៩៩) ថែមទៀត ។ ក្រោយមកទៀត អង្គការនេះត្រូវទទួលមើលការទុកត្រូវលើសារមន្ទីរ និងហ្ការ្ត្ចាសទាំងឡាយនោះផ្ទាល់ចិនទៀត ។

ជាមួយនឹងការបង្កើត « សាលាបារាំងនៅបូព៌ាប្រទេស » លោក Georges Cœdès និងលោក Louis Finot បានធ្វើការសិក្សាស្រាវ ជ្រាវផ្នែកសិលាចារឹកខ្មែរចុះតែមានការចំណេញលូតលាស់ជាងគេ : មានសិលា ចារឹកជាង ១០០០ អត្ថបទត្រូវបានបកប្រែនិងចុះពុម្ពផ្សាយ ។

ចាប់ពីឆ្នាំ ១៩០០ ហើយដើម្បីជាផលប្រយោជន៍នៃ « សាលាបារាំងនៅ បូព៌ាប្រទេស » លោក Lunet de Lajonquière បានធ្វើបញ្ជីសារពើភ័ណ្ឌ នៃប្រាង្គប្រាសាទខ្មែរ ។ ក្នុងពេលជាមួយគ្នានោះ លោក Henri Parmentier ត្រូវបានទទួលបន្ទុកមើលខុសត្រូវកិច្ចការខាងបុរាណវត្ថុវិទ្យា ។ នៅឆ្នាំ ១៩០៧ ទៀតត្រូវបានតែងតាំងនិងសៀមរាប ត្រូវបានចុះសៀមសង់មកអោយខ្មែរវិញ ។ ក្នុង នោះ ការអភិរក្សអង្គរ (conservation d' Angkor) ក៏បានបង្កើតឡើង ហើយដឹកនាំដោយលោក J. Commaille និងបន្ទាប់មកដោយលោក Henri Marchal ។ កិច្ចការដំបូងដែលគេចាប់ធ្វើ គឺកាប់ឆ្ការព្រៃដែលដុះពីជុំជិត ប្រាសាទ និងស្រង់ឈ្មោះប្រាសាទជាបន្ទាត់ពីកិច្ចការរបស់លោក Lunet de Lajonquière : មានប្រាសាទចាំងអស់ជាង ១០០០ ត្រូវបានគេរកឃើញ ។ លោក Georges Groslier បានបង្កើតសារមន្ទីរមួយនៅភ្នំពេញ នៅឆ្នាំ ១៩១៨ ។ ការថតរូបប្រាសាទសំខាន់ៗ ខ្លះបានធ្វើឡើងនៅប្រាសាទបាយ័ន (១៩០៨) ដោយលោក Dufour និង Carpeaux ព្រមនៅអង្គរវត្ត និងបន្ទាយ ឆ្មារ ។

ក្នុងដំណាក់កាលទី ១ នេះ កិច្ចការសំខាន់ៗរបស់សិលាចារឹកវិទ្យាគឺការកាយ ឃើញឈ្មោះនិងកាលកំណត់ក្នុងសាងប្រាសាទ ។ នៅឆ្នាំ ១៩៣៥ លោក

Philippe Stern ជ្រាបនៅមានសិល្បៈ និងកូនក្តីលេង ។ លោកបានអោយតាមដានការកសាងប្រាសាទនៅទីនោះ ។ នៅឆ្នាំ ១៩៣៩ គឺជារបស់ដ៏ចុងក្រោយ ដែលលោកស្រី Gilberte de Coral Rémusat ជ្រាបដ្ឋានអោយឃើញជាស្ពានមួយតំណាលកាលកំណត់ និងវិត្ថារនៃការជ្រាសាទ ។

ក្នុងពេលជាមួយគ្នានោះ សេចក្តីចំណេះដឹងលក្ខណៈសាស្ត្រ និងវិស័យកុះកេ ប្រាសាទ ដើម្បីសង់ជាថ្មីឡើងវិញ (anastylose) ដែលសំរេចឡើងដោយក្រុមបុរាណវត្ថុវិទ្យាហ្ស្ហ ( ) ជ្ជ ( ) ( ) ( )

ឆ្នាំ១ ២ ៣ ១

ឆ្នាំកន្សោមខ្ញុំវ៉ាត្រូតនា (បង្កើតនៅឆ្នាំ ១៩៦៨) បានធ្វើការស្រាវជ្រាវយ៉ាងសកម្ម ហើយរកឃើញ ស្ថានីយ៍ស្ថិតនៅ ក្នុងផែនដីកម្ពុជាក្រោមសព្វថ្ងៃ ។

១. ពាក្យពន្ធ្យាតារ .–

ពាក្យពន្ធ្យាតារនេះកើតមកពីការផ្សំនៃពាក្យ :

ពន្ធ + ពន្ធ + អាតារ > ពន្ធ្យាតារ

ពន្ធ : អ្វីដែលជារបស់ស្តេចផែនដី

ពន្ធ < ពន្ធ : ក្រសៃ

អាតារ : ដំណើរទ្រឹងទុះ – ដំណើរប្រមូល

ដូច្នេះ ពន្ធ្យាតារ គឺជាការដែលអធិប្បាយអំពីដំណើរប្រមូលរបស់ពន្ធ្យស្តេចផែនដីក្នុងអតីតកាល ។

បើតាមឯកសារចិន ពន្ធ្យាតារប្រហែលមានតាំងពីសម័យអាណាចក្រ ភ្នំម៉ូ: ព្រោះអ្នកធ្វើដំណើរចិនបានតត់ទុកថាមានកន្ទេលមួយ ។ មួយផ្នែកទៀត លិលាចារឹករបស់ព្រះបាទសូរ្យវរ្ម័ន ១ នៅប្រាសាទព្រះវិហារ បានវិយាយពីត្រកូលមន្ត្រីដែលមានមុខងារលែងពន្ធ្យាតារ ។ តែគ្ម្ពីរ ពេយស្ពាយ ! ពន្ធ្យាតារនៅសម័យនោះមិនស្ថិតស្ថេរហួតដល់សព្វថ្ងៃ នេះទេ : នេះប្រហែលជាត្រូវអន្តរាយទៅដោយធាតុអាកាស ឬដោយការចំ ផ្ទឹមបំផ្លាញារបស់ខ្មាំងសត្រូវដែលទ្ទួលមកឈ្លានពានចំកន្លែ ឬមួយដោយប្រការ ណាមួយដែលគេមិនអាចដឹងបាន ។

១- រាជពង្សាវតារដែលតង់ចង់រហូតមកដល់សព្វថ្ងៃ -

រាជពង្សាវតារជាឯកសារដែលអ្នកប្រវត្តិសាស្ត្រប្រើសំរាប់ចងក្រងប្រវត្តិ-សាស្ត្រខ្មែរជាបន្ទាប់ពីឯកសារសិលាចារឹកគឺចាប់ពីស.វ. ទី ១៤ មក ។ រាជពង្សាវ-តារភាគច្រើនេះបានរៀបចំឡើងនៅ ស. វ. ទី ១៩ ដោយពឹងផ្អែកទៅលើការចងចាំមាត់ខ្លះ ទន្ទេញចាំមាត់ខ្លះ ដែលពីដើមតំកល់ទុកនៅក្នុងវត្ត ។ ដោយអាស្រ័យហេតុទាំងនេះហើយទើបមានភាពខុសប្លែកគ្នាក្នុងផ្នែកព្រំត្តិការណ៍ផង និងក្នុងផ្នែកកាលកំណត់ផងពីច្បាប់មួយទៅច្បាប់មួយទៀត ។

រាជពង្សាវតាររបស់ ឧកញ៉ាវង្សារពេជ្ន ១ -

ឧកញ៉ាវង្សារពេជ្ន ជាកវីត្រូវបានព្រះបាទហ៊ីវតាមានអង្គជួង ។ លោកបានចងក្រងរាជពង្សាវតារមួយច្បាប់ពីឆ្នាំ ១៨១៣ ដល់ឆ្នាំ ១៨១៨ ។ ស្នាដៃរបស់លោកត្រូវបានប្រែជាភាសាយួនៅឆ្នាំ ១៨៣៥ និងជាភាសាសៀមនៅឆ្នាំ ១៨៥៥ ។ ក្រោមការបានចម្លងជាច្រើនការណ៍ តាំងដោយលោកឧកញ៉ាកុលដម្ពង់ ដែលជាមិត្តសំលាញ់លោក Doudart de Lagrée ។ លោក Francis Garnier បានយកការប្រែស្នាដៃនេះ ភាសាបារាំងនៅឆ្នាំ ១៨៦៥ - ១៨៦៦ ហើយបានផ្សាយក្នុងទស្សនាវដ្ដី Journal Asiatique (១៨៧៣) តែដោយហេតុមានកង្វះព្រំត្តិការណ៍ទៅក្រុងសៃហ្គុនពីឆ្នាំ ១៧៣៨ ដល់ ឆ្នាំ ១៧៨៥ ទើបលោកយកឯកសារ Gia dinh thông chí មកចង្រ្ដាប់ ។ ឯកសារនេះប្រហែលជាទ្រនាសារៈសារនៅឆ្នាំ ១៨១០ ដោយលោក ត្ងៃញ្ហាយ ខ្ចីក្នុងរដ្ឋការបស់ស្ដេច

ម៉ាញ៉ាំង ហើយត្រូវបានបកប្រែជាភាសាកាន់ដោយលោកអនុនាវីឯក Gabriel Aubaret (20) ។

៣– ១៨ ១ ១ ១

II - ប្រវត្តិបរទេស .-

ក- ប្រវត្តិចិន .-

ប្រទេសចិនបានរាប់ការមូលរាមកលើកូមិភាគអាស៊ីអគ្នេយ៍នេះជាយូរណាស់មកហើយ ហើយចុះទាន់ដល់ពាក់យកប្រទេសតុងកិង ដើម្បីត្រួតត្រាផ្តាល់តាំងពីឆ្នាំ ១១១ មុន គ.ស. ដល់ឆ្នាំ ៨៣៨ នៃ គ.ស. ទៀតផង (21) ។

ទៅពាក់កណ្តាល ស.វ. ១៣ នៃ គ.ស. ទេសកជនចិនពីរនាក់គឺលោកកាំងថៃ (K'ang T'ai) និងលោកឈូយ៉ីង (Tchou Ying) ឃ្លាតមកស្គាល់នៅក្នុងអាណាចក្រកំអស់មួយរយៈពេល ។ លុះត្រឡប់ទៅវិញ លោកកាំងថៃបានចោះពុម្ពផ្សាយនូវកំណត់រឿងរ៉ាវ ដែលទាក់ទងនឹងការធ្វើដំណើរ ដ៏វែងឆ្ងាយរបស់ស្ពាន ។ តមកព្រះពាជាគ្រប់គ្រងលើអាណាចក្រកុំតែងចាត់ទាក់ទងយ៉ាងខ្លាប់ខ្ជួនជាមួយនឹងប្រទេសចិន ។ ដោយហេតុនេះហើយ ទើបមានគណៈបេសកកម្មខាងខ្លួន ខាងដ៏ទូញនិងខាងស្ម្ពធម្ម ត្រូវបានជួរគ្នាទៅវិញទៅមកជាញឹកញាប់ហើយ ហេតុការណ៍ទាំងនេះបាន ក្លាយជាវត្ថុសក្ខីស្ត្ថចិនកត់ទុកយ៉ាងហ្មត់ចត់ ។

ត្រៀតនឹងការដែលមានលក្ខណៈផ្លូវការទាងលើនេះ នៅមានកំណត់ហេតុស្តីពីរឿងរ៉ាវទាក់ទងនឹងបូជនីយសក្ខីចិនកាន់ពុទ្ធសាសនា ។ ពុទ្ធសាសនិកទាំងនោះ ភាគច្រើនជាអ្នកចេះដឹងហើយមានជំនឿយ៉ាងមុះមុតលើពុទ្ធ-សាសនា ឃ្លានធ្វើដំណើរទៅប្រទេសឥណ្ឌាដើម្បីទស្សនាកន្លែង ពិសិដ្ឋ ។ ទុះ

និងដើម្បីបង្ហើនចំណេះខាងសាសនាថែមទៀតផង ។ ការធ្វើដំណើរពាំងនោះ
បានពង្រីយពី ស.វ. ទី ៣ ដល់ ស.វ. ទី ១១ នៃគ.ស. ។ ពុទ្ធសាសនិកពាំង
នោះបានធ្វើដំណើរតាមសមុទ្រ ហើយបានកូលឈប់ចតក្នុងរដ្ឋដែលបាន
ទទួល ឥទ្ធិពលឥណ្ឌា ។ ស្នាដៃដែលមាននិយាយពីស្រុកខ្មែរ គឺកំណត់ហេតុ
លោកស្យុនសាង (Hiuan - tsang) និងលោកយីស៊ីង (Yi - tsing) (ស.វ.
ទី ៧) ។

ក្នុងចំណោមឯកសារចិនពាំងឡាយ ឯកសារដែលសំខាន់ជាងគេគឺ
កំណត់ហេតុរបស់លោកជីវតាក្វាន់ (Tcheou ta - Kouan) មានចំណងជើង
ថា « **កំណត់ហេតុស្តីពីទំនៀមទំលាប់នៃប្រទេសចេនឡា** » (Tchen la
long t'ou ki) ។ កំណត់ហេតុនេះបាននិយាយរៀបរាប់ពីប្រទេសខ្មែរនៅ
ចុងសម័យអង្គរគឺ បានធ្វើការពណ្ណនាពីពាណិជ្ជកម្ម ពីដីវាលកសិ ការរស់នៅ ទំនៀម
ទំលាប់របស់អ្នកស្រុកនិងពីស្ថាបត្យនានាក្នុងសម័យនោះ ។ ស្នាដៃរបស់
លោកជីវតាក្វាន់បានប្រែជាភាសាបារាំងពីរលើក : លើកទី ១ ដោយ លោក
Abel Rémusat នៅឆ្នាំ ១៨១៨ និងលើកទី ២ ដោយលោក Paul Pelliot
នៅឆ្នាំ ១៩០២ ។ គឺសេចក្តីបកប្រែចុងក្រោយនេះហើយដែលអ្នកសិក្សា
ស្រាវជ្រាវប្រើនប្រើជាឯកសារក្នុងការស្រាវជ្រាវពីអារ្យធម៌ខ្មែរ ។ គួរបន្ថែម
ដែរថា លោកលីជាមតេង សមាជិកសមាគមអ្នកនិពន្ធខ្មែរ ដែលបាន
ទស្សនាប្រទេសចិននៅឆ្នាំ ១៩៦២ បានចម្លងយកឯកសាររបស់លោក ជីវ-
តាក្វាន់ជាភាសាចិនហើយយកមកប្រែជាខ្មែរចុះពុម្ពផ្សាយនៅឆ្នាំ ១៩៧១ ។

១- ប្រភពបរទេសឯទៀត .-

ក្រៅពីឯកសារជាតិនិងឯកសារចិនដែលជាឯកសារមូលដ្ឋានៗមានឯកសារចម្លាប់បន្សំខ្លះទៀតដែលចងក្រងឡើងដោយជនជាតិក្រិក ឥណ្ឌា តាវ៉ាន ព័ត៌ទុយកាល់ អេស្បាញ យួន សៀមនិងលាវ ។

នៅ ស.វ. ទី ២ នៃ គ.ស. អ្នកភូមិសាស្ត្រក្រិកឈ្មោះ Ptolémée ចាន សរសេរសៀវភៅភូមិសាស្ត្រមួយដែលមានវគ្គមួយនិយាយពីភូមិភាគតាស៊ីអាគ្នេយ៍ដែលគាត់និងដាក់ ។ អ្នកស្រាវជ្រាវ.ស.ណ.យកឈ្មោះភូមិភាគនេះថា សុវណ្ណភូមិ (សំគាល់ដីគោក) និង សុវណ្ណទ្វីប (សំគាល់ដីកោះ) ទីតាំ la Chrysé និង la Chersonèse របស់ជនជាតិក្រិក ។

មានផ្នែកខ្លះក្នុងនិទានប្រជាជនកម្ពុជាបានសរសេរពីកំពង់ផែសំខាន់ ១ ជាប់ទន្លេ ការធ្វើដំណើរតាមប្រវត្តិសាស្ត្រ និងភូមិភាគតាស៊ីអាគ្នេយ៍ដែរ ។ អត្ថបទទាំងនេះគឺ ព្រឿង ជាតក និង និទ្ទេស ។

ឯកសារព័ត៌ទុយកាល់ និង អេស្បាញ ក៏បានរួមចំណែកខ្លះក្នុងការចងក្រងប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរដែរ ។ នៅឆ្នាំ ១៩៥៤ ក្នុងទិវាសិក្ខាសាលាសិក្ខាសិស្ស ដ្ឋ ... ...

et le Cambodge au 16e Siècle » ដោយតំណាងផ្នែកវៀតណាមនៃឯកសារពាក់ព័ន្ធ-
ក្លាស និងអេស្ប៉ាញហើយបោះពុម្ពនៅប៉ារីសនៅឆ្នាំ ១៩៥៨ ។

ចុងក្រោយចង្អុល ពាក្យពណ្ណនាការសម្រាម លាវ និងយួនកំពុងជួយចំកូ ប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរដោយអាទិភ្លេះដែរ ។ តែឯកសារទាំងនេះមានគុណតម្លៃដូច ពាក្យពណ្ណនាការខ្មែរដែរ ។

* * *

ចំណែកទី ៦

អាណាចក្រភ្នំ

I- ត្រាដំបូងនៃអាណាចក្រភ្នំ .-

១- បញ្ជាឈ្មោះស្រុក .-

នៅខាងជើមត្រីស្ពសកកង ផ្លូវដែលសំខាន់ជាងគេនៅកាស៊ីអ្នកយ៉ គឺ អាណាចក្រភ្នំ ។ ចំនួហៅថា ហ្ជូណាន ។ ពាក្យ ហ្ជូណាន នេះ ជ្ជនបូកណា ភាសាថា ចីយ្ជូណាម ដែលជាពាក្យគ្មានន័យអ្វីគេយកប្រាកដក្នុងភាសាចិនទេ ។ ដោយហេតុនេះហើយ ចានជាអ្នកសិក្សាស្រាវជ្រាវចានព្យាយាមកាត់ក្ដីមើលថាតើពាក្យ ហ្ជូណាន នេះត្រូវនឹងពាក្យបុរាណអ្នកស្រុកគេយកថាមេ ?

– មានមតិខ្លះចាត់ទុកថា ហ្ជូណានត្រូវនឹងពាក្យខ្មែរថា ត្ពនដោយសំគាងថាកុលសម្ព័ន្ធក្នុងដែលសំនៅលើខ្ពង់ពបសព្ទ្ធ ស្ថិតនៅក្នុងតំបូរជាមួយនឹងនេះមក្ខ៉ាង ហើយមក្ខ៉ាងទៀតដោយសំគាងថារូបចម្លាក់នៅលើជញ្ជាំងប្រាសាទ ជ្ជនបូកណាខ្មែរ ចានបង្ហាញថាខ្មែរក្នុងសម័យនោះមានសំលៀកបំពាក់ និងទម្លាប់ខ្លះដូចពួកក្នុងដែរ ។ ចំពោះរឿងនេះ គួរកត់សំគាល់ថាលោកសាស្ត្រាចារ្ យ L. Brumpt ចានបញ្ជាក់ថា ខ្មែរនិងក្នុងពិតជាមានពួជតំបូរជាមួយគ្នាមែន

ដោយសំអាងទៅលើលទ្ធផលនៃការសិក្សារបស់លោកទៅលើឈាមក្រហម (hémoglobines) (23) ។

- ចំណែកវិទ្យាការ G. Cœdès លោកយល់ថា ហ្ជូណាន ត្រូវនឹងពាក្យខ្មែរ ចូកណ ន្ទ ដែលសព្ទមានន័យថា ក្ងាយ ។ លោកបានបញ្ជាក់ថាស្តេចនៅសម័យនោះមានឋានន្តរនាមថា ស្តេចន្ទ ពាក្យខ្មែរចូកណថា ក្ងុនចន្ទ ត្រូវនឹងសំស្ក្រឹតថា ឧទិតត្ងចាល ឬ ស្ថៃលរាជ ។ ជនជាតិចិនក៏បានយកឋានន្តរនាមនេះច្រើនសំរាប់ហៅប្រទេសដែលស្តេចគាំងនោះគ្រប់គ្រងផងដែរ ។

ចំពោះទម្លាប់ខាងលើនេះ លោក E. Aymonier បានកត់សំគាល់ឃើញថា ក្នុងសម័យចូកណ ខ្មែរចិនចេះដែកញ្ចាក់មនុស្សគ្រោយជាប់ព្រមទេ ។ ពួកនេះត្រឹមតែប្រើឈ្មោះតែមួយសំរាប់សំគាល់មនុស្សផង ជាតិផងប្រទេសគាំងមួលផង ឬកំណើតឬឋានន្តរនាមរបស់អ្នកដឹកនាំផង (21) ។

ចំពោះទស្សនៈរបស់លោក G. Cœdès នេះ គួរកត់សំគាល់ថា ឯកសារចិនបានន័យយល់ថាអធិរាជណាចក្រកំពូលមានឋានន្តរនាមថា ភ្ជ្ជុ (ភ្ជ្ជ) ដែលសព្ទមានន័យថា ស្តេចសោយរាជ្យ ។ បើដូច្នេះ ពាក្យ ហ្ជូណាន ចិនហៅតាមឋានន្តរនាមរបស់អធិរាជណាចក្រ គឺ ក្ងុនចន្ទ នេះ ឯង ។ ឯការដែលមានឋានន្តរនាមយ៉ាងនេះ គឺប្រហែលមកពីកន្លែងដែលអធិរាជវៀងទៅជួបនឹងព្រះសង្ឆ : ឯកសារចិនបានន័យយថា « ព្រះអាទិត្យ ( ) ធ្លាក់ចុះលើកំពូលតាន់ (Mo - lan) ជាញឹកញាប់ ព្រះអង្គបានយកទីនោះដើម្បីបញ្ជូនមហាទ្វារ ( ) ( ) ( )

២. បញ្ហាទីតាំង .-

នៅមុនពេលសង្គ្រាមសកលលោកលើកទី ១ គេឃើញមានការផ្ទុយគ្នាយ-ចល់ច្រើនចំពោះទីតាំងរបស់ឥណ្ឌូចក្រកុ ។ ចំពោះលោក Wilford លោកយល់ថាវាជាហ្ស៊ីណានស្ថិតនៅត្រង់ប្រទេសម៉ាឡេស៊ី ។ លោក A. Rémusat បានរៀបរាប់ថា ហ្ស៊ីណានជាតំបន់ក្នុងមួយរបស់ចិន ហើយស្ថិតនៅត្រង់ប្រទេសតុងកឹង ។ លោក Klaproth និង Pauthier ថាហ្ស៊ីណានត្រូវនឹងដែនដី Pégou និងប្រទេសភូមា ។ លោក Deguines ថាត្រូវនឹងកោះមួយនៅខាងលិចប្រទេសសៀម ។ ឯលោក Barth ថាត្រូវនឹងឆ្នេរសមុទ្រតណាសេរ៉ីម ។ ក្រៅពីនេះ អ្នកសិក្សាដទៃទៀតនៅ ហ្ស៊ីណានៅត្រង់ប្រទេសវៀតណាម ឬប្រទេសសៀម ។

ដើម្បីអោយដឹងច្បាស់ពីទីតាំងរបស់ហ្ស៊ីណាន គួរតែប្រៀបធៀបលើកយកឯកសារចិនមកពិនិត្យអោយបានហ្មត់ចត់សិន ។ ឯកសារចាំងនោះបានផ្តល់ពត៌មានសំខាន់ ១ ដូចតទៅ :

១. ហ្ស៊ីណានមានចម្ងាយ ៣០០០ លី ពីលិចប្រទេសលិនយី

២. ហ្ស៊ីណានមានចម្ងាយ ២០០០ លីពី Jenan (តុងកឹង)

៣. ហ្ស៊ីណានមានទំហំ ៣០០០ លី ត្រាយពង្រីកធំដល់ ៥០០០ ឬ ៦០០០ លី

៤. ហ្ស៊ីណានស្ថិតនៅក្នុងឈូងសមុទ្រធំមួយ

៥. មានទន្លេធំមួយហូរពីខាងលិច (ឯកសារខ្លះថាពាយម៉ាញ) ហើយចាក់ទៅសមុទ្រ ។

ប្រសិនបើយើងគិតថា ១ លីមានប្រវែង ៤៧៦ ម៉ែត្រ ចម្ងាយពីលីនយីមក ហ្ហ្ហ្

ម្យ៉ាងទៀតថា នៅតំបន់ឃ្នាក្នុងឈ្មោះកាន់សព្វថ្ងៃនេះមានភូមិជាច្រើនវិសមាន ឈ្មោះទាក់ទងនឹងដីដ៏ ឥ«ភូមិ ឆេនជ«ន» ឆ្ពាលជ«ន» និង ជ«ព្រៃជ«ន» ។ តើយើងអាចចាត់ទុកឈ្មោះទាំងនេះថា ជារមនុស្សព្រោះយើងលឹកឃើញតាំងពីជាន់អាណានិគមក្នុងបានទេ ? តាមប្រវត្តិភូមិសាស្ត្រវិញ ក្រុងនេះស្ថិតនៅប្រវែងល ២០០ លីតាមសមុទ្រ ដោយតាមរយៈនាំត្រូវនាំនាវាមួយចាកឃ្នាទៅ ឆ្ងាយ ដែលជាកំពង់ផែធំមួយរបស់ហ្វូណាន ។ ទោះជាលោកលីកវ៉ី ២ លោក Louis Malleret អ្នកប្រាជ្ញបារាំងបានធ្វើការណាមេផ្សង ១ ក្នុងដែនដីសណ្ឋានខ្ទមតូចហើយបានរកឃើញរូបមណ្ឌលមួយ ឆ្ងាយ នេះដែលលោកចាត់ទុកថាជាកំពង់ផែធំរបស់ហ្វូណានក្រោនៅវ៉ីនោះ • តាមនៅទាងស្ពានក្នុងបាវ ខេត្តក្រមួនសនៅជាន់ដីសរកឃើញឃ្យឿនសំណាងផ្សង ១ ត្រមាងវត្ថុផ្សង១ទៀតជាច្រើនខ្ទមៗពីបក្រុតពីរ៉ូម ខ្ទះទៀតមកពីប្រទេសឥណ្ឌា និងខ្ទះទៀតជាវត្ថុធ្វើពីថ្ម រ៉ូមីន ។ ដោយហេតុនេះ ហើយទើបមានទម្លាប់ខ្ទះចាត់ទុកថាអ្នកកាន់ដ-ណាវីដើមចន្ទ្ស់របស់ហ្វូណាន ។ ប៉ុន្តែមានអ្នកសិក្សាខ្ទះទៀតដូចជាលោក Jean Boisselier ជាដើម ចែវជាយល់ថាកន្លែងនេះដើមនេះស្ថិតនៅត្រង់ជ្រលងតំនាចខាងក្រោមនៃទន្ទ្ស់ណាមវ៉ាញ ព្រោះពេលកន្លងមកនៅវ៉ីនោះលោកបានរកឃើញរូបខ្ទះធ្វើពីដីឥដ្ឋ ។ ដូចតាមលោក ១ ១ ១

៣- បណ្ណាល័យកើតពីវត្ថុដំបូង .-.

លោក ឆាំង ម៉ែ ពជ្ជគ្គតិចន្ទ ដែលបានធ្វើដំណើរមកហ្គណនៅពាក់កណ្តាលស.វ.ទី៣ បានកត់ទុកថា ចម្លាក់ក្សត្រនៃរដ្ឋហ្គណនៅឈ្មោះ ហ៊ុនឡេន បានមកពីប្រទេសឥណ្ឌា ឬពីជ្រោយម៉ាឡាយូឬពីកោះខាងត្បូង ។ ហ៊ុនឡេន បានយល់សុបិន្តឃើញទេវតាកាន់ខ្លួនប្រគល់ធ្នូចិញ្ចៀនអោយ ហើយបញ្ជាអោយឡើងដំរីសំពៅដ៏ធំមួយ ។ ត្រលឹមឡើងហ៊ុនឡេន ចាប់ផ្តើមគាន់ប្រាសាទតំកល់ទេវតាហើយបានឃើញធ្នូដូចយល់សុបិនមែន ។ បន្ទាប់ពីនោះក៏បានធ្វើដំណើរតាមសមុទ្រ ហើយទៅដល់ហ្គណន ។ ពលរដ្ឋនៃរដ្ឋនេះឈ្មោះនាង លីវយី លុះបានឃើញសំពៅចម្លាក់ក៏លើកទ័ពមកចំរុងវាយកំចាត់ត្រូវ ហ៊ុនឡេន យកដួងចិត្តបាញ់សំពៅបាត់នាងភ្លាយពីម្ខាងទៅម្ខាង ។ នាងតក់ភ័យខ្លាំងហើយសុំចុះចាញ់ ហ៊ុនឡេន ក៏យកនាងធ្វើជាមហេសី ។ ក្រោយមកក៏ទៅគ្រប់គ្រងរដ្ឋហ្គណនជាតំណាងទៅកូនទៅចៅទៀតផង ។

នេះជារបៀបនិទានរឿង (version) របស់ចិនស្តីអំពីដើមកំណើតនៃពជ្ជវង្សនៅហ្គណន ។ ចំណែកសិលាចារឹកចាមនៅមីសុន (ត.ស. ៦ម៨)
(27) បានរំលឹកពីដើមកំណើតនេះដោយនិទានថា ព្រាហ្មណ៍ គ៌ណ្ឌិន្យ ដែលបានទទួលលំពែងមួយពីព្រាហ្មណ៍ អស្ស្ថាម៉ន ក្នុងពួយលំពែងនោះ ដើម្បីកែកន្ទ្រាមនាងកញ្ញា ក្រោយបានរៀបកាត់សេចជាមួយនាង សោមា ជាបុត្រីរបស់ស្តេចកុដ្ឋគ្នាតដែលបានបង្កើតពជ្ជវង្ស ... ។ គួរកត់សំគាល់ថារឿងនេះត្រូវបានសិលាចារឹកមួយ ... ស.វ.ទី ១០ (ស-

លាចារ៉ែកបុកស្ទ្រីចាំក្រុង) រំលឹកឡើងវិញ ហើយរៀបតាមគេប៉ាន់ស្មានមើលទៅ គឺត្រូវនឹងរឿងដែលលោកដ៏ពិតគ្រាន់ ចាត់ចាត់ពុកកាលចាត់ទុកមកទស្សនាប្រទេសវ៉ែ្ចរនៅសម័យអង្គរ (ចុង ស.វ. ទី១៣) ដូចត្រូវនឹងរឿង **ព្រះថោង នាងនាគ** ក្នុងកាពីតាវ៉ែ្ចរយើងទៀតដែរ ។

ដូច្នេះ គេរៀបរៀបនិទានរឿងមានសភាពចម្លែកៗគ្នាក៏ដោយក៏យើងអាចសន្និដ្ឋានបានថា **ត្ពូអង្ហ ហ៊ុនឌ្យៀន ឬ ឈៅណ្ហិន្ទ្យ ឬ ព្រះថោង** ជាមនុស្សតែម្នាក់ឯងដែល **លីវយី** ក៏ដូចគ្នានឹងនាង **សោមា ឬ នាងនាគ** ដែរ ហើយគេរៀបរឿងទាំងនេះមានលក្ខណៈជារឿងព្រេងក៏ដោយ ក៏អាចបង្ហាញការពិតដល់យើងខ្ញុំមិនខាន : គឺថាមានជាតិបុរេសមួយ ដែលតុដណ្ដាបានតាំងអាយុធម៌ចាស់ៗនមកតំណាងជាមួយនឹងអាយុធម៌ចាស់អ្នកស្រុកអាយ (មានន័យជាតំណាង) ដើម្បីបង្ហើតអាយុធម៌ចុះមួយដែលបានវ៉ែ្ចតហ្ពុតមកដល់សព្វថ្ងៃនេះ ។ ម្យ៉ាងទៀត ព្រឹត្តិការណ៍ទាំងនេះត្រូវតែបានកើតឡើងក្នុងត្រីស្ដសតវត្ស ទី១ ព្រោះថានៅសតវត្សបន្ទាប់មកទៀត ព្រឹត្តិការណ៍ប្រវត្តិសាស្ត្រត្រូវបានកត់ត្រាដោយស៊ីលាចារ៉ែកផងនិងដោយអ្នកប្រវត្តិសាស្ត្រចិនផង ។

ចំណែកមតិព្រះការពន្ធ្យលាង ហ៊ុនឌ្យៀនមានបុត្រម្នាក់ដែលបានទៅត្រួតត្រាលើទីតាំងមួយផ្ទៃដែលមានក្រុងប្រ្ចាំពីរ ។ ក្នុងចំណោមអ្នកសោយរាជ្យតមកមានស្ដេចឈ្មោះ **ហ៊ុនតាំងហ្ជ** ។ ស្ដេចអង្គនេះបានប្រើឧបាយកលធ្ងន់ៗដើម្បីធ្វើអោយក្រុងទាំងនោះបែកបាក់សាមគ្គីគ្នាអស់ ហ្ជ ចៅលើកទ័ពទៅវាយយកបានទាំងអស់ ។ ចុងក្រោយមកបានចាត់អោយកូនខ្ញុំនៅជាប់ព្រះអង្គទៅត្រួតត្រាក្រុងទាំងនោះមួយម្នាក់ៗ ។ ស្ដេច **ហ្ជ** ... សោយទិវង្គត

ទៅពេលដែលមានជន្មាយុជាង ៨០ ឆ្នាំ ។ ចុងត្រចៀ ២ ឈ្មោះ **ជ៉ាន់ជ៉ាន** ត្រូវលើក គោយទៅដាក់ សោយកាយ តែបានប្រគល់ភ្ជាប់ការងារ ដ្ឋ ជ ឆ្ងាយ គោយមេ ឆ **ហ្ជានចេហ៉ាន** ម៉ាលខ្ញុសត្រូ ។ ស្តេច **ជ៉ាន់ជ៉ាន** សោយកាយ ១ ឆ្នាំ ក៏ស្ថិតនៅ ។ ប្រជាពស្ត្រីបានព្រមព្រៀងគ្នាលើកគោយ **ហ្ជានចេហ៉ាន** ទៅ សោយកាយ ។ ស្តេចអង្គនេះមានសេចក្តីក្លាហានហ៊ីយមានបុណ្ឌ ខ្ពស់ ណាស់ ព្រះអង្គបានលើកទ័ពទៅវាយយកប្រទេសជិតខាងជាក់ជាចំណុះ ជ ជ ។ ព្រះអង្គទ្រង់ប្រកាសថាជា "**មហាពលនៃហ្ជ**" ។ ក្រោយ ទ្រង់ចញ្ចោគោយ ធ្លាប់ ទៅ ធ ១ ជ ១ ១ ១

លាចារឹកបណ្ដូចាំក្រុង) រំលឹកឡើងវិញ ហើយបើតាមគេចាំនិងស្នាមមើលទៅ
គឺត្រូវនឹងរឿងដែលលោកធ្លាប់ឮ ចាត់ពីពុកកាលបានមកទស្សនាប្រទេស
ខ្មែរនៅសម័យអង្គរ (ចុងសតវត្ស ១៣) ដែលត្រូវនឹងរឿង **ព្រះថោង នាងនាគ**
ក្នុងកាដាតាវ៉ាខ្មែរយើងទៀតដែរ ។

ដូច្នេះ ពោះវ៉ារៀបរៀងនិទានរឿងមានសភាពដូចគ្នាក៏ដោយ ក៏យើងអាច
សន្និដ្ឋានបានថា **ក្ងួតអង្ក ហ៊ុនឡេន** ឬ **ឈៅណ្ហិន្ទ** ឬ **ព្រះថោង** ជាមនុស្សតែម្នាក់
ឯងនាង **លីនយី** ក៏ដូចគ្នានឹងនាង **សោម** ឬ **នាងនាគ** ដែរ ហើយពោះ
រឿងទាំងនេះមានលក្ខណៈជារឿងព្រេងក៏ដោយ ក៏អាចបង្ហាញការពិតដល់
យើងខ្ញុំមិនខាន : គឺថាមានធាតុបរទេសមួយ គឺជាតុណ្ណាបានយកអារ្យធម
របស់ខ្លួនមកផ្ទុះជាមួយនឹងអារ្យធម៌របស់អ្នកស្រុកគេយ (មានន័យនាគជា-
តំណាង) ដើម្បីបង្កើតអារ្យធម៌ចុះមួយដែលបានវិវត្តហ្ចុតមកដល់សព្វថ្ងៃ
នេះ ។ ម្យ៉ាងទៀត ព្រឹត្តិការណ៍ទាំងនេះត្រូវតែបានកើតឡើងក្នុងត្រីស្តសតវត្ស
ទី ១ ព្រោះថានៅសតវត្សបន្ទាប់មកទៀត ព្រឹត្តិការណ៍ប្រវត្តិសាស្ត្រត្រូវបាន
កត់ត្រាដោយសិលាចារឹកផងនឹងដោយអ្នកប្រវត្តិសាស្ត្រចិនផង ។

បើតាមតំណាក្យការពន្យល់ ហ៊ុនឡេនមានបុត្រម្នាក់ដែលបានៈ
ត្រួតត្រាលើទឹកដីមួយផ្នែកដែលមានក្រុងប្រាំពីរ ។ ក្នុងចំណោមអ្នកសាយពណ្ណ
តមកមានស្ដេចឈ្មោះ **ហ៊ុនចាន់ហ្ជូ** ។ ស្ដេចអង្គនេះបានប្រើឧបាយកល
ឆ្លងដើម្បីធ្វើអោយក្រុងទាំងនោះបែកបាក់សាមគ្គីគ្នាអស់ រួចទៅលើកទ័ព
ទៅវាយយកបានទាំងអស់ ។ បន្ទាប់មកបានចាត់អោយកូនខ្លួនដែលជាបុត្រអង្គ
ទៅត្រួតត្រាក្រុងទាំងនោះមួយម្នាក់ៗ ។ ស្ដេច **ហ្ជូនចាន់ហ្ជូ** សោយទិវង្គត

នៅពេលដែលមានវត្តាយុជាង ៩០ ឆ្នាំ ។ ចុងត្រង់ ២ ឈ្មោះ **ចាន់ចាន** ត្រូវលើក
គោយឡើងសោយកាស្យ តែបានប្រគល់ក្នុងការដ្ឋាត់ធ្លាយគោយមេ**ម្ចាន
ចេម៉ាន** ដើលខ្ចុសត្រូវ ។ ស្តេច **ចាន់ចាន** សោយកាស្យបានតែ ៣ ឆ្នាំ
ក៏សុគតទៅ ។ ប្រជាពស្ត្រីបានត្រមត្រៀងគ្នាលើកគោយ**ម្ចាន**ចេម៉ាន ឡើង
សោយកាស្យ ។ ស្តេចអង្គនេះមានសេចក្តីក្លាហានហ៊ីយមានបុណ្ឌ្ធ ១ ១ ១
ណាស់ ព្រះអង្គបានលើកទ័ពទៅវាយយកប្រទេសជិតខាងជាក់ជាចំណុះអស
ជាច្រើន ។ ព្រះអង្គប្រកាសថាជា "**មហាពលនៃម្ចាណ**" ។ បន្ទាប់មក
ប្រគ់ចញ្ជោគោយធ្វើសំពៅធ្វើដំកាត់សមុទ្រទៅវាយបានទ្ធ ១ ១ ១

លើត្រាយម៉ាឡាយូ) ។ នៅពេលដែលទ្រង់ប្រឈម ហ្វានចេម៉ាន់ ទ្រង់
ចាត់ចាត្រូវ ១ ១ ១

សម័យនោះ . គឺសម័យកាណាចក្រប៉ - ប្រទេសចិនខាងត្បូង (១ណាណ
ចក្រ) ដែលមិនអាចធ្វើដំនួញជាមួយបស្ចិមប្រទេសតាមផ្លូវគោក (តាន់ តាប
ដោយពួកគ) ក៏ចាប់មកគេចិញ្ចាត្ត្រូណ៉ាតដែលខ្លួនត្រូវការតាមផ្លូវសមុទ្រវិញ ។
ដោយហេតុនេះហើយ ១ានជាគេមកតាក់ទងជាមួយអាណាចក្រកំ្ពដែលស្ថិតនៅ
ចំផ្លូវទៅមកនៃដំនួញខាងសមុទ្រ ហើយដែលជាដំណាក់មួយដ៏ស្រស់ឆ្អឹងមិន
១ានសំ១ាច់អ្នកដើរសំ១ៅ១ូងតាត់តាមប្រតិមាឡាក់ កា ឬ អ្នកចូលចិត្តដ៏ក១ំនិញ
ធ្ងន់ចុះឡើង តាមបណ្ដើរនៃជ្រោយ ម៉ាឡាយូ ។

ចំពោះចំនាក់ទំនងជាមួយឥណ្ឌាវិញ ឯកសារចិនមួយនៅក្នុងសតវត្ស ទី
៥ ១ានន័យយ១ាមានមនុស្សម្នាក់ឈ្មោះ ១ៀ ស្សេង លី ជាមនុស្សនៃស្រុក
តាន់យ៉ាង (នៅខាងលិចប្រទេសឥណ្ឌា ?) ១ានធ្វើដំណើរទៅប្រទេស
ឥណ្ឌា ១ូចជាស្នាមកអាណាចក្រកំ្ព ។ ដ៏ជនេះហើយដែលបានន័យយ១្រាប់
ហ្ជាន ឆាន ពីរឿងរ១ូក ។ នៅប្រទេសឥណ្ឌា ប៉ុន្តែដំណើរទៅកាន់ប្រទេស
នោះត្រូវអស់ពេលយូរ : ពាក់ទាក់ទងមកអស់ ៣ ឆ្នាំ ឬ ដល់ ៤ ឆ្នាំ ក៏សឹង
មាន ។ គេដឹងច្បាស់ថាស្តេច ហ្ជាន ឆាន - ១្រហ្ម លជាយជ១ាប់ចិត្ត១ឹងរឿង
ចំណ្ដែកអស់ពាក់ទាក់ទងនោះហើយ - ១ានបញ្ជូនញាតិរបស់ព្រះអង្គ ឈ្មោះ ស្ហ ១ូ ជា
ទូតទៅកាន់ប្រទេសឥណ្ឌា ។ ១ាជទូតរូបនេះ១ានចុះសំ១ៅនៅ ១ូ១ ១ីឆលី
(T' eou - Kiu - li) - ១្រហ្ម លត្រូវ១ឹងតន្លាស - ត្រង់នេះសង្ខេបយើញ
ថាអាណាចក្រកំ្ពលាតសន្ធឹងឥ១ូតលទៅដល់មហាសមុទ្រឥណ្ឌា ។ ១ាជទូត
អាណាចក្រកំ្ព១ានទៅដល់ពាមទន្ទ្រានគ្គ ១ូបធ្វើដំណើរតាមផ្លូវ១ាងទន្ទ្រេឡើងទៅ
ដល់ ១ាជធានីរបស់ស្តេចមួយអង្គ ដែលលោក S. Lévi ថាជាស្តេចកុ១ាជ១ាជ្ស

ម្ហូនណ្ណា ។ ស្តេចអង្គនេះនាំកូរ៉ៃគោយដើរទស្សនាប្រទេសព្រះអង្គ ក្នុងគោយ
ឥណ្ណាម្នាក់ឈ្មោះ ឆេន ស៊ុន នាំត្រឡប់មកវិញជាយប្រគល់គោយសេះ
នៃស្រុកនោះ ដើម្បីទុកជាជង្វាយចំពោះព្រះអធិរាជគាណាចក្រត្នាំផង ។

បើតាមពត៌មានតាមនៃពជ្ជាណាចក្រប៉ ត៌ស្តេចហ្ជានធាន ជាដែលនេះហ៊ីយ
ដែលបានចញ្ជូនទូតទី ១ ទៅកាន់ប្រទេសចិនឆ្នាំ ค. ศ. ២៤៣ ដើម្បីនាំ
ជង្វាយ ជាអ្នកកូនចិនចិតជ្ជលជ្ជផ្សងៗទៅថ្វាយស្តេចក្រុងចិន ។

គេអាចចោទសួរម្យ៉ាងទៀតថា តើស្តេច ហ្ជានធាន នេះដែរឬដែលជា
ឯកនិពន្ធសិលាចារឹកកំ្ពតាញ់ ដែលបានចាត់ទុកព្រះអង្គជាជ្ញាតិរបស់ព្រះ
បាទ ស្រីមារ: ?

ស្តេច ហ្ជានស៊ីយុន ដែលបានសោយរាជ្យតាម ហ្ជានធាន ក្រោយពីបាន
ធ្វើតតាំងបុត្រមួយអង្គរបស់ ហ្ជានចេម៉ាង់ ។ បានទទួលនៅប្រមាណ ค. ศ
២៤៩-២៥០ ឆ្នាំគណ:ទេសកម្មទូតរបស់លោក ឆាំងថែ ,ន៍ លោក ឈ្ជូ ឃីន
ដែលបានមកជួបគ្នាជាមួយនឹងទូតឥណ្ណានៅក្នុងកាជ្ជ ។ គណ:ទេសកម្ម
ទូតនេះបានមកចងស្ពានមេត្រីជាមួយគាណាចក្រ ។ ជាន្ទាប់ពីនោះ គេឃើញ
ស្តេច ហ្ជានស៊ីយុន ចញ្ជូនទូតទៅប្រទេសចិនជាច្រើនលើកនៅចន្លោះ ค. ศ.
២៦៨ ដល់ ២៨៧ ហ៊ីយដែលមានតតាំងទុកក្នុងពត៌មានការពារជ្ជាស្ទ ។ តាម
គេចាំមស្ទានមើលទៅការចញ្ជូនទូតប៉ារ៉ាលើកចុងក្រោយ គឺពី ค. ศ. ២៨៧
ដល់ ២៨៧ ប្រហែលជាធ្ជលវិបាកនៃការមានសន្ទុះម្ជ៉ាងវិញក្នុងផ្ទៃកន្ទ្ជ្ជ
សមុទ្រ ក្រោយពីការធ្លាក់ក្ជ្ជ ប្រទេសចិនមានឯកភាពម្ជ៉ាងវិញជាយជ្ជ

ស៊ីនុ ព្រោះត្រឹតិ្តការណ៍នេះបណ្តាលអោយមានសេចក្តីត្រូវការខ្ជាវត្ថុប្រណិត យ៉ាងខ្លាំងពីសំណាក់ពួកស្តេច ។

II – អាណាចក្រកំពីគ.ស.៣៥៧ ដល់ការនាយសុករបស់ចេនឌ្យា –

ស្តេច ហ្វានស៊ីយុន បានសោយរាជ្យដល់ គ. ស. ២៨៨ ។ ពីនេះដល់ពាក់កណ្តាល ស. វ. ទី ៤ គ្មានឯកសារណានិយាយពីអាណាចក្រកំពុងសោះ ។ ឥន្ទ្រាវតារកវ៉ាន្ស៍ សុំនុ ន៉ាង លាង បានន៉ាយយ៉ាងនៅគ. ស. ៣៥៧ ស្តេចអាណាចក្រកំ ឈ្មោះ ធ្យៀន ឈ្ម ឆានតាន បានលើកសួយជាដ៏ផ្ទាំងទៅថ្វាយស្តេចក្រុងចិន ។ ធ្យៀនឈ្ម គឺឈ្មោះដែលចិនហៅប្រទេសតណ្ហា ។ ដូច្នេះពាក្យថា ធ្យៀនឈ្មឆានតាន បានន័យថា « ឥណ្ហាឈ្មោះឆានតាន » ។ ម្យ៉ាងទៀត S. Lévi ឆានតាន គឺជាពាក្យកាត់សំរាប់ chandan ដែលជាហ៊ានន្ទ្ធនាមរបស់ពួក ឥណ្ហ - ស៊ីថ ជាពិសេសរបស់ពួកជ្ជ ឆ្ការ: ។ ក្លាតម្យ៉ាងទៀតថាពួក ឆ្ការ: នេះ បានលើកទ័ពចូលវាយប្រទេសតណ្ហា ហើយត្រូតត្រាតំបន់ទ្រនាប់ទ្រនាងយ៉ាងហោចណាស់ ។ នៅ គ. ស ៣៥៧ ប្រទេសឥណ្ហាតានតាន:ដ៏ធំតាមមួលត្រូវធ្លាក់នៅក្រោមការគ្រប់គ្រងរបស់ពួកជ្ជ ឆ្ការ ក្រោមកិច្ចដឹកនាំរបស់ព្រះបាទ សមុទ្រគុប្ត ។ ដូច្នេះពួកស៊ីថឈ្លានពានក៏ត្រូវកំចាត់ចេញ ។ តម្រូវហេតុជាក្នុងកាលៈទេសៈបែបនេះហើយដែលមានពួក ឆ្ការ: បានតៀសខ្លួនមកកាន់ស្រុកណ្ណកូម៉ ហើយជាពិសេសមកកាន់អាណាចក្រកំ ជួយការពារបស់ស្តេច ធ្យៀន ឈ្ម ឆានតាន នេះឯង ។ អ្នកសិក្សាយល់ថា ត្រូវហេតុជាស្តេចអង្គនេះហើយដែលបាន

នៅមកគេយកអាណាចក្រកុំឲ្យនៅតុស៊ីទាន ១ ១ ១ ក្នុងផ្នែកសិល្ប:ចម្លាក ដូចជា
ការដាយរបស់ព្រះស្ដ្រី និង ម្ចុងកាងមាត់ទាស់របស់ព្រះវិស្ណុ ។ ការជ:ណ្ដ្ញ
ដោយលាមបានេះគេចុះនៅតាមមួយផ្នែកទៀតនៅលើរបស់ខ្លះ ដែលគេបាន
គេឃើញនៅមណ្ឌលណាមួយ ដ្ឋានអ្ដែ ហើយដែលជាកន្ដ្រកាងមជ្ឈិមញ្ញាញ ១ ១ ១-
ខ្ពស់ពីអាណាចក្រកុំ ទ្ធ ១ ១ ១

១៧ ព្រឹត្តិការណ៍នេះគ្រាន់តែជាដំហានដំបូងនៃចលនាខ្ជិលខ្ជួលរាយមួយដែលបានតាំងមកកាន់ពីមុន ដែលបានចាប់ផ្តើមលសរសេរយធម៌ណ្ហាស្រាប់ទៅហើយ ទ្រទ្រង់ដោយ ពួកស្តេច ពួកព្រាហ្មណ៍ និងពួកបញ្ញាវន្តចាប់ពីគណ្ឌាល ស.រ. ២ ដល់គណ្ឌាល ស.រ. ២ ។

តែនៅក្នុងពេលជាមួយគ្នានេះនិងដោយមានមូលហេតុដូចគ្នានេះដែរដែលអាណាចក្រកុំបានចាប់ផ្តើមនូវសន្ទុះថ្មីមួយនៃការផ្សាយសរសេរយធម៌ណ្ហា ។

ពាក្យចាស់តាមប្រជាជនបានតត់ទុកថា ក្នុងចំណោមស្តេចដែលសោយរាជ្យតៗមកពី **ធ្យៀនឈ្ងួ ឆានតាន** មានស្តេចមួយអង្គឈ្មោះ **តាង ឆេន យ្ហូ** (ហៅណ្ហិន្ទ) ជាព្រាហ្មណ៍មានដើមកំណើតនៅប្រទេសឥណ្ណា ។ គេដំណាលថាមានសំលេងអាចិកំប៉ាងមួយ បានបញ្ជូនអោយព្រាហ្មណ៍នេះទៅសោយរាជ្យនៅអាណាចក្រកុំ ។ **ណៅណ្ហិន្ទ** មានសេចក្តីរីករាយយ៉ាងខ្លាំង ហើយបានធ្វើដំណើរទៅដល់ស្រុក **ប៉ាន ប៉ាន** ទោរាងស្ទ្រង ។ អ្នកស្រុកអាណាចក្រកុំក្នុងដំណាក់ដូច្នោះ មានសេចក្តីត្រេកអរណាស់ បានតាំងគ្នាទៅជួបហើយបានលើកអោយទៅសោយរាជ្យ ។ ស្តេចអង្គនេះបានរៀបចំក្បួនច្បាប់ទៅតាមរបៀបឥណ្ណា ។ ក្នុងចំណោមស្តេចដែលសោយរាជ្យតៗមក មានស្តេចឈ្មោះ **ឆេ លីតោ ប៉ាំ ហ៊ាំ** (ស្រ័ត្ត្ធ្ងន ឬ ស្រ្ត្ធ្ងន) បានបញ្ជូនអោយយកសារនិងដង្វាយទៅថ្វាយព្រះ.ឥ.ក្រុងចិនជាច្រើនលើកតាំងពី គ.ស. ៤៣៤-៤៣៥ និង ៤៣៨ ។ តែស្តេចអង្គនេះដែរដែលចង់រក្សាចំណងមិត្តភាពជាមួយប្រទេសចិនដោយ ២.ឆ.ម.ដ ២.ឆ.ម.ដ ២ ១.ឆ.ម.ដ ២ ១.ឆ.ម.ដ ២ ១

ពង្សាវតារកម្ពុជ្ជសុំ១ជាន់ស្តេចបានទំយាយថា ប្រហែលនៅ១០ឆ្នាំ.ត្រាយ
កាលតំណាង ៤៣១-៤៣២ ស្តេចសោយកាន់ផ្សេងៗ ២ណាចក្រ ព្រះបាទ
ចោយេម៉ាហ៍ (ជយវ៉ារ្ម) ដែលមានតាមត្រកូលថា **ឆាន ឆេន យ្ហ** ចានសេចក្តី
ថាជាស្តេចក្នុងកាលវ៉ារ្ម **ឆៅណ្ណិន្ទ** ដែរ ។ តាមលោក P. Pelliot គឺស្តេចអង្គ
នេះហើយដែលបានបញ្ជូនភ្លាកណ្ឌ្ញាទៅក្រុងតង់ គ្រាដែលត្រឡប់មកវិញ
ត្រូវឡាស់ព្យុះចាកចេញ ១ ១ ១

ព្រះបាទ ភ្នៅណ្ឌិន្ទ ជយវ៉ន្ម៉ន ស្រាយចំវង្គតនៅ គ.ស. ៥១៤ ។ ព្រះអង្គ៏ក៏ជាទ្រង់ចងទ្ធូវសិលាចារឹកទេ ។ តែព្រះអគ្គមហេសីព្រះនាម គុលប្រ្ចាងតី ខ្ញុំជាកូនស្រីឈ្មោះ គុណាវ៉ន្ម៉ន ជាទ្ធូវចងសិលាចារឹកមួយ ក្នុងសិលាចារឹកដ៏ចងដ៏ធំ (ទាងកន្លែងទ្ធេ) ព្រះនាង គុលប្រ្ចាងតី ជានិយាយពីការកសាងអាស្រមមួយ ។ សិលាចារឹកនេះមានលក្ខណៈជាវ៉ិស្ណុនិយម ។ ក្នុងសិលាចារឹកមួយទ្ធៀតដែលមានលក្ខណៈវ៉ិស្ណុនិយមដែរ ហើយដែលគេជានិយាយ ( ) ( ) ( )

នាំយកព្រះកេសនោះទៅប្រទេសចិន ។ សំណាងកំសត់ស្ត្រីតនេះ ហ៊ានបានន័យថាព្រះអង្គនៅសោយជីវិតនៅឡើយ នៅពេលដែលគេបានធ្វើការកសាងវិហារព្រះពុទ្ធសាសនាដែលមានចារឹកក្នុងឯកសារនោះ ។ យោងតាមពត៌មានការកត់ត្រាលាន ពុទ្ធសាសនាសម័យនោះរុងរឿងណាស់ ព្រោះឯកសារនេះ បានន័យថាមានគណៈទេសកកម្មខ្ពស់ចិនមួយត្រូវបានបញ្ជូនមកអាណាចក្រកំពង់ទៅចន្លោះគ.ស. ៥៣៥ និង ៥៤៥ ដើម្បីសូមគាយតង្គ ជាអាណាចក្រនេះ បញ្ជូនទៅប្រទេសចិនវិញនូវអ្នកប្រាជ្ញនិងគម្ពីរវិហារ ពុទ្ធសាសនា ។ ត្រានោះ មានឥណ្ណាម្នាក់ឈ្មោះ **ចរមាថ ឬ ឥណ្ណារកន** បានមកស្នាក់នៅអាណាចក្រកំ ព្រះចៅអធិការជាកំ បានបញ្ជូនវេជ្ជនេះគាយទៅចំពោះទេសកកម្មដោយនាំយកទៅជាមួយនូវគម្ពីរជាច្រើន ហើយដែលទៅដល់ប្រទេសចិនគ.ស. ៥៤៦ ។

ក្នុងកត់សំគាល់ថា ការដែលព្រះបាទ **ជ្រូងស្ទ្រីន** :ឡើងសោយរាជ្យដោយ ១ សប្តាហ៍ជាដូច្នេះ បានបណ្តាលគេគាយមានការកែការហ្ជូតដល់អាណាចក្រកំ ត្រូវលំបាកយ៉ាងស្ពាតនៅពាក់កណ្តាលទី ៦ ២ម ស.រ. ទី ១ ។

III- អារ៉ាយធម៌ខ្មែរនៅសម័យអាណាចក្រកំ .-

ដំណើរវិវត្តន៍នៃប្រវត្តិសាស្ត្របានបង្ហាញថា អាណាចក្រកំបានចូលដល់ពេលអារ៉ាយធម៌ណ្ណា យ៉ាងខ្ពស់ពីរលើក គឺមួយលើកនៅដើម គ.ស. ទី ១ និងមួយលើកទៀតនៅដើម គ.ស. ទី ៥ ។ ពីទៅទៀត យើងនឹងសាកល្បងតួសាស្ត្រប្រកាសសង្គមខ្មែរនៅសម័យនោះ ដោយពឹងផ្អែកទៅលើឯកសារចិន (28) និងសំណាងកត ។

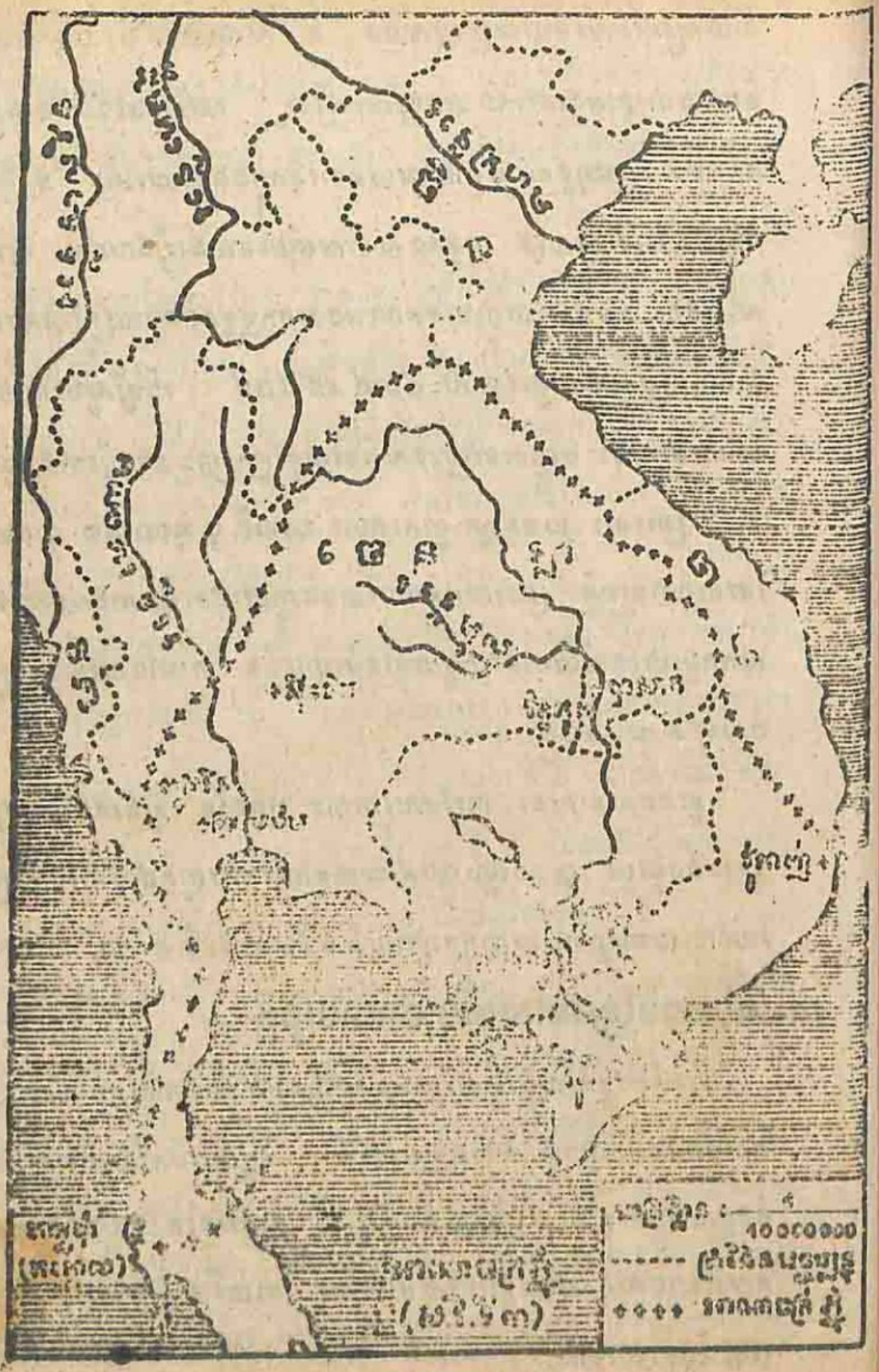

ក- ជីវតាពសន្ធម: លក្ខណៈមនុស្ស-ការរស់នៅ-ទំនៀមទំលាប់.-

ឯកសារចំនួនជាច្រើនបានពិពណ៌នាយ៉ាងច្បាស់ថា មនុស្សនៅអាណាចក្រកុំមានសម្បូរខ្មៅ សក់រួញអង្គាដ រូបច្រើនមិនស្រស់ស្អាត ។ ពិតមានប៉ុណ្ណោះអាចប្រាប់យើងពីលក្ខណៈនៃវិស្សវៈរបស់ជនជាតិខ្មែរ-មនជាពួកមានពីងជាពិសេសរបស់ជនជាតិខ្មែរយើងនេះឯង ។ ដែលចំនួនពិពណ៌នាយ៉ាងថា « មានសម្បូរខ្មៅ » ក្តី « រូបច្រើនមិនស្រស់ស្អាត » ក្តី គឺនិយាយដោយប្រៀបធៀបជាមួយនឹងលក្ខណៈរបស់មនុស្សចិន ។ ប៉ុន្តែដោយមានកន្លះឯកសារជាភាសាខ្មែរនៅសម័យនោះទើបអ្នកសិក្សាស្រាវជ្រាវ ចុះនិយាយញ្ញាតិសន្ធន ដែលកាលចំពោះហ្គាស់ដើមនៃអាណាចក្រកុំនេះ : អ្នកខ្លះយល់ថារដ្ឋនេះជារដ្ឋតណ្ហា ខ្លះទៀតយល់ថាជារដ្ឋមនជ្ជខ្មែរ ផងមនផងជ្ជមលយ៉ូ:ជាវិញ ។ តាមការពិតជាតិពាងប៉ុន្ទ្ធានខាងលើនេះសុទ្ធតែបានរស់នៅក្នុងអាណាចក្រកុំជាមួយគ្នាពាងអស់ ហើយអ្នកខ្លះជាអ្នកកាន់អំណាចគ្រប់គ្រងគេ (ខ្មែរនិងតណ្ហាខ្លះ) ឯអ្នកឯទៀតជាអ្នកត្រូវគេគ្រប់គ្រងប៉ុណ្ណោះ (មន - មលយ) (ចំពោះចម្ងាយនេះ សូមមើលអត្ថបទ « ហ្ជ្ជណនជារដ្ឋខ្មែរបុរាណមែនទេ ? » ចុះផ្សាយក្នុងព្រឹត្តិប័ត្រវិស្សាស្ថានខ្មែរ លេខ ១ ខែ ស៊ីហ គ.ស. ១៩៧១) ។

ឯកសារចិនដដែលបានពិពណ៌នាយ៉ាងទៀតថា មនុស្សនៅអាណាចក្រកុំច្រើនលែងខ្លួន អ្នកត្រូវស្លៀកសារុងរ៉ាបានដ៏ធំធេងគ្រប់ អ្នកមានមានតាម៉ាន់ស្លៀកសារុងចងជាប់ពាក់ស្មាតដើង ។ ផ្ទះសង់ខ្ពស់ពីដីប្រក់ស្លឹកបាត(?) ដែលជុះទៅមាត់សមុទ្រ ហើយមានការតុបតែង ។ ផ្ទះពាងនោះសុទ្ធតែសង់ណ្ណ

[illegible]គេអាចយកមកធ្វើក្នុងព្រៃ មានបណ្តាញ់ខ្ចីដុំវិញ ហើយផ្ទុំគ្នាជាកូមមានពី ៥០ ទៅ ៦០ ធ្លុងដែលមានស្រះមួយសំរាប់យកទឹកប្រើប្រាស់រួមគ្នា ។

មនុស្សនេះអាណាចក្រកុំគ្មានគំនិតញ៉ាមញ៉ាំ ត្រង់ណាស់មិនចេះលួចទេ (ឯកសារខ្លះថាមានចិត្តលោភលន់) មានការប៉ុនប្រសប់ហើយចិលព្រោះចូលចិត្តចាប់យកមនុស្សទៅក្រុងជិតខាង ដែលមិនព្រមគោរពកាន់អាទិទ្ធិនមកធ្វើជាខ្ញុំកំដរ ។ នៅពេលចំនេះ គេចូលចិត្តលេងប្រដាល់មាន់ទំនងប្រដាល់ជ្រូក ។

សង្គមអាណាចក្រកុំជាសង្គម « មេនិយម » តឹតគេទុកស្ត្រីជាធំក្នុងគ្រួសារ ផងក្នុងសង្គមផង : រឿងខាង លាវយ៉ យើកចំពោះទៅតទល់ ទំនងហ៊ុនទៀងជាកស្តុតាងមួយយ៉ាងជាក់ស្តែង ។ ឯកសារចិនបានទិយាយថាពីធម្មជាតិ ទំនងបុណ្យសពមានលក្ខណៈដូចនៅលិនយ៉ ហើយបានបញ្ជាក់ថានៅស្រុកនោះគឺស្រី ១ ទៅជណ្តើងប្រុស ១ ។ ដូច្នេះអ្នកស្រុក « ភ្ជ » សម័យនោះបានសន្ទនាទៅនិយមៈ ការស្រីទៅជណ្តើងប្រុសនៅឡើយ ។ នេះគឺជាធាតុ ១ ទៀតសំរាប់បញ្ជាក់ពីអត្ថិភាពនៃលក្ខណៈ « មេនិយម » ទៀតដែរ ។ ចំពោះរឿងនេះ ពួកចិនបានកត់សម្គាល់ម្យ៉ាងទៀតថា នៅក្នុងគ្រួសារពួកស្ត្រីប្រុសគេអាចហាត់ចង្ហ្គ ១ ១ ១

ព្រះមហាក្សត្រ គេជ្ជនោះធ្វើពីមាស ដែលជានាម៉ឺនសព្វមុខមន្ត្រីតម្រូវគេជ្ជ ប្រាក់ ហើយរបើណាក្ស្ត្រសាមញ្ញគេប្រើគេជ្ជដ ។

អ្នកស្រុកអាណាចក្រកុំចូលចិត្តប្រើវិធីអស្ចារ្យដើម្បីកេសេចក្តីពិត ។ កាលណាមានចាត់ចង់ស៊ីអ្វីមួយ គេកំយកចាយមួយពាន់ខ្ទីតទៅជាក់ទៅចំពោះព្រះកត្ត្រាទេញ្ជាក្ស ចូលគេតវ្ការសូមគេយកព្រះអង្គជួយចង្ហ្ញាញមុខជនខ្ជះ ។ ស្ត្រីកម្ម្ជីនគេយកចាយនោះ ទៅចែកគេយកពួកខ្ញុំនៅក្នុងផ្ទះគេយកចាប់ គ : ក្ជ ចាត់ចង់ស៊ីចារនំនាមានណាមហ្ជូរចេញយ៉ាងជាត់ស្ត្ជ ហើយវាមិនអាចចំណាយចាយផ្ជ ឯចាត់ចង់ជនខ្ជៀងត្រង់ចាយនោះអាចរកលេងទៅក្នុងចាត់យ៉ាងស្ត្ជ ។ ម្យ៉ាងទៀតបើកាលណាមានជនជាប់ចាទគេតាយជនខ្ជ ឥតចាយ៣ថ្ងៃ ក្ជ្ជ ក្ជ្ជ ។ ចេញពីទ្ជ ១ ។ ចេញពីទ្ជ ១ ។ ចេញ

២- ឧយោចាយនិងរដ្ឋបាល .-

អាណាចក្រកុ ១ ១ ១

ព្រះមហាក្សត្រ គេជ្ជនោះធ្វើពីមាស ដែលជានាម៉ឺនសព្វមុខមន្ត្រីគេប្រើកាន់ជ្រាក់ ហើយវាជាកម្ម្រស្ថាមញ្ញគេប្រើកាន់ដ ។

អ្នកស្រុកអាណាចក្រកំពូលចិត្តប្រើវិធីសាស្ត្រដើម្បីកត់សម្គាល់ពីតម្លៃ ។ កាលណាមានបាត់ទេសម៉ូមួយ គេក៏យកថ្ម ១ មួយតំនូតទៅជាក់នៅចំពោះព្រះកន្ត្រាទ្ធ ១ ១ ១

ត្រូវចន្ទ្ធាប់ជ័ណ្ឌ ១ ១ ១

ផ្ទាល់ខ្លួនជាមួយនឹងកូនប្រុស នេះជាហេតុនាំអោយមានវិបត្តិកាងារធ្យូរច្រើនលើកច្រើនគ្រាណាស់ដែរ ។ ប៉ុន្តែជួនកាលការស្រមៃចង់លើកវេជ្ជនវិធីលក្ខខ្ជួនពេញចិត្ត អោយតែរ៉ាវ៉ាន់ការនាំតំណាងដែរ ដូចជាតួអាណារបស់ព្រះបាទ ហ្ស្ការ ចេ ម៉ាន់ និងកៅណ្ដិន្យនី ២ ជាដើម ។

អធិការដ្ឋានណាចក្រកំពុងមានការយាយាតយកពន្ធ៖ ព្រះបាទ ហ្ស្ការ ចេ ម៉ាន់ បានលើកទ័ពដ៏ធំទាក់ទាញយកបានរដ្ឋជាច្រើនជាក់ជាក់ណុះ ។ ក្នុងចំណោមរដ្ឋទាំងនោះមានខ្លះជាខ្មែរ ខ្លះទៀតជាចាម ជាមនុស្ស ជាមលយូ ។ ក្នុងសង្គ្រាមវាតទ័ពដ៏នោះគឺតែងតែចាប់យកឈ្លើយសង្គ្រាម មកធ្វើជាទាសាទាសី ។ ដោយការស្រមៃពេនុះនេះហើយបានជាយើងនិយាយថាអាណាចក្រកំពុងជាអធិការណាចក្ររហ៍ យព្រោះជាមានខ្ចាន:ជាមហាវិជ្ជាសារ:ដ (ស្ដេចចក្រវាឡ) ។ ផ្ទៃដែលស្ថិតក្រោមអំណាចគ្រប់គ្រងរបស់អាណាចក្រកំពុងតែមានស្ដេចសោយរាជ្យ ប៉ុន្តែស្ដេចទាំងនេះជា « សាមន្តរាជ » របស់អធិការ-ណាចក្រកំពុង ហើយត្រូវនាំយកសារការមកចាយព្រះអង្គរៀងរាល់ឆ្នាំ ។ ផ្ទៃខ្លះទៀតមានស្ដេចសោយរាជ្យដែរតែស្ដេចទាំងនេះជាកូនប្រុស ឬ ជាព្រះញាតិរបស់អធិការ ។ ព្រះបាទកៅណ្ដិន្យ១ ១ ១

ក្នុងណាលក្ខាត់ខ្សោយ ពួកសាមន្តកជ្រៃតែងចះបោះឡើងតាមតាយកងកកជ្ស
រៀង ១ ២ នដូចជាការណ៍ចស់ដ្ឋចេនឡានៅ ស.រ.១០ ។

ក្នុងវិស័យនយោបាយក្រៅប្រទេស អាណាចក្រកំនិយមចង់ស្ថាន១មត្រី
ជាមួយប្រទេសធំ១ដូចជាប្រទេសឥណ្ឌា និងជាពិសេសប្រទេសចិន ។ ន១យោ
បាយខ្ជូតខ្ជ១មានសកម្មភាពយ៉ាងមមាញឹក ចាប់តាំងពីរដ្ឋការចស់ព្រះបាទ
ហ្ជានពាន ។ ចំនាក់ចំនងនេះមានក្នុងវិស័យនយោបាយផង ពាណិជ្ជកម្មផង
និងវប្ជធម៌ផង ។

នៅប្រចព្រះអធិការជនគ្រេយើញមានមន្ត្រីចំរើកជការពីរបៃ គឺមន្ត្រីធ្ងន
និងមន្ត្រីស្ពាំ ។ មន្ត្រីធ្ងន់គឺមន្ត្រីអគ្ជ្ជយ្ជាស់នៅខាងធ្ងន រីឯមន្ត្រីស្ពាំគឺមន្ត្រី
ដែលមានសក្តិធំជាងហើយអគ្ជ្ជ១នៅខាងស្ពាំ ។ ក្ជៅពីនេះនៅមានមន្ត្រីផ្ជ
ខ្ជៀតដែលមានខ្ជ១ទៅឈរត្ជួតត្ជាតនៅតាមខេត្ត ។ ព្រះអធិការជតែងប្ជ
ទានសវនាការជាញឹកញាប់ដល់ប្ជជាកស្ត្ជនិងពួកជនបរទេសដែលបានយក
ជង្ហ១ផ្ជ១ៗមកថ្ជ១ យ្ជ១ព្រះអគ្គ្ជ្ជ១ដែលទាន ។ ក្នុងការណ៍នេះ ព្រះអធិការ
ជ្ជ១ត្ជ១ជ្ជ១ប្ជ១ជ១ដោយ១ម្ជ១ក់ ព្រះបាទ១ធ្ងនដល់ដីហើយ១ចញ្ជ១ព្រះបាទ១ស្ពាំ ១ ១ប
ត១ក្ជ១ជ១ក១ជ១ម្ជ១ យ្ជ១ជ១ន១ៅ១ចំ១ពះ១ក្ជ១ ១ព្ជ១ អ១ ដ១ម្ជ១ យ១ ១ជ១ន
និងជ១ន១ដ១ត១ជ្ជ១ ១ជ១ ១ម១ ១ ១

ការគ្រឿងក្រអូបផ្សេងៗ ។ គេមិនទិយមធ្វើគុកដាក់ជនខុសច្បាប់ទេ ។ បើកាលណា មានកំហុសស្រាលគេពិន័យជនមានទោស តែបើមានកំហុសធ្ងន់ញ៉ាគេយកមនុស្សទោសគោយក្រពើ ឬសត្វសាហាវស៊ីតែម្តង ។ ក្នុងមួយថ្ងៃ បើសត្វតាស់នោះមិនត្រមស៊ីទេគេចាត់ពុកថាគ្មានកំហុសហើយលែងគោយរួចខ្លួន ។

៣. សកម្មភាពសេដ្ឋកិច្ច –

អាណាចក្រកំពង់ផែលមានឈ្មោះថាកំពុងថ្កើងរុងរឿងកំដោយសារ តែយល់ឃ្លាសារសំខាន់នៃសេដ្ឋកិច្ច ។ ឯសកម្មភាពសេដ្ឋកិច្ចចម្បងនៅសម័យនោះគឺកសិកម្ម និងពាណិជ្ជកម្មនេះឯង ។

កសិកម្មមានការចំរើនលូតលាស់ខ្លាំង ។ នេះកំដោយសារតែមានជាតដ៏យក្នុងនយោបាយចំក ។ យ៉ាងណាមិញ អ្នកស្រុកចេះដឹកព្រៃកន្លាត់ខ្ទះ ដែលមានសល់ជានៅហូតដល់សព្វថ្ងៃ នៅត្រង់កម្ពុជាក្រោមកាន់ខាងលិច ។ តាមយោបល់អ្នកជំនាញការ ចណ្តាញព្រៃកដ៏ក្រាស់នេះគេបានកសាងឡើងសំរាប់ផ្ទ្រាំទ្រទ្ធ ដីនន់ទន្ទ្រានមិនឲ្យចាលចេញផង សំរាប់លាងគោយស្អាតនូវទឹកកកស្ទ្រាប់ និងបន្ទ្រាបកំប៉ិលដែលជ្រួតជ្រាបទៅក្នុងដីផង សំរាប់ជាតមនាគមន៍ការពារ ទ្រុងទ្រាំងឡាយ ទ្រនិងសំរាប់គោយសំពៅ ដ្ឋានធ្ងន់ការ ទៅបានពីសមុទ្រចិនទៅឈូងសមុទ្រសៀមដោយមិនចាប់ក្នុងពីរ ឬតាមចុងជ្រោយ ចំកឡើងផង ។

ក្រៅពីការស្រែដែលចិនថា « ដីនៅមួយឆ្នាំរួចគេប្ដូរបានបីដូរ » ។ ចេះទាងចំការ ចំនួនជាមានការលូតលាស់ណាស់ដែរ : គេដាំ ក្រូច ទំ ... ...

ពាណិជ្ជកម្មក៏ជាវិស័យមួយមានការចំរើនលូតលាស់ណាស់ដែរ ។ ឥស្ត-
ភាពគឺគេបានរកឃើញស្នាមកំពង់ផែសមុទ្រមួយយ៉ាងធំ ។ តាមយោបល់អ្នក
ជំនាញការ គេថាកំពង់ផែនេះ (កំពង់ផែអូតែវ) ជាកំពង់ផែអន្តរជាតិព្រោះ
កំណាយនៅតំបន់នោះបានរកឃើញវត្ថុផ្សេង ។ ដែលមកពីប្រទេសឆ្ងាយ ។
ដូចជា ចក្រភពរ៉ូម៉ាំង ឥណ្ឌា ប្រទេសឥណ្ណា ។ ដូច្នេះឃើញថា នៅ
សម័យនោះអ្នកស្រុកអាណាចក្រកុំ មិនគ្រាន់តែធ្វើដំនួញជាមួយប្រទេសជិត
ខាងតែប៉ុណ្ណោះទេ គឺបានចាក់ទងខាងផ្លូវដំនួញនេះជាមួយនិងពួកចិន ឥណ្ណា
រ៉ូម៉ាំង និងតំបន់ផ្សេងផង ។ ហើយការដែលអ្នកដំនួញមានលទ្ធភាពអាច
ធ្វើដំណើរទៅឆ្ងាយដូច្នេះបានក៏ព្រោះតែគេមានបច្ចេកទេស យ៉ាងខ្ពង់ខ្ពស់ក្នុង
ការស្ថាបនាបំពាងធំ ។ សំពាយធ្វើការតាមសមុទ្របាន ។ ឯកសារចិនថាមាន
សំពៅប្រវែងប្រហែល ៣០ ម៉ែត្រ ក្បាលនិងកន្ទុយមានពណ្ណជាក្បាលនិងកន្ទុយ
សត្វត្រី ។ ចំនិញដែលគេលក់ដូរច្រើនតែជា មាស ប្រាក់ សំពត់ត្រៃ
គ្រឿងតែវ ។ ល ។

ឯកសារចិនបានន័យយថាអាណាចក្រកុំជាកន្លែងកើតមាស ប្រាក់ ទង់-
ដែង សំណប៉ាហាំង គ្រឿងក្រអូប ក្ងុកដ៏ធំនិងពេជ្រ ។ ឯកសារនេះបានបញ្ជាក់
ទៀតថា ពេជ្រនេះគេមុជទៅកេរនៅបាតសមុទ្រ ហើយមានការពំនាស់យក
ដែកដ៏មិនខ្ជិលទេ តែខ្ជិលដែកវិញ ។ ម្យ៉ាងទៀត អ្នកស្រុកចុំនប្រសប់ណាស់
ក្នុងបច្ចេកវិជ្ជាជាងមាស ឬប្រាក់ ដូចជាធ្វើចំណូនឬកងដៃមាស ធ្វើគ្រឿងចាន
ក្បាន ប្រាក់ ។ អ្នកស្រុកចុំនណាស់ដែរក្នុងការសូនរូប ឆ្លាក់ញស្ងួត ចម្លាប់
ស្ងួតតែវ ។ ល ។

២. ទម្សាធម៌ .–

ឯកសារចំនួនដ៏ច្រើនដែលមានសៀវភៅនិងកន្ទេងនិងចុងកណ្ណ-
សារ នៃតួរអក្សរខ្មែរ ដែលជាហេតុនាំអោយយើងមានការលំបាកច្រើនក្នុងការសិក្សា
ស្រាវជ្រាវពីប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរក្នុងសម័យនេះ ។ សព្វថ្ងៃនេះយើងមិនដឹង
ថាអក្សរនិងភាសាដែលជូនតាមយើងប្រើក្នុងសៀវភៅទាំងនោះ មានបែបដូច
យ៉ាងណាទេ ។ ប៉ុន្តែយើងសំគាល់លើសិលាចារឹកទាំង ៤ ផ្នាំង ដែលគេបាន
រកឃើញរហូតដល់សព្វថ្ងៃឃើញថាភាសាផ្លូវការក្នុងសម័យនោះ គឺភាសា
សំស្ក្រិត ។ ត្រង់នេះមិនមែនមានន័យថានៅសម័យនោះគេមិនប្រើភាសាខ្មែ-
រសោះទេ : ឈ្មោះស្រុកកម្ពុ (ជ) ឈ្មោះពជ្ជនាទីកម្ពុ (ខមាក់ជ្ជ១ណ្ដ) ជាកន្លែងតាង
មួយបញ្ជាក់ថាភាសាខ្មែរក៏គេប្រើខ្ទឹមគ្នានឹងភាសាសំស្ក្រិតដែរ ។ យើង
សង្ឃឹមថាក្នុងអនាគត អ្នកស្រាវជ្រាវនឹងរកឃើញសិលាចារឹកជាភាសាខ្មែ-
ច្ចកណ្ដក្នុងចំណោមសិលាចារឹកប្រើភាសាខ្មែរបូកណាដែលគ្មានចុះកាលកំណត់
ប៉ុន្តែដែលអ្នកអក្សរអាចអោយក្លាយមកសម័យអាណាចក្រកម្ពុជាបាន ។

ក្នុងវិស័យផ្នែកព្រះ - សាសនា មនុស្សនៅអាណាចក្រកម្ពុជាបានគាន់សាសនា
ធំៗចំនួនពីរបីប៉ុណ្ណោះ គឺព្រាហ្មណ៍សាសនានិងពុទ្ធសាសនា តែគេមិនដឹង
ច្បាស់ថាសាសនាណាមួយបានចូលមកស្រុកយើងមុនគេទេ ។ យោងតាមឯក-
សារខ្លះ ព្រះបាទ **អសោក** បានចាត់ឲ្យសមណទូត ២ អង្គមកកាន់សុវណ្ណភូមិ
ដើម្បីផ្សាយព្រះពុទ្ធសាសនានៅ ២ . ២ . ១ មុន គ . ស . (29) ។ គេមិន
ដឹងច្បាស់ថាសុវណ្ណភូមិនេះស្ថិតនៅនឹងតំបន់ណា ស្រុកណាគេអោយប្រាកដទេ ។

អ្នកសំ្ទាស្រាវជ្រាវគ្រាន់តែបានស្រមៃថា សុវណ្ណភូមិនេះត្រូវនឹងភូមិភាគ
ភាស៊ីអាគ្នេយ៍នេះឯង ។ ម្យ៉ាងទៀត ចុងណាវត្តផ្សេងៗដែលតាក់ទងនឹងនឹង
ព្រះពុទ្ធសាសនា ហើយដែលគេរកឃើញនៅតំបន់ផ្សេងៗនៅភាស៊ីអាគ្នេយ៍
នេះមានអាយុនៅ ស.វ. ទី៣ - ៤ នៃ គ.ស. ប៉ុណ្ណោះ ។ ដោយហេតុ
នេះហើយទើបមានបញ្ហាចោទឡើងថា បើត្រូវផ្សាយចាប់ពី ស.វ. ទី៣ មុន
គ.ស. ហេតុអ្វីបានជាព្រះពុទ្ធសាសនាអាយុផ្ទាត់តែនៅ ស.វ. ទី៣ - ៤ នៃ
គ.ស. ទៅវិញ តើអស់រយៈពេលដល់ទៅ៦ឬ៧ស.វ. ?

តែគោះថាយ៉ាងនេះក៏ដោយ ក៏គេអាចដឹងថាព្រះពុទ្ធសាសនាដែលនាំចូល
ស្រុកយើងដំបូងគឺព្រះពុទ្ធសាសនាហីនយានប្រភាសាសំ្ស្ក្រិត ដែលឥណ្ឌា
នៅ អមរាវតី ចាប់តាំងនៅ ស.វ. ទី២ - ៣ នៃ គ.ស. ។ សិលាចារឹកវ៉ូតាញ
និងសិលាចារឹកតាត្រហ្ម ជាទីអាចបញ្ជាក់លក្ខណៈនេះបាន ។ ព្រះពុទ្ធសាសនា
មានការពុះញែកជាពីរសាខានៅ ស.វ. ទី៥ - ៦ ក្នុងរជ្ជកាលព្រះបាទកៅណ្ឌិន្យ
ដោយសារនូវនិន្ទារ៉ូវ ដោយមានការបញ្ជូនព្រះសង្ឆជាតិខ្មែរនិងជាតិឥណ្ឌា
ទៅកាន់ប្រទេសចិន ដើម្បីយកឯកសារផ្សេងៗនិងព្រះពុទ្ធរូបទៅថ្វាយស្តេច
ក្រុងចិនឲ្យជួយប្រគម្ពីរសំ្ស្ក្រិតទៅជាចិនទៀតផង ។ ព្រះសង្ឆ សឌ្ឍបាល
ចាកតង់ទៅប្រទេសចិនរហូតដល់ ១៦ឆ្នាំ ហើយបានកំណត់ការទៅ៥ការិយា
ល័យ ។ ព្រះទៅក្រុងចិនហានការស្វែងយ៉ាងខ្លាំងចំពោះព្រះអង្គ ហើយចាត់ទុក
ថាជាព្រះគ្រូទៀតផង ។

នៅពេលដែលទ័ពរបស់ឡាចូលវាយយកអាណាចក្រកុ ពុទ្ធសាសនាហីន
យានភាសាសំ្ស្ក្រិត ប្រហែលជានៅតុងរឿងនៅឡើយ ។ លុះដល់ចុង ស.វ

ទី ៧ ទើបឮព្រះសង្ឆជ្ញានាម យ៉ ស៊ីង ដែលបានទ៍មន្តត្រឡប់ពីប្រទេសឥណ្ឌា ទៅកាន់ចិនវិញមានថ៍រដីការថា: " ពីះដ៍មព្រះធម៍មានភាពរុងរឿងហ៍យផ្ទ្ យ ផ្ទ្ យទៅគ្រ ច់ទ ិសទ ី តែឥឡ្ ូវនេ ះស្ ត ចកំ ណ ចមួ យអ ្ ត ្ ្ ្

គេសាងដោយលុតក្ដុ ។ ឃ្យ៉ាងសំនង់ផ្សេង ។ ដែលគេបានរកឃើញនៅ
តំពន់ដែលមានកែ ទំនងនៅអង្គរបានកើតសំនង់ពីឥដ្ឋ ។ ទាងសិល្ប: ឯដូច គេបាន
រកឃើញពុទ្ធរូបទំនងទេរូបជាច្រើននៅតំបន់ភ្នំជាស្រុកព្រៃកប្បាស ខេត្តតាកែវ
ជូចជាពុទ្ធរូបវត្តរំលក រូបព្រះវិស្ណុ ព្រះពលភទ ព្រះកល្ដិន ព្រះក្រឹស្ណគោវ៉ាន ។
ស្នាដៃចាំងអស់នេះនៅមានលក្ខណ:ជាវណ្ណៈនៅឡើយត្រង់ដែលមានភាពជាន
ភាពចង្ក្ដ: ទំនងមានគ្ន ឬ ចន្ទ្ររ ឬ ធ្នាក់ជាប់ទំនងផ្ទាំងជ្ជ ។ តែថាពុំមាន
លក្ខណ: ជាចម្លាក់លោតតេញលេញៈនៅឡើយទេ ។

ប្ដូរ:សេចក្ដីមកឃើញថាខ្មែរនៅអាណាចក្រកំពុងតស៊ូ អារ៉ាយធម្ម ដ
ត្រចះត្រចង់ មានលក្ខណ:ខ្ពស់ជាងអារ៉ាយធម៌ជនជាតិដទៃក្នុងសម័យ
ជាមួយគ្នានោះ ។ ពេះប៉ុន្ដារ៉ាយធម៌ទាំងនេះនៅពុំមានលក្ខណ: ជាពិតប្រាកដ
នៅឡើយ តែកជាគ្រាមតិកមួយយ៉ាងសំខាន់សំរាប់ក្ដួនៈបាវ៉ាន់ក្រោយ ។
ដែលមានតំនិតនៃការយកធាតុបរទេសនេះ ទៅកែច្នៃដោយផ្ទាល់ ជាតុជាតិដើម្ប
ចង្ក្ដិតជាអារ៉ាយធ ១ ដែលមានលក្ខណ:រ៉ាងចុងក្រោយ ។ ដ ១ ១ ១

ចំពូកទី៧

អាណាចក្រចេនឡា

១- បញ្ហាឈ្មោះចេនឡា.-

កាលដើមឡើយ ចេនឡាជាសាមន្តរដ្ឋរបស់អាណាចក្រកុ ។ ក្រោយមកបានវាយយកអាណាចក្រនេះ ចាត្ជួលជាចេនឡាធំហើយបានទទួលឋានៈជារដ្ឋអធិបតេយ្យរហូតដល់ពាក់កណ្តាលទី ២ នៃស.វ. ទី ៨ ។

ឈ្មោះចេនឡាជាពាក្យដែលអ្នកប្រវត្តិសាស្ត្រហៅតាមចិន ហើយរហូតមកដល់សព្វថ្ងៃនេះ នៅមិនទាន់ដោះស្រាយបញ្ហានេះអោយច្រះស្រឡះនៅឡើយទេ ។ ចំពោះបញ្ហាឈ្មោះចេនឡានេះ អ្នកសិក្សាស្រាវជ្រាវបានចាត់ដោះស្រាយណាស់ដែរដោយបញ្ជាក់ជាទស្សនៈ ឬសម្មតិកម្មផ្សេងៗដូចខាងក្រោមនេះ ៖

ក- សម្មតិកម្មលោក Paul Pelliot (30) .-

អ្នកប្រាជ្ញរូបនេះយល់ថា ពាក្យចេនឡាចំនួនដាច់ជាបានកើតឡើងដោយការផ្សំពាក្យ " ចិន " និងពាក្យ " ១ " ៖

ចិន + ១ > ចិនឡា

អ្នកដែលគាំទ្រសម្មតិកម្មនេះបានពន្យល់ថា ពួកវ៉ែនចេនឡាដែលមានត្រាប្រទល់នៅជាប់ទឹកដីអាណាខេត្តចិនទៅតំបន់ដណ្ដូចចិនខាងជើង ប្រហែលជា

ត្រាប់មានជ្រុងខ្លាំងនឹងចិន ហើយត្រាប់ចាប់ទទួលជ្រៅតដ៏យល៉ើជនជាតិនេះផង កំចាត់ជាក់ឈ្មោះកន្ទ្ធនិនោះថាចិនកាចៗ ហើយដែលចិនថាត្រាប់តាមខ្ទ្ធ មិនចម្លាស់ក្លាយជាចេនឡាវិញ ។

១- ឧស្សូនៈ លោក ភេង ភ្ជាន់សាក់ .-

លោកសាស្ត្រាចារ្យ ភេង ភ្ជាន់សាក់ មានគំនិតប្រហាក់ប្រហែលនឹងគំនិតខាងលើដែរ តែលោកយល់ថាពាក្យចេនឡាក្លាយមកពីពាក្យ « ចិន » និង « លា » ទៅវិញ ៖

ចិន + លា > ចិនឡា

ក្នុងសម្ព័យប្រជុំពេញអង្គនៃក្រុមប្រឹក្សាកណ្ដាលក្រ (ឥឡូវត្រឹមខ្ទ្ធ) ស្ដីពីការបង្ហើតវិទ្យាស្ថានខ្ទ្ធ - មានកាលពីថ្ងៃ ១៦ ខែកុម្ភៈ ១៩៧០ លោកភេង ភ្ជាន់ សាក់ បានថ្លែងបំភ្លឺអង្គប្រជុំថា ដោយហេតុតែជនជាតិចិនបានចូលត្រួតត្រាកន្ទ្ធនិនោះបាន ក៏ដកថយទៅវិញ ឬ « លា » ទៅវិញ ទើបមានឈ្មោះថា « ចិនលា » ។ ដូច្នេះ ។

២- ឧស្សូនៈតាមលោក លី ធាមភេង .-

ក្នុងសៀវភៅ « កំណត់ហេតុបុរាណជីវតាក្នុង អំពីប្រវត្តិណាមនៃអ្នកស្រុកចេនឡា » ចេញពុម្ពផ្សាយនៅភ្នំពេញឆ្នាំ ១៩៧៤ ត្រង់ទំព័រ ៧៤ - ៧៥ លោកលី ធាមភេងបានសរសេរថា : « កាលខ្ញុំទៅស្រុកចិនជួបនឹងអ្នកស្រាវជ្រាវចិនម្នាក់ឈ្មោះស៊ីវ៉ាមីងតាត់ប្រាប់ខ្ញុំថា តាត់យើញឯកសារមួយនិយាយពីឈ្មោះចេនឡានេះ ។ ឥណ្ណូមឡើយ ចិនហៅប្រទេសមួយដែលស្ថិតនៅខាងលើ

ប្រទេសហ្ស្ណាន ។ ប្រទេសនោះមានព្រៃក្រាស់ណាស់ ហើយសម្ព្ធ័ណ៌ឃ្ម៉ុ
យកក្រមួនធ្វើ:ទៀន ។ ពួកចិនវៃនធ្វើដំណើរតាមសំពៅមកចិញ្ចឹមយកក្រមួន
សុទ្ធ គឺក្រមួនយកពីឃ្ម៉ុដើម្ប៉ីយកលក់ឯស្រុកគេសំរាប់ធ្វើទៀន ហើយគេនាំ
ឆ្ពោះសន្ធ្ងតហៅស្រុកនេះថាក្រមួនសុទ្ធ ។ តំណាងនេន ឬ ចេន ប្រែថាសុទ្ធ ឯ ឆ្ងា
ឬ ឆ្ងាត់ ប្រែថាក្រមួនឬឃ្ម៉ុ:ទៀន (ការសាចិន គេដាក់គុណនាមមុន នាម)
ចូលរួមមកបានន័យថា « ស្រុកក្រមួនសុទ្ធ » ។

១- ឧស្សាន:លោកធត្រាប្រេមឫ:ឌី .-

ក្នុងចំណូលទី ២ ស្តីពីអ៊ីវ ខ្ម្ញ - ១ យើងបានដកចេញពីទស្សន:នេះម្ត
ងរួចហើយ ។ ឥឡូវនេះយើងសូមរំលឹកឡើងវិញម្ត
ងទៀត ។ ក្នុងអត្ថបទមួយ
មានចំណងជើងថា « ខ្ម្ញុ:មកពីណា ? » ផ្សាយតាមវ៉ូ:ណាតិកាលពីខែកុម្ភ:
១៩៧១លោកធត្រាប្រេមឫ:ឌី បានបញ្ជ:ញ្ជ:ឃោ:ចល់ៃ:ចស់:លោកថា កាលពី
សម័យបុរាណ ប្រទេសខ្ម្ញ:ផ្នែកខាងលិ:ហៅថា « ជាន់លើ » ឯផ្នែកខាង
ក្រោ:ហៅថា « ត្រ្ងោ:ចូ:ជ » ។ ពាក្យ ជាន់លើ ចិនហៅ:ម:ន:ប្ញ:ស:ក:ក្ងាយ
ជា ចេនឆ្ងា:

ជាន់លើ > ចេនឆ្ងា

២- ឧស្សាន:លោក ពៅ ឈ:ន .-

ក្នុងចំណូលទី២ យើងបានយ:ញ្ញ:ទស្សន:ៃ:ចស់:លោកពៅឈ:ន:ម្ត
ងរួចហើយ
ចំ:ពោ:ពាក្យថា « ខ្ម្ញ: - ១ម - ក:ម្ពុជ » ។ ឥ:ឡូ:ឥ:ន:ៃ:ចស:ៃ:ចស:
ៃ:ចស:ៃ:ចស:ចំ:ពោ:ពាក្យ « ចេនឆ្ងា » ម:ក:ន:ន:ទ:ៃ:ទ:ៃ:ត ។ ក្នុ:ន:ស:ៃ:ៃ:ៃ:ៃ

« អាយធម៌ខ្មែរ-មន » ដែលត្រង់ទំព័រ ៣២-៣៣ លោកបានសរសេរ
ថា : « . . . ហើយតុំតាន់មានៈប្ដូចគ្នា គឺមានតែជាកុលសម្ព័ន្ធធំ ១ ពីគឺមន ១
និងខ្មែរ ១ ប៉ុណ្ណោះឯង ។ ថាកុលសម្ព័ន្ធមនៅតាមមាត់ទន្លេមេណាមក្នុង
ស្រុកសៀមហូតទៅដល់ទាងត្ងូងប្រទេសភូមា ឯកុលសម្ព័ន្ធខ្មែរនៅចាប់តាំង
ពីស្រុកចាក្ងុ-លាវប៉ូ-ស្រីអាយុធ្យានិងនៅលើដីកោះគោកធ្លក តាមផ្លូវក្ងុងនិង
រែកហូតទៅដល់ស្រុកចិនទើបបានជាមានពាក្យថា ចិនឆ្ងាយ ។ មួយទៀត
ថា ដោយហេតុតែដីកោះទាំងនោះមានមាសច្រើន ទើបបានជាមានពាក្យ
ថា សុវណ្ណភូមិនោះឯង » ។

ច- ឧស្សាហ:លោក M. Ghosh .-

ក្នុងសៀវភៅរបស់:លោក M. Ghosh ដែលមានចំណងជើងថា A history of Cambodia :លោកបានស្ងើចពាក្យ ចន្ទ្រប្ដូ (Chandrapura) សំរាប់
ដោះស្រាយចំណោទពាក្យរបនឆ្ងា ព្រោះលោកយល់ថា « ចន្ទ្ធា » គឺពិតជា
នាមសត្តូផ្សេងមួយទៀតរបស់ក្រុងវៀងចន្ទ (Vientiane) ។

ទស្សនៈ:ទេនេះត្រូវបានលោក តាន់ ឆ័ម្ហួន អតីតសាស្ត្រាចារ្យជំនាញនៃ
សកលវិទ្យាល័យក្សត្រសាស្ត្រគាំទ្រទាំងស្រុង ។ ក្នុងអត្ថបទប្រែជាភាសា
ខ្មែរមួយមានចំណងជើងថា « គំនិតត្រិះរិះចំពោះប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ » ចុះផ្សាយ
ក្នុងទស្សនាវដ្ដីហ្ជូណាន :លេខ ៣ ខែ កុម្ភៈ ១៩៧០ លោកបានសរសេរថា :
« . . . ប៉ុន្តែនាមសត្តូចន្ទ្ធប្ដូកពិតជាសមមានជាង ព្រោះនាកាលសម័យនោះ
មានក្សត្រជ្ជ (principaués) ច្រើនណាស់ទៅវិញ ទាងជើង មាននាមសត្ត

ព្រះ ផ្ទ្ធ្ធ្ធ

ជាភាសាស្ក្រិតដែលមានបុរាណមានសព្ទថា « ពួក » (Pura) ដូចយ៉ាងតាមសម្ព-
ញ្ញាពួក (Içanapura = សម្ពរណ៍ ព្រៃតាប់ = Sambor Prey Kup) ភីម-
ពួក (Bhimapura = ភីមៃ = Phimai) ។ ចំពោះពេលណាមាន
ឥតតានផ្ទួយមតវិញនោះ គេតាមហៅថា «ចន្ទ្រពួក» (Chandrapura) ទ្ធ
ដ្ឋ ២ ១ ២ ១ ២ ១

– អ្នកនុះបាល់ថា ព្រះបាទ ឥន្ទ្រវ៉ារ្ម ដែលជាបាវចនៃព្រះបាទជ័យ-
វ៉ារ្ម៉ាន ហើយបានលើកទ័ពមកវាយអាណាចក្រកំពង់ចាម នេះ គឺដើម្បីប្រឆាំងនឹងការ
ប៉ុនប៉ងរបស់ជក្ស្ពួកគ្មានវ៉ារ៉ាន ក្នុងការដណ្តើមយកកាដមកវិញ ។ ចំនួនមក
លើនេះ គេយល់ថាប្រហែលជាមានទំនាស់ក្នុងសាសនាទៀត ព្រោះព្រះបាទ
ជ័យវ៉ារ្ម៉ានជាអ្នកកាន់ពុទ្ធសាសនា ឯព្រះបាទឥន្ទ្រវ៉ារ្ម៉ានជាអ្នកកាន់សាសនាព្រះ
ឥស្សរ ។ យ៉ាងណាមិញ ចូរជនីយេសក៏ចំនួនឈ្មោះឃ្លីស៊ីងបានសរសេរនៅ
ឆ្នាំ ១.ស. ១ ១ ៧ ថា : « ពីដើមនៅហ្ស្ហ្ណានព្រះធម្មិបានចំរើនលូតលាស់ហើយ
ផ្សព្វផ្សាយទៅគ្រប់ទិសទី តែឥឡូវនេះមានព្រះពជ្ជាកំណាចមួយអង្គបានបំ-
ផ្លាញចាលអស់ឯព្រះសង្ឆ ២ តែមួយអង្គក็គ្មានដែរ » ។ ប្រសិនបើគេប្រៀប
ធៀបការពុះរឿងនៃពុទ្ធសាសនានៅអាណាចក្រកុ នៅ ១.ស. ១ ១ ២-៦ និង
ការលាចារឹតរបស់ព្រះបាទកវ៉ារ៉ាន និងស្តេចសោយពជ្ជត ១ មកទៀត ដែល
ស្ថិតនៅ១ យមសាសនាព្រះឥស្សរនោះគេអាចសន្និដ្ឋានថា « ព្រះពជ្ជាកំណាច »
ក็គ្មានអ្នកណាក្រៅពីព្រះបាទកវ៉ារ៉ានឡើយ ។

– លោក Bernard Philippe Groslier យល់ផ្សេងវ៉ានេះទៅវិញ ។
ក្នុងសៀវភៅ Angkor, Hommes et Pierres លោកបានបញ្ជាក់យោបល់
របស់លោកថា : « មហន្តរាយដែលបណ្តាលមកពីទ័ពដ៏ខ្លាំងបានបំផ្លាញទីក្រុង
និងប្រាសាទបាយ័ន្ត ហើយធ្វើអោយប្រជាកសិករ ២ ១ ០ ០ ០

ចាប់ពីឆ្នាំ ១ (៥៩៨) -

ហួតដល់ពេលនេះ គេបានរកឃើញសិលាចារឹកសំស្ត្រីតាមផ្នាំរបស់ព្រះបាទកវ៉ន : មួយផ្នាំគឺសិលាចារឹកក្នុងប្រាសាទនៅតំបន់មណ្ឌលបុរីខេត្ត

ចាត់ការយកកម្ចីប្រទេសហ្ស្ណានៅប្រមាណឆ្នាំ ៥៩០ ដើម្បីបង្កើតកងទ័ពណាចក្រ ,, ។

ចំពោះយើងផ្ទាល់ យើងយល់ថាប្រសិនជានៅពេលនោះមានទ័ពជ្រុលនៃ ដូចលោក Groslier ពោលមែននោះ ហេតុពីរ ៣ ខាងលើនេះ គឺទ្រាស់ក្នុងរឿងកាលប្រវត្តិ ទ្រាស់ខាងសាសនា ទាំង មហាគ្ពកយធម្ម្ជាតិជាហេតុ ចង្ក្រានៅវិញ្ញេមកក្នុងចំណាំងរាងចនឡា និងអាណាចក្រ ។

នៅពាក់កណ្តាលទី ២ នៃ ស.រ. ទី ៦ ព្រះបាទកវ៉ន និងប្អូនដ្ឋានមួយ របស់ព្រះអង្គ ព្រះនាម ចិត្រសេន បានផ្ទេមវាយលុកអាណាចក្រ ។ ក្នុងដ-ណាក់ការដ្ឋានមួយនៃចម្ការ ១ រាងគ្នាជ្ជ ១ ១ ១

ចាត់ដំបង ដែលនិយាយពីការកសាងលិङ្គព្រះឥសូរ មួយផ្នាំងទៀតនេះក យើញនៅស៊ីរ៉ូបក្នុងដែនដីសៀម ហ្ការនិយាយពីការកសាងផ្នាំងសិលាចារឹក នោះក្នុងទីតាសដែលព្រះអង្គបានឡើងកាន់អំណាច ។ តាមគេចាំនិស្ស្ថានមើល ១៧ ពីជាន់ទីរបស់ព្រះអង្គ (ភវិបុរ) ប្រវែងជាស្ថិតនៅត្រង់ម្ពុំអ៊ីពីលរលំ ចម្ងាយ ៣០ គ.ម. ទិសពាយព្យក្រុងកំពង់ធំ ។ ក្នុងរជ្ជកាលរបស់ព្រះអង្គ ជ្ជនជាតិដ្ឋនមួយរបស់ព្រះអង្គចំត្រសេនបានកសាងផ្នាំងសិលាចារឹកសំស្ក្រិតទ្ធ ១ ជ ច្រើន និយាយពីការកសាងលិङ្គនៅតាមបណ្ណាយទេវមេតङ្ग ក្នុងតំបន់ក្រចេ - ស្ទឹងត្រែង និងនៅភាគលិចបុរីរម្យ ។

គេមិនដឹងច្បាស់ថាព្រះបាទកវ៉ែនបានសោយរាជ្យប៉ុន្មានឆ្នាំទេ គេគ្រាន់ តែបានដឹងថាព្រះអង្គនៅសោយរាជ្យនៅឡើយនៅឆ្នាំ ៥៩៨ ។ ក្រោយពីព្រះ អង្គសោយទិវង្គតទៅ ជ្ជនជាតិមួយព្រះអង្គបានឡើងសោយរាជ្យស្នងនៅ ប្រមាណឆ្នាំ ៦០០ ។

ព្រះបាទមហេន្ទ្រវ៉ារ្ម៉ន (៦០០) .-

ពេលឡើងសោយរាជ្យ ព្រះបាទចំត្រសេនទ្រង់យកព្រះនាមសំរាប់រាជ្យ ថា **មហេន្ទ្រវ៉ារ្ម៉ន** ។ ព្រះអង្គទ្រង់បានសាងសិលាចារឹកផ្សេងទៀតនៅត្រង់ តាមទន្លេមូល និងនៅស៊ីរ៉ូ និយាយពីការកសាងលិङ្ग **ភ្ជិនិស** និងរូបគោ **ឧន្ធ** ក្នុងទីតាសដែលព្រះអង្គបានធ្វើសង្ក្រាមជ្ជនតាវ៉ាកដ ជាបន្ទាត់ព្រះរៀមឆ្ពោះទៅទិស ភាគលិច និង ភាគត្បូង ។ នៅភាគកើត ព្រះអង្គទ្រង់បានបញ្ជូនពលជ្ជនតណ្ណោះ **ភ្ជិនេន** ដែលជាមន្ត្រីរបស់ព្រះរៀម (តាមសិលាចារឹកអង្គដ៏ទ្ធ) ទៅកាន់ ទៅចាត់ស្ថានមេត្រីជាមួយប្រទេសចាម្ប៉ា ។

ព្រះបាទឆ្លៀសានវ៉ាន់ទី១ (៦១៦-៦៣៥)

ព្រះបាទឆ្លៀសានវ៉ាន់ជាបុត្រព្រះបាទមហាន្ទ្រវ៉ាន់ ។ ព្រះអង្គឡើងសោយ
ពាក្យនៅឆ្នាំ ៦១៦ ហើយសោយទិវង្គតនៅឆ្នាំ ៦៣៥ ; ព្រះអង្គទ្រង់ជ្រាប
ចន្ទសង្គ្រាមវាយយកតាណាចក្រកុ ដែលព្រះបិតានិងព្រះបិតុលាបានផ្តើមធ្វើ
នៅឆ្នាំ ៥៥០ ។ សិលាចារឹកជាច្រើនបានបញ្ជាក់ពីជោគជ័យរបស់ព្រះអង្គ
នៅកំពង់ចាម ព្រៃវែង កណ្តាល តាកែវ និង ចន្ទបូរ ។ ព្រះអង្គទ្រង់ជ្រាប
បញ្ចប់សង្គ្រាមជាមួយតាណាចក្រកុ ដោយវាយយកបានកងជាន់ **ន:ចរ: ឧត:**
(អង្គរបុរី-តាកែវ) ប្រមាណនៅឆ្នាំ ៦៣០ ។

ព្រះអង្គបានតាំងកងជាន់នៅ **ឆ្ការសានបុរ:** ដែលគេថាត្រូវនឹងមណ្ឌលយ:ដ្ឋាន
សម្ព្ធណ:ព្រៃតុក នៅទាងជើងខេត្តកំពង់ធំព្រោះនៅទីនោះគេឃើញមានសិលា
ចារឹករបស់ព្រះអង្គជាច្រើន ។ ក្នុងរជ្ជកាលរបស់ព្រះអង្គចំនួនជាមានផ្តើមការ
ក.សាងនៅភ្នំបាយ៉ង់ក្នុងខេត្តតាកែវ ។ ១ឆ្នាំ ៨.ស 616-635

ដើម្បីរក្សាចំណងមិត្តភាពជាមួយប្រទេសជិតខាង ព្រះអង្គទ្រង់បានបញ្ជូន
ទូតទៅប្រទេសចិនច្រើនលើក គឺនៅឆ្នាំ ៦១៦-៦២៣ និង ៦២៨ និងរៀបកូន
ស្រីរបស់ព្រះអង្គព្រះនាម **សាវ៉ានិ** ជាមួយនឹងព្រះអង្គម្ចាស់ចាមមួយអង្គ ។

គួរគប្បីសង្កេតថា ក្នុងគ្រាសដែលអំណាចកណ្តាលចុះខ្សោយដោយ
មានវិបត្តិកងវរ ហើយចន្លោមមកដោយមានការវាយលុករបស់ចេនឡា មាន
ផ្ទះជាច្រើនបានរើចំកន្លែងពីអំណាចត្រួតត្រារបស់តាណាចក្រកុ ។ នៅក្នុង
កាលៈទេសៈនេះហើយ ដែលគេឃើញផ្ទះ **ឡារេតី** របស់ជនជាតិ**ម**ន មាន
ម្ចុះកន្លែងឡើងនៅត្រង់ក្លាងចំនាចខាងក្រោមនៃទន្លេមេណាម

របស់ពួកត្រកូលដើមជ្ងូ (ឧរ៉ៃកលវង្ស) មានរួចពន់ពេកស្ទើតវៃដែរនៅត្រង់ម្ដុំ ភ្នៅហ:(ញ៉ាត្រាង) ខិត ចាស្ទ្ងុ:ខ្ពួ (ជាទ) ហើយកូយជាតួប្រធាន ទ្ធ:ណ:ចិនយ៉ាបរបស់ពួកត្រកូលដើមស្ងូ (ក្រមុកវង្ស) ដែលបានកើតឡើងតាំងពីឆ្នាំ ១៩៤ ។ ប្រហែលជាដោយសារស្ថានភាពបែបនេះហើយបានជាគេឃើញព្រះកជាបេនឡាជាបន្ទប់ទ្ធ:ចាប់ គ្នា ចានក្ងីនយោបាយសន្ធិភាពជាយ:ចន:ស្ថានមត្រីជាមួយទ្ធ:ណ:ចិនយ៉ ។

ឆ្ងួតគប្ប៉ាសង្ខ្ពីតម្ប:ណ:ទៀតថាក្នុងពេលទ្ធ:ចកជ័យចាំងស្ងុ អ:ធ:ជ:ណ:ចក្ងុ:ដែលបានលើកកជ:ធ:ទ:ពីព្ងៀងបុ:ទៅតាំងនៅទ:ហ:ន:ន:ន:ះ ប្រហែលជាបានកៀសព្ងះអ:ង្ខ:ទៅតង់នៅលើជ្ងាយមលយូ ។ ដូច្ចេ:ហើយបានជានៅពេលក្រោយ១ មកទៀត មានព្ងះកជាខ្ងែ:យ:ង:ណ:ចមកពីទ:ន:ះ ហើយមកសោយកជ្ងៃនៅអ:ង្ខ:ងៃ:ញដូចជាកណ:ណ:ីរបស់ស្ងួ:ង្ងៃ:ន:ទ:ទ:ជ:ដើម (((

ក៏ជាស្តេចព្រះហស្តរបស់ព្រះអគ្គវ៉ែត ។

ព្រះបាទជយវ៉ន្ទ្ធនទី ១ (៦៥៧ - ៦៨១ ?) :—

ព្រះបាទជយវ៉ន្ទ្ធនទី១ ជាបុត្រព្រះបាទតវ៉ន្ទ្ធនទី២ ។ ព្រះអគ្គមហេសីជាស្ត្រីឯ សោយរាជ្យនៅមុនឆ្នាំ ៦៥៧ ។ ក្នុងវិស័យតមាន ក្នុងរដ្ឋកាលរបស់ព្រះអង្គ គេឃើញមានសិលាចារឹកជាច្រើនទីនិងការសង់ប្រាសាទនៅតំបន់ព្យាធបុរ ទីនវត្តកូ ។ ក្នុងវិស័យនយោបាយក្រៅប្រទេស ព្រះអង្គទ្រង់ចាត់ទុកបញ្ជូនទូតទៅ ប្រទេសចិនតែគេមិនដឹងច្បាស់ពីកាលកំណត់នៃព្រឹត្តិការណ៍នេះទេ ។

តាមការប៉ាន់ស្មាន ព្រះបាទជយវ៉ន្ទ្ធនទី១ ប្រហែលសោយទិវង្គតនៅនៅ ក្រោយឆ្នាំ ៦៨១ ។ ព្រះអគ្គពុំមានបុត្រទេ ដោយហេតុនេះហើយទើបបុត្រី របស់ព្រះអគ្គនាម ជយទេវី ឡើងសោយរាជ្យស្នង ។ ព្រះនាងនេះគ្រប់គ្រងរដ្ឋរហូតដល់ឆ្នាំ ៧១៣ តែអំណាចរបស់ព្រះនាងពុំមានមូលដ្ឋានមាំមាំឡើយ ព្រោះក្នុងអត្ថបទសិលាចារឹកមួយនៅបាកយ៉ាងចាត់ថា ព្រះនាងទ្រង់ចាត់ទុកញ្ញាតិ « ភាពប្រកួតប្រជែងក្នុងចិត្តនិងគ្នា ដែលជាទុក្ខវេទនាក្នុងត្រកូលកើតមានលើយ » ។

តើការសោយរាជ្យនៃអំណាចកណ្តាលដែលបានស្ថិតនៅក្នុងកណ្តាប់ដៃស្ត្រីនេះហើយ ឬដែលជាបុព្វហេតុនៃការបែងចែកចក្រភ្លាត់ ? យ៉ាងណាមិញ ចេញតាម ពត៌មានវិភាគ ប្រទេសចក្រភ្លាត់ត្រូវបែងចែកជាពីរនៅឆ្នាំដើម ស.វ. ទី ៨ (៧០៦) : « ភាគខាងជើងដែលគេហៅว่า ចេនឡាខាងលើ ជាតំបន់ពោរពេញដោយភ្នំនិងជ្រលងភ្នំ ឯភាគខាងត្បូងដែលគេហៅว่า ចេនឡាខាងក្រោម ជាតំបន់សម្បូណ៌ដោយបឹងបួរហើយមានសមុទ្រព័ទ្ធជុំវិញ » ។ ចេញតាមការស្រាវ

ស្រាវ ចេនឡាដ៏គោកមានវិសាលភាពលាតសន្ធឹងទៅលើប្រទេសលាវ ភាគ
ពាយព្យលនឹងភាគខាងត្បូងសព្វថ្ងៃ ឯចេនឡាទឹកលិចគ្របដណ្តប់ទៅលើភាគ
ខាងខ្វេមគង្គចាប់ពីស្ទឹកទឹកខៅនរហូតដល់សមុទ្រ ។

ចេនឡាទឹកលិច .–

គួរគប្បីបញ្ជាក់ថា ចេនឡាទឹកលិចកំមិនអាចវែកក្សាឯកភាពគោយបាន
យូរអង្វែងទេ : ផ្ទៃនេះត្រូវចែងចែកជាក្សត្រីយ៍ភ្លូច ។ តទៅទៀត យ៉ាងតិច
ណាស់ក៏មានចំនួនប្រាំហើយក្សត្រីយ៍ដែលគេដឹងឈ្មោះពីតម្រាកដគឺ **អនិន្ទ្ធិតបុរ**
ដែលគេមិនស្គាល់ទីតាំងច្បាស់លាស់ទីណ **សម្ពុបុរ** គឺសំបូរនៅលើត្រើយខាង
ត្បូងនៃខ្វេមគង្គក្នុងខេត្តក្រចេះ ។ នៅខាងដើម ស.វ. ទី ៨ ព្រះអង្គម្ចាស់
ឃុស្ពពាក្ស ដែលមានដើមកំណើតនៅអនិន្ទ្ធិតបុរបានយាងទៅសោយរាជ្យនៅ
សម្ពុបុរ (៧២៣) ជាវ៉ាដែលព្រះអង្គបានបន្សល់ទុកសិលាចារឹកមួយផ្ទាំង ចុះ
កាលកំណត់ ៧១៦ នៅត្រង់ប្រាសាទ **ព្រះចាតុភ្ជួនពីរ** ។ ព្រះអង្គម្ចាស់នេះ
មានជាប់ទាក់ទាញតិចនឹងព្រះបាទ **ពាណាធិត្យ** ដែលបានសោយរាជ្យនៅអនិ-
ន្ទ្ធិតបុរ ហើយដែលគេនិយាយថាព្រះអង្គជាកូនចៅរបស់ព្រះបាទ **ភៅណ្ឌ្ឌិន្ទ**
និងព្រះនាង **ជ្ជតីសោមា** ហើយដែលគ្រាយមកទៀតព្រះរាជាសោយរាជ្យនៅ
ភ្ជត្ត្រូងនឹងបានចាត់ទុកថាជាចំណងក្លាប់ ព្រះអង្គចាំងឡាយទៅនឹងស្ថាបនិកនៃ
ចេដ្ឋមាណ្ឌ្ឌ្ដ (?) (?) (?) ។ ត្រង់នេះ យើងអាចយកធ្វើជាអំណាងមួយសំ
ណាងធ្វើយ៉ាងចំពោះជនណាដែលចង់ដឹងសេចក្ដី អាណាចក្រកំពុងមានជាផ្ទៃ
ដ៏ធំ ។ ចុះហេតុអ្វីបានជាអធិរាជអង្គដែលបានវាយឈ្មោះអាណាចក្រកំពុងជាផ្ទៃ
ដីធ្លាប់ដ៏ធ្ងន់ធ្ងរ ឡាយទៅនឹងព្រះរាជាអាណាចក្រកំពុង ដែលជា

អ្នកចាញ់ទៅវិញ ? នេះមិនគឺមកពីមនុស្សតាំងតែពីសម័យកាណាចត្រកូ
ហូតដល់សម័យអង្គរមានពួកអ្នកប្រជាជាតិសាសន៍តែមួយទេឬ ?

ព្រះបាទកាលាទិត្យវ៉ន្ទ៍ជាបានកសាងក្រុង ជាណាធិត្យបុរ ដែលជនជាតិ
ចិនចាត់ទុកថាជាកន្លែងនៃពិតប្រាកដរបស់ចេនឡាទាំងលិច (ប៉ូឡូទីប៉ូ) ។

ក្នុងពាក់កណ្តាលទី ២ នៃ ស.វ. ទី ៨ នៅចេនឡាទាំងលិច មានការ
កសាងលិលាចារឹកជាច្រើន ដាក់ជូនសម្តេចបុរដែលគេបានរកឃើញ
មួយចុះកាលកំណត់ ៧៧០ (ព្រះនាគ្រះស្រី - ត្ស្ងងឃ្ម) និងមួយទៀតចុ
កាលកំណត់ ៧៨១ (ល្ងើកស្រុត - ក្រចេះ) : ពាក្យនេះសុទ្ធតែជាស្នាព្រះ
ហស្តរបស់ព្រះបាទជ័យវ៉ន ទី ១ ស្ងួន (ជាក់លេខ ទី ១ ស្ងួនគឺដើម្បីកុំគេច
ពីបាកវ៉ុះរវ៉ៃលេខព្រះកជាអង្គតាមជ័យវ៉ន ទី ២ ដល់ទី ៨) ។ ក្រៅពីនេះ គេ
បានរកឃើញសិលាចារឹកមួយផ្ទាំងទៀតចុះកាលកំណត់ ៧៨១ នៅប្រាសាទ
ភាគាម ក្នុងខេត្តសៀមកាប ។ គេចាត់ទុកសិលាចារឹកនេះថាជាសក្ខីភាពមួយ
ចាស់ជាងគេនៃព្រះ ពុទ្ធសាសនាមហាយាន នៅស្រុកខ្មែរ ព្រោះឯកសារនេះ
បានន័យពីការកសាងមជ្ឈមាព្រះពោធិសត្ត លោកេស្វរ: ជាពោធិសត
បានគេនិយមគោរពបូជាជាងគេនៅស្រុកខ្មែរយើង ។ ក្នុងសិល្ប:ចម្លាក់ប្រុកណ
សិល្ប:ខ្មែរច្រើនធ្លាក់ប្រហែលពោធិសត្វនេះជាប្រុសមានរ៉ាយក្នុងមាន ព្រះហស្ត
៤ ជាន់ផ្ការ៉ាយ (ខ្សែ) (ទ) (ដ) ( ) ( ) (

ប្រវត្តិបេនឌ្យាដ៏គោកតែមិនស្ទាត់ដឹងច្បាស់ទេ ព្រោះហាក់ដូចជាទៅជាប់ស្រយាលពីការទៅមកបស់អ្នកដំណើរចិនពេក ។ ពោះចំយ៉ាងនេះក៏ដោយ ក៏គេបានដឹងថាក្នុងវិស័យនយោបាយក្រៅប្រទេស បេនឌ្យាដ៏គោកបានបញ្ជូនខ្លួនទៅប្រទេសចិនទៅឆ្នាំ ៧១៧ ។ ម្យ៉ាងទៀត នៅឆ្នាំ ៧២២ បេនឌ្យាដ៏គោកបានលើកទ័ពទៅជួយមេទ័ពយួនឈ្មោះ **ម៉ៃហាក់ដេ** (Mai Hac - dê) ដែលបានបះខ្លួនប្រឆាំងនឹងការជិះជាន់របស់ពួកចិនក្នុង **ពេជ្ជឍ្យចាំ** (៦១៨ - ៩០៧) ។ យ៉ាងណាមិញ នៅឆ្នាំ ៦២១ ស្តេច **ណៅតូ** នៃពាជវង្សនេះបានបញ្ជូនកងទ័ពមេទ័ពឈ្មោះ **ខូនតា** លើកទ័ពទៅកាយយក **យ៉ាងចូន** (ឈ្មោះស្រុកយួនសម័យនោះ) ដែលក្រោយមកទៀតគឺនៅឆ្នាំ ៦៧៩ ស្តេច **ណៅតុង** បានផ្លាស់ឈ្មោះទៅជា **រណ្ណាម ជ្ជហ្ជ** (ប្រទេសជ្ជាអាណាញ្ញាចាល)វិញ(??) ។ គឺក្នុងករណីនេះហើយ ដែលមេទ័ពយួនឈ្មោះម៉ៃហាក់ដេ បានបះខ្លួនប្រឆាំងនឹងចិនដោយចងសម្ព័ន្ធមិត្តជាមួយបេនឌ្យានិងចាម្ប៉ា ។ ត្បូតណ្ឌ្រាប់ថានេះគឺជាលើកទីមួយហើយដែលមានប្រើពាក្យ **ណាណ្ណាម** ក្នុងប្រវត្តិសាស្ត្រយួន ។

នៅពាក់កណ្តាលទី ២ នៃ ស.វ. ទី ៨ បេនឌ្យាដ៏គោកចំនងជាត្រូវចិនហៅថា **ទ្ធិនតាន** ផ្ទៃមទៀត ។ នៅឆ្នាំ ៧៥៣ មានការបញ្ជូនខ្លួនទៅប្រទេសចិនក្រោមព្រះកិប្ជដ៏ឧត្តមរបស់ព្រះពាជបុត្រនៃព្រះពាជា ។ នៅឆ្នាំ ៧៥៤ ព្រះពាជបុត្រអគ្គជ្ជដ៏ដែលឋ្ជកត្ត្ជិមួយផ្ទ្ជ[illegible] ក្នុងការកាយ

. លុកយកតំបន់ណាន ១០ ។ នៅឆ្នាំ ៧៧១ ទៅឆ្នាំ ៧៩៩ មានការបញ្ជូនទូតទៅប្រទេសចិនទៀត ។ ពេលនោះចេនឡាដែលគេកំពុងដាស្ថិតនៅក្រោមម្ចុមជ្ឈ-មណ្ឌលនៃចេនឡាដើម ហើយព្រះពុទ្ធរូបដែលមានមហិទ្ធិរិទ្ធិជាងគេកំពុងដាព្រះបាទ **ជយសិទ្ធនរ៉ូន** ព្រោះគេបានកសាងវិហារមួយផ្ទាំងថវាយព្រះអង្គនៅម្តុំ **ឧតរោជសីហ** ក្នុងដីសៀមសព្វថ្ងៃ ។

៤- ចេនឡាក្រោមអំណាចត្រួតត្រារបស់ជ្វា -

ប្រទេសនេះនៅ ស.ត.ទី៨ ជាសម័យមួយដែលគ្មានស្ថិរភាពទាងនយោបាយ ព្រោះតែមានការចាកចាត់ផ្ទៃក្នុងយ៉ាងដំណាំ ។ នេះហើយជាហេតុមួយអោយជាតិជិតខាងមើលងាយ ដោយហ៊ានលួចវាយប្លន់ក្នុងកិច្ចការផ្ទៃក្នុងទៀតផង ។

យ៉ាងណាមិញ នៅ ស.ត. ទី ៨ ពួកចោរសមុទ្រជាតិជ្វាដែលដឹកនាំដោយ ធ ១ ១ ១

ឡាទ្រីកលិចដែរដោយធ្វើដំណើរចម្ងាស់ឡើងតាមទន្លេមេគង្គ មកដល់សម្ពុ
ជុ ដុតបំផ្លាញទីក្រុង ហ្ស្ម្ម ជាមួយ ... ចាប់ចាន់ព្រះកាជាព្រះនាម **ឧហ្ម**
ឥន្ទ ជាបុត្រព្រះបាទ **ឥន្ទ** ... ...

ជារឿងត្រូវតែកំណត់ យ៉ាងណាមិញ ប្រហែលជាមានការពិតខ្លះដែរ : គឺតំណាងនិងអ្នកបម្រើ ជ្រមកកាន់ប្រទេសខ្មែរយើង ហើយដែលមានការចញ្ចាក់ពីសិលាចារឹកស្ដីពីកន្លងនៅពេលក្រោយមកទៀត ។

៥- អារ្យធម៌ខ្មែរសម័យចេនឡា .-

ចំពោះសម័យចេនឡាគឺដូចជាចំពោះសម័យអាណាចក្រកន្លងដែរ ពិតមានដែលពាក់ពន្ធនឹង រាជធម៌ - អារ្យធម៌ សុទ្ធតែបានមកពីប្រភពចិនស្ទើរតែពាក់ពន្ធអស់ ។ ចំពោះចេនឡានេះ យើងបានដឹងផ្ទាល់ពីលោកជាតាវ ស្ងី (Souei) ដែលបានកត់ត្រាឡើងវិញពាក់ពន្ធនឹងរដ្ឋាភិបាលព្រះបាទ ឥន្ទ្រវរ្ម័ន ទី.១ ហើយដែលលោក ម៉ាតួនលិន បានចម្លងជាអក្ខរក្រមក្នុងសៀវភៅ « ការសិក្សាពីប្រជាជាតិស្ត្រីក្រៅប្រទេសចិន » ចេញនៅឆ្នាំ ១.ភ. ទី ១.ភ ។

ក- ជីវភាពសង្គម : លក្ខណៈមនុស្ស-ការរស់នៅ ទំនៀមទំលាប់ .-

មនុស្សនៅសម័យនោះមានមាឌតូចហើយសម្បុរត្នៅដូចមនុស្សនៅសម័យអាណាចក្រកន្លងដែរ ប៉ុន្តែស្រី ។ ភាគច្រើនមានសម្បុរស (នេះប្រហែលជាមកពីនៅក្នុងមួយមិនចេញប្រកបការងារនានាក្រៅដូចប្រុសទេដឹង ?) ។ ចំណែកប្រុសចាស់ស្រីសុទ្ធតែបន្ថយសក់ហើយពាក់យ៉ាងថែមទៀត ។ លក្ខណៈរូបកាយចាស់នេះ យើញថាដូចពួកខ្មែរលើដែលរស់នៅលើភ្នំកាលសព្វថ្ងៃច្រើន ។ ឯកសារចិនបានបញ្ជាក់ទៀតថាពួកនេះមានតំនិតកាន់ដាវ ហើយមានមាឌមាំមួនទៀតផង ។ គេចាត់ទុកដូចជាស្លាប់ថាបរិសុទ្ធ ដ្ឋានធ្វើជាមិនបរិសុទ្ធ ។ រឿងកាល

ព្រឹក គេតែងធ្វើការលប់លាង ចាក់ធ្មេញ ហូបអាន សៀវភៅ (?) ឬសូត្រធម៌ ។ មុនពេលទទួលទានអាហារ គេតែងធ្វើការលប់លាងសាជាថ្មី លុះទទួលទានរួចហើយ គេចាក់ធ្មេញហើយគេសូត្រធម៌ថែមទៀត ។ ក្នុងមួយអាហារ គេចូលចិត្តប្រើចំកដោះគោ ស្ពៃគ្រាប់ស្ងួត ហាយនិង millet (?) ។

សិលាចារឹកគោយដ៏ធំ ១ គេនិយមកាប់ញាត់ដោយយកវៃ្ជតាមម្តាយ ។ ក្នុងរឿងជ្រើសរើសតួស្ត្រី តួនាទីប្រុស ១ ទៅជណ្តើងស្រី : ត្រង់នេះយើញថា មានការវិវត្តថ្មីពីសម័យមុនដែលតួនាទីស្រី ១ ទៅជណ្តើងប្រុស ១ ។ មុនដំបូងនាងប្រុសត្រូវលើកដំនូនជូនទៅនាងគ្រួសារស្ត្រីដែលខ្លួនពេញចិត្ត បន្ទាប់មកនាងស្ត្រី ត្រូវជ្រើសរើសថ្ងៃមង្គលដើម្បីនាំកូនស្ត្រីទៅផ្ទះនាងប្រុសតាមរយៈ មេអណ្តើកម្នាក់ ។ គ្រួសារទាំងសងខាងស្ថិតនៅក្នុងផ្ទះអស់ ៧ ថ្ងៃ ដោយពុំមានចេញទៅណាមកណា ហើយដោយមានកុដ ១ ឆ្លៀងទាំងយប់ទាំងថ្ងៃ ។ លុះពិធីមង្គលការចប់សព្វគ្រប់ហើយ កូនប្រុសទទួលមតិកពីឪពុកម្តាយ ១ ឆ្នីតរបស់ខ្លួន ហើយចែកផ្ទះទៅនៅដោយឡែក ។ ដល់ពេលឪពុកម្តាយស្លាប់ទៅ ពួកកូនដែលនៅលីវ អាចទទួលយកមតិកដែលនៅសេសសល់ទាំងអស់ ប៉ុន្តែប្រសិនបើកូនទាំងនោះមានប្តីប្រពន្ធហើយ ចាត់ទទួលមតិកហើយ នោះទ្រព្យដែលនៅសល់ត្រូវគេបញ្ជូនទៅក្នុងឃ្លាំងជាតិ ។

ក្នុងពិធីបុណ្យសព កូនទាំងឡាយរបស់សពត្រូវអត់ចុយ ៧ ថ្ងៃ ត្រូវ [illegible] សក់ហើយត្រូវយកស្រែកយ៉ាងខ្លាំង ។ ក្រុមគ្រួសារនៃសព ដោយរួមនិងព្រះភិក្ខុ និង ភិក្ខុនីចាត់ធ្វើកូនដង្កៀ ដោយមានប្រៀង (?) និងលានក្ងេងផង ។ សពគេមួយជាក្នុងបន្ទាស់ដោយឈើក្រមួម ហើយគេរើសពាក្យជាក់ក្នុងគោដ្ឋមាស

ឬត្រាក់ហើយយកទៅទម្លាក់ចោលក្នុងទំនប់ ។ ពួកអ្នកគ្រប្រើកាដូដ៏មានលាភ ពណ៌ផ្សេង ។ ។ មានខ្លះគ្រាន់តែយកសពទៅដាក់ចោលក្នុងព្រៃស្មសាន គោយសត្វស៊ី ។

ទម្លាប់របស់អ្នកស្រុកម្យ៉ាងទៀតគឺ ពេលទៅណាមកណាមានពាក់ការ ក្រោះ ទ្រឹងគាន់ការ៉ុង ហើយបើកាលណាមានរឿងចង្គ្ចិចចង្ហុចគេកំប្រយុទ្ធ១ម្នាក់ ណាមម្នាក្លាម ។

១- នយោបាយនិងរដ្ឋបាល .-

ចាប់តាំងពីរជ្ជកាលព្រះបាទ ឌ្ឍ្ឍ្ឍ្ឍ្ឍ្ឍ ១ ១ ១

ក្នុងនៅតែនៅអង្គុយរង់គង់ជុំវិញព្រះពរជាដើម្បីពិភាក្សាពីកិច្ចការប្រទេសជាតិ ។ លុះចប់កិច្ចហើយ គេត្រូវលុតជង្គង់ចំពោះសាជាថ្មីមុនទទួលត្រឡប់ទៅវិញ ។ គេឃើញមានពហានពាក់ពាន់នាក់ពាក់អាវក្រោះ ។ ១ ១ ១

ក្រៅពីភាសាសំស្ក្រិតដែលមានប្រើតាំងពីដើមរៀងមក នេះជាលើកដំ
ចូងដែលគេឃើញមានប្រើភាសាខ្មែរបុរាណក្នុងសិលាចារឹក: សិលាចារឹកខ្មែរ
ដំចូងដែលមានចុះកាលកំណត់ច្បាស់គឺសិលាចារឹកអង្គរបុរី (៦១១) ។ ក្នុ
ផ្នែកអក្សរសិល្ប៍ លិលាចារឹកវាលកន្ទួលបានន័យថាគេសូត្រជារៀងរាល
ថ្ងៃទ្រូវរៀងពាយណ រៀងមហាការតន់ឆ្ងន់ម្ចាស់បុរាណ (A. Barth et A. Bergaigne, Inscriptions Sanskrites du Cambodge, T. I, p. 30) ។

ក្នុងវិស័យសាសនា សិលាចារឹកបានអោយដឹងថាមានការគោរពចូលចំ
ពោះគណ:ផ្សេង ១ ដែលបានរួមរស់ជាមួយគ្នា :

– គណ:ស៊ីវ: : មានហាន:ជាសាសនាផ្លូវការព្រោះព្រះរាជាទាំងអស់តាំងតែ
ពីព្រះបាទកវ៉ែន ទី ១ ទំនងជាដូនមួយរបស់ព្រះអង្គចិត្រសេន សុទ្ធតែ
បានធ្វើការកសាងលិង្គព្រះឥសូរជាច្រើន ដូចយើងបានឃើញរួចមកហើយ ។
ចំពោះព្រះរាជាខ្លះដូចជាជ័យវ៉ែន ទី ១ ជាដើម ទំនងជាមានប្រើមរណនាមរួ
ទៅហើយ ។ យ៉ាងណាមិញ សិលាចារឹកឆ្នាំ ៧១៣ ដែលនិយាយថា :
« ព្រះរាជាដែលយាងទៅគាន់ស៊ីវបុរ » ប្រហែលជាចង្អុលទៅចំពោះព្រះអង្គ
នេះឯង ។ ចំណែកឯព្រះមរណនាម ឥន្ទ្រេលោក ដែលមានចារឹកក្នុងសិលា-
ចារឹក ៨០៣ ក៏ទំនងជាសំដៅចំពោះព្រះបាទបុស្ករ... ដែលគេយល់ថាបាន
យាន:ទៅសោយទិវង្គតនៅសម្ពុជ នៅពេលដែលកងទ័ពលួងគ្នានៅចំនោះនៅចំនេះ
ហើយដែលព្រះអង្គប្រើកម្ចាំងធ្ងន់ ។

ក្រៅពីការគោរពបូជាលំដ្ឋ នៅមានគណៈមួយទៀតដែលគោរពព្រះឥសូរ ដែរ គឺគណៈ ឫសុចត ។

– គណៈវិស្ណុ : មិនសូវមានតន្ត្រីយមច្រើនទេ ។ មានការគោរពចំពោះគណៈ ចញ្ចក្រ ។

ព្រះហរិហរ
(ប្រាសាទអង្គរ ស.វ.ទី ៧) ស្នាដៃឯកមួយ
នៃសិល្ប:ចម្លាក់បណ្ដិមាខ្មែរ

– ហរិហរ : គេគោរពព្រះហរិហរ ជាបន្ទាប់ពីសម្ងាត់ណាចក្រកំ្ពមក។ មានរូបចម្លាក់ហរិហរ យ៉ាងស្អាតច្បាស់ក្រហើយ មានកន្ទ ១ ដ្ឋ ១ ថែមទៀតដូចជាហរិហរ ប្រាសាទអង្គរ (ស្ពាន-ក្ពាងធ) ជាដើម ។ ដែលក្រោយពីនេះ គេពុំ ឃើញ មានការគោរពហរិហរ តទៅ ទៀតទេ ។

– ពុទ្ធសាសនា : មិនច្បាស់ជាប់ជាប់ទេ ដែលចំ-ណងជាត្រូវសាបសូន្យ ១ ជាតិ-ដ្ឋ ១ ១ ១

ក្នុងវិស័យស្ថាបត្យកម្ម ប្រាសាទច្រើនតែសង់ពីឥដ្ឋជាច់ ១ ពីគ្នាឬផ្ទុំគ្នាជាក្រុម ១ ផ្ទៃនិងក្រចកកាន់ខ្លាំងគេទ្ធើពីថ្មកត់ ។

រួចចម្លាក់ចង្កាមនៅមានជាច់លក្ខណៈផ្សេងនៅទៀយ តែតាតច្រើនបានចង្ហាញក្បាច់ចនាថែមខ្នុះហើយមានរាងសង្ហាផង (ចាប់ពីប្រាសាទតាណ្ណត) ។ ចម្លាក់តុបតែង (Sculpture décorative) មានសភាពល្អប្រណីត ហើយថែមទាំងបានបន្ថែមនូវគុណភាពបស់ខ្លួនរហូតមកដល់ក្នុងសម្ព័យកម្ពុជ្ជទៀត ។

* * *

ចំពូកទី ៨

សម័យអង្គរ

១. ត្រាដំបូងនៃសម័យអង្គរ .–

ជ័យវរ្មន៦ទី ២ និង លន្ធិនេនវាម .–

សម័យអង្គរ ដែលអ្នកប្រវត្តិសាស្ត្រចាត់ទុកថាជាសម័យមួយដ៏រុងរឿងបំផុតនៃសាវតារខ្មែរ ចាប់ផ្តើមឡើងជាមួយផ្នែកាលរបស់ព្រះបាទ ជ័យវរ្មន៦ទី ២ ។ ក្នុងចំពូកមុន យើងបានឃើញថានៅចុង ស.វ. ទី ៨ ប្រទេសខ្មែរត្រូវបែងចែកជាពីរ គឺបេនឡាដ៏ធំនៅបេនឡាទំនាបនិងបេនឡាទំនាប់ហើយបេនឡាទំនាប់នេះទៀតសោត ក៏ត្រូវបែងចែកជាកន្ត្រកបីជាច្រើនទៀតយកអំណាចតែរៀង ៗ ខ្លួន ។ ឆ្នៀតយកឱកាសដែលខ្មែរកំពុងតែចន់ខ្សោយដោយចែកបាក់គ្នាយ៉ាងនេះ ជនជាតិជ្វាក្រោមការដឹកនាំរបស់ពួកវង្សសៃលេន្ទ្របានលើកទ័ពមកកាត់ភ្នាត់ដុតបំផ្លាញក្រុងសម្ភុបុរ ចាប់បានព្រះកជាខ្មែរ ហើយដាក់ប្រទេសខ្មែរជាចំណុះជ្វាថែមទៀត ។ គេមិនដឹងច្បាស់ថាកន្ត្រកបីឯទៀតត្រូវទទួលជាសន្ទានដូចសម្ភុបុរីដែរ ឬ យ៉ាងណាទេ តែពោះជាកន្ត្រកបីឯទៀតគាចគេចផុតពីចំណុះជ្វាក៏ដោយ ក៏ស្ថានភាពក្នុងប្រទេសក្នុងពេលនោះ (ប្រមាណជាឆ្នាំ ៧៨៧) មានសភាពតាប់ល្អរៀងណាស់ ព្រោះត្រូវបែកចាក់ស្រុងហើយស្ថិតក្រោមអំណាចបរទេសថែមទៀត ។

ការរំដោះប្រទេសជាតិអោយមានឥស្សរភាព ខណៈចង្រួមចង្រួមគ្រាយ
មានឯកភាពឡើងវិញជាស្នាព្រះហស្តរបស់ព្រះបាទជ័យវ៉ាន់ទី ២ នេះឯង ។
សិលាចារឹកស្តុកកក់ធំបានបញ្ជាក់ថាកងត្រអង្គនេះបានយាងមកពីស្រុកជ្ងា(33) ។
អ្នកប្រវត្តិសាស្ត្របានចាំនំ្ទនថា ដែលព្រះបាទជ័យវ៉ាន់ទី ២ ។ យាងត្រ-
ឡប់មកប្រទេសខ្មែរវិញ គឺដោយសារនៅពេលនោះ ពួកវង្សវៃសាលីត្រូវបាន
ចុះខន់ខ្សោយទៅហើយ ។ ចុះព្រះអង្គយាងទៅប្រទេសជ្ងានៅពេលណា ?
– រឿងនេះគេមិនអាចដឹងច្បាស់បានឡើយ តែបើតាមការចាំនំ្ទនដដែល
ព្រះវង្សព្រះអង្គ ខ្ញុំនឹងជាបានកៀសទៅបរទេសនៅពេលដែលមានការតតូចតូ
ច្រមល់ក្នុងស្រុកដោយសារការបែងចែកដី ឬមួយត្រូវពួកជ្ងាចាប់ចង្ខំនាំទៅ
នៅត្រាដែលចូលមកលុកលុយសម្ពុជ ។ បើតាមសិលាចារឹកព្រះបាទ
(ស្ទឹងកណ្ដ ២) ព្រះបាទជ័យវ៉ាន់ទី ២ ត្រូវជាចៅមីង ខ្ពស់របស់ព្រះបាទបុស្ត-
ពាក្ស ដែលបានសោយពាជ្ជនៅសម្ពុជ ។ ទ្ធិត្រូវជាកូនរបស់ក្សត្រជ្ជយន្ត្ធ
ធិបតីវ៉ែន ដែលគេមិនស្គាល់ប្រវត្តិ ។

ព្រះបាទជ័យវ៉ាន់ទី២ បានយាងត្រឡប់មកពីប្រទេសជ្ងាប្រហែលជា គ.ស.
៨០០ ។ ពេលដំបូង ព្រះអង្គយាងទៅតាំងនៅ ឥន្ទ្រប្ជុ ខ្ញុំនឹងជាត្រង់
បច្ចុប្ជ្ជយ ( ) ( ) ( )

[illegible] ដូច្នេះហើយ បានជាព្រះអង្គត្រូវផ្ទាស់ប្តូរពីដានីញ៉ូ[illegible]ណាស់ ។ បន្ទាប់ពីឥន្ទ្រីបុរ ព្រះអង្គបានយាងទៅតាន់នៅម្ដុំភាគខាងជើងនៃទ្វីបសាប នៅត្រង់ ឆ្ងាត (កន្លែងប្រាសាទបន្ទាយក្ដី) រួចទៅនៅ មានិមាន លីយ ក្នុងស្រុកលួសប្រមាណជា ១៥ គម. ពីក្រុងសៀមរាប បន្ទាប់មកទៀត ទៅ អមរេន្ទ្រាបុរ ដែលទំនងជាស្ថិតនៅត្រង់ទំនប់ទាងលិចនៃបាកយ ចំកន្លែ ព្រោះនៅពីនោះ គេឃើញមានប្រាសាទក្នុងរចនាបថទាងដើមសិល្ប:ចុងអង្គ ដែលមានរចនាបថគ្រូលែន ។ ចុងក្រោយបង្អស់ ព្រះអង្គយាងទៅតាន់នៅលើភ្នំ គ្រូលែន (ឍមោន្ទ្រាបទ្ធ) ហើយព្រាហ្មណ៍ស៊ីវ៉ៃកវ៉ាល្យកំនិមន្តទៅជាមួយ ព្រះអង្គទៀត ។ គឺនៅលើកំពូលភ្នំគ្រូលែននេះហើយ ដែលព្រះបាទជយវ៉ារ្ម័នទី២ ទ្រង់ប្រារព្ធធ្វើពិធីមួយ ហៅថា " ពិធីនេនទាន " ក្នុងចំណងធ្វើការគោរពប្រទេ ខ្មែ (កម្ពុជទេស) ពីចំណុះ ... ព្រមទាំងធ្វើការគោរពព្រះអង្គមានឋានៈជា ចក្រ[illegible]ន (ស្តេចចក្រវាល) ។ ក្នុងពេលនោះ ព្រះអង្គទ្រង់ចញ្ជូនគោរពនិមន្ត ព្រាហ្មណ៍ម្នាក់ឈ្មោះ ហិរណ្យទាម ដែលមានចំណេះវិជ្ជាយ៉ាងច្រើនទាងមន្ត អាគមនៅស្រុក ខ្មែ ។ ព្រាហ្មណ៍នេះបានធ្វើពិធីមួយតាមគម្ពីរ ទិនសិ ហើយអាចសាកព្រះបាទជយវ៉ារ្ម័នទី២ (គ.ស. ៨០២) ការគោរពជា នេនទាន (ស្តេចកាន់ទេព) ពាក្យខ្មែរបុរាណហៅថា ឆម្រូតេនខ្ញុតតាវ (ស្តេចដែលជាម្ចាស់នៃចក្រវាល) ។ ព្រាហ្មណ៍ស៊ីវ៉ៃកវ៉ាល្យកំបានរៀនពីព្រាហ្មណ៍ ហិរណ្យ តាមមន្ត្រគម្ពីរ ... ...

ព្រាហ្មណ៍ហ៊ីណ្ឌូ ភាមបានធ្វើសក្ខីថា អ៊ីណាន៉ីតទៅ មានតែសមាជិកគ្រួសារ
នៃព្រាហ្មណ៍សាវ៉ែកល្យទេដែលអាចប្រារព្ធធ្វើពិធីទេវកថានេះបាន ។

តាមយោបល់លោក G. Cœdès ថា ប្រសិនបើគេនឹកទៅដល់រឿងដែល
ឈ្មួញអាក៏ប់ឈ្មោះសូវ៉ៃ្ហ ម៉ាន់ បានទិញនៅជាយមានបញ្ហាក់ពីការដែលជ្វាមក
លុកលុយប្រទេសចេនឡា ដោយចាប់បានព្រះកាវ៉ាខ្មែរហើយកាត់ព្រះសិរីផ
នោះ ហើយដើម្បីអោយប្រទេសនេះរួចផុតពីអំណាចបរទេសជ្វាវិញ គេអាច
សន្មតថាក្នុងពិធីលើកតំកូលៃនៅនោះ ប្រហែលជាមានធ្វើឧបកិច្ចផ្ចាប់ព្រះសិរីបដ-
ម៉ាជាតំណាងស្តេចជ្វាផ្ទៃសៃលេន្ទ្រ ស្រមៃតាមតម្លៃ សិរីបុទ (កាត់ក្បាល)
ជាមិនខាន ។ ក្នុងពេលជាមួយគ្នានេះ គេអាចសន្មតថា
បានមកពីព្រះឥសូរតាមរយៈព្រាហ្មណ៍ ។ ធ្វើដូច្នេះ គេអាចចាត់ទុកថា
ឧត្តមន្ត្រីពិសិដ្ឋ បានទៅសណ្ឋិតនៅក្នុងសិវលិង្គនោះ ដែល
បានក្លាយជាតំណាង ឬ និមិត្តរូបនៃទេវកថ ។ ដើម្បីនិយាយអោយងាយយល់
គឺថាក្រោយពីធ្វើពិធីអភិសេកនេះហើយ ព្រះកាវ៉ាក៏ក្លាយទៅជាព្រះឥសូរបែប
ភាគ (មិនមែនគ្រាន់តែជាតំណាងទេ) ដែលមានអំណាចគ្រប់គ្រងនៅ
សព្វសត្ត ។ ចាប់ពីពេលនោះទៅ បញ្ហាបរទេសព្រះកាវ៉ាក៏ដូចជាបញ្ហាបរទេ-
ទេពៈនេះឯង ។ ការគោរពប្រតិបត្តិតាមបញ្ជានឹងនាំមកនូវកុសលផលបុណ្យ
ដល់ផ្ទុយវិញ ការបានប្រព្រឹត្តអំពើនោះ ។

ព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម៣ទី ២
ព្រះរាជធ្វើពិធីទេវាភិសេកលើភ្នំគូលែន (គ.ស.៨០២)
(រូបស្រង់ពីប្រជុំទស្សនាវដ្ដី)

ដោយហេតុថា ព្រះ
ឥស្សរ: មានលំនៅនៅលើ
ភ្នំកៃលាស សិវលិङ्गដែល
ជាតំណាងព្រះឥស្សរៈផង ជា
តំណាងព្រះកជាផង ក៏ត្រូវ
យកទៅតំកល់លើភ្នំដែរ ។
ប្រសិនបើគ្មានភ្នំធម្មជាតិទេ
គេត្រូវកសាងប្រាសាទដែល
មានរាងប្រេះជាន់គោយ
មានកំពស់ជូចភ្នំ ហើយ
ដែលគេហៅថា ប្រាសាទភ្នំ
temple-montagne (34) ។
ប្រាសាទភ្នំនេះ ត្រូវស្ថិតនៅ
ចំកណ្ដាលពន្ធាគារ ដែល
គេចាត់ទុកថា នៅចំស្នូល
នៃចក្រវាឡ ។

ព្រះរាជាមហាក្សត្រ ជាប្រ-
ជាជនខ្មែរ ១ ។ នៅទីនោះ នៅសល់តែ
ប្រាសាទ ១ ១ ១

"នេះជាលើកទី ១ ក្នុងប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ" ហើយដែលគេមានឯកសារជាក់លាក់ស្តីពីពិធីទេវកថាដែលជាពិធីមួយថ្មី ។ គេតែងចោទសួរថាតើពិធីនេះមានដើមកំណើតមកពីណា ? – មកពីណា ជាទីដែលព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម័នទី ២ ឃានស្នាក់នៅ នៅទីនោះឬយ៉ាងណា ? ប្រវត្តិសាស្ត្រគ្មានទីស្ម៊ីបានគេយល់ដឹងថាគេបានរកឃើញសិលាចារឹកសំស្ក្រឹតមួយមានចុះកាលកំណត់ គ.ស. ៧៦០ នៅភូមិភាគខាងកើតនៃកោះជ្វា ។ សិលាចារឹកនេះបានពិយាយពីក្សត្រជ្វាដែលគោរពបូជាលិङ្គ ឫតិធេស្វរ ដែលជាតំណាងទេវកថ (13) ។ ចំណែកឯប្រវត្តិសាស្ត្រចាមក៏បានគេយល់ដឹងថានៅស.វ. ទី ៤ ព្រះបាទ តន្ទ្រេសន្ធ៌ន បានកសាងប្រាសាទមួយនៅទិសចំពោះព្រះសៀ តន្ទ្រេស្ទ្ររ ដែលគេឃើញក្សត្រនៅចេនឡា បានគោ-រពបូជានៅប្រាសាទវត្តភូ ដែលជាហេតុនាំគេយល់ថា តន្ទ្រេស្ទ្ររ នេះជាព្រះឥស្សរៈរួមចល់ជនជាតិខ្មែរផងនិងជនជាតិចាមផង ព្រោះពេលក្រោយៗមកទៀត ព្រះរាជានៅកន្លែងទ្រង់នៅតែគោរពបូជា ដូចជាព្រះបាទយសោវ៉ារ្ម័ន ទី ១ នៅប្រាសាទព្រះវិហារនិងព្រះបាទកវេន្ទ្រវ៉ារ្ម័នទី ២ នៅប្រាសាទប្រែរូបៗ នៅសម័យអាណាចក្រកំពុង ព្រះរាជាមានហ៊ាន: ជាតំណាងព្រះឥស្សរ ហើយតែងតែយាងទៅដាក់លើកំពូលភ្នំ ដើម្បីគោរពបូជាចំពោះព្រះអង្គ ។ នៅសម័យចេនឡា សិលាចារឹក ឆ្នាំ ៧១៣ របស់ព្រះនាងវ៉ាយ៉ាទ្រីបានពិយាយចំពោះព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម័ន ទី ១ ថាជា " ក្សត្រដែលបានយាងទៅកាន់សាវ៉ាបុរ " ឯសិលាចារឹក ៨០៣ បានពិយាយថាព្រះបាទបុស្ការ (?) មានព្រះមហាណាមថា ឥន្ទ្រលោក ។

ពាក្យនេះបង្ហាញគេយល់ឃើញថា ភាគច្រើនគេយល់ឃើញ

ប្រហែលផ្លូវដែលទទួលយកទស្សនៈ សំនៅទីយមទាងកជាធ្លាប់ដែលមាន សុទ្ធតែមានការគោរពជ្ងាយ៉ាងផ្ទាល់ចំពោះសំរ៉ាងគ្ន ព្រមទាំងមានតំនាងតំណាយ១ជ្ងនជាមួយគ្ន: **ដូចនេះ** ។ ដូច្នេះ យើងអាចសន្និដ្ឋានបានថាតំ្ងតនេះ ចំនួនជាមានយ្ងណាស់ហើយ ។ ព្រះបាទជ័យវ៉ន ទី ២ ត្រាន់តែបានធ្ងើអោយ លទ្ធនេះមានលក្ខណ: ច្បាស់លាស់ឡើងវិញ ដោយបានទទួលឥទ្ធិពលពីជ្ងា ប៉ុន្តែ ហេតុដែលគ្ងរអោយកត់សំគាល់គឺនៅឥណ្ឌូនេស៊ីក្ត នៅថាមប្ងាក្ត គេមិនឃើញ ជានប្រាសាទក្នុងជ្ងបនៅស្រុកខ្ម្ងរយើងចាស់ដែរសោះ ។ ដូច្នេះយើងអាចចាត់ ទុកថាប្រាសាទក្នុងជ្ងា ស្ថាដ្ឋានស្ថាបត្យកម្មនៃទេពកោសល្យខ្ម្ងរហើយការវិវត្តន៍នៃ ប្រាសាទប្រភេទនេះមានចំនាក់ចំនងយ៉ាងជិតស្និទ្ធ ជាមួយនឹងដំណើរវិវត្តន៍នៃ ប្រវត្តិសាស្ត្រខ្ម្ងរយើងនេះតែម្ត ។

គេមិនដឹងច្បាស់ថា ព្រះបាទជ័យវ៉ន ទី ២ គង់លើកន្ទ្ងលនអស់រយៈពេល ប៉ុន្មានឆ្នាំទេ ។ ចំនួនជាការតាំងកជ្ងាទីនៅលើកំពូលភ្នំដូចនេះនាំអោយមាន ឧបសគ្គផ្ងរ ។ ទើបព្រះអង្គយាងត្រឡប់ទៅគង់នៅហរិហ្ងាកល័យវិញ ដោយ នាំយកលិង្គទៅកជ្ងាទៅជាមួយផង ។ ព្រះបាទជ័យវ៉ន ទី ២ សោយទិវង្គតនៅ ឃរិហ្ងាកល័យនៅឆ្នាំ ៨៥០ ហើយគ្ងត់ទ្ងនបានទទួលមរណនាមថា **ឧរេមេស្ងរ** ។ នេះជាលើកទី ១ ហើយដែលគេឃើញមានការប្រើប្រាស់ មរណនាមយ៉ាងជាក់ លាក់ចំពោះព្រះកជ្ង : នាមនេះបញ្ជ្ងាញអោយដឹងថាដល់ពេលសោយទិវង្គតទៅ ព្រះកជ្ងយាងទៅគង់នៅស្ថានណាហើយជាមួយទេវអង្គណា ។ ចំពោះ ព្រះបាទជ័យវ៉ន ទី ២ ព្រះមរណនាម **ឧរេមេស្ងរ** < **ឧរេ** + **ឥស្ងរ** ចញ្ជ្ងាក់ ពេលឃើញច្បាស់ថាព្រះអង្គយាងទៅគង់ជាមួយព្រះឥស្ងរនេះឯង ។

ព្រះរាជបុត្រារបស់ព្រះអង្គ ព្រះនាម **ជយវរ្ម៉ន ឬ ជយវ៉ន្ទ**ីទី ៣ បាន សោយរាជ្យ ។ ក្សត្រអង្គនេះគង់នៅរាជធានីហារិហរាល័យតទៅ ទៀតរហូតដល់គ.ស. ៨៧៧ ។ ព្រះអង្គទ្រង់សព្វព្រះហ្ស ័យនឹងការប្រមាញ់ ដ៏ណាស់ ទ្រង់បានតកសាងប្រាសាទខ្ទុះនៅតំបន់អង្គរ ហើយលុះសោយ-ទិវង្គតទៅ ទ្រង់បានទទួលមរណនាមថា **ទិ**ស្ណុ**លោ**ក ។

II. ពាក់ព័ន្ធនឹងព្រះបាទ**ឥ**ន្ទ្រ**ជ**យ**ន**ទី ១ –

១- ព្រះបាទ**ឥ**ន្ទ្រ**ជ**យ**ន**ទី ១ និ**ង**លទ្ធិ**ប**ុ**គ**្ គ**ល**និ**យ**ម

ដោយព្រះបាទ**ជ**យ**ន**ទី ៣ ពុំមានបុត្រសោយរាជ្យ ជួនដ**ូ**ចនេះ ដ**ូ**ច**ន**ដ**ូ**ច**ម**ួ**យ ** ** **

ប្រយោជន៍មួយយ៉ាងធំចំពោះកសិកម្មដែរ ។ នេះជាតំរូវការមួយដែលព្រះបាទ
ឥន្ទ្រវ៉ារ្មន់ទ្រង់ចាត់ចែងចំពោះព្រះរាជាដែលសោយរាជ្យតាម ពីព្រះអង្គ ។
យ៉ាងណាមិញ ចាក់ឃ្យតាមរាងនេះគេដឹងមានតែ ១ ។ នៅរដូវ
ស្រូវ ទឹកភ្លៀងចាន់ហូរចូលក្នុងចាក់ឃ្យនោះ ។ នៅរដូវប្រាំង គេត្រាន់តែ
ដឹកប្រឡាយកាត់ទំនប់ដែលពីក្នុងផ្ទុយវិញចាក់ឃ្យ គេក៏អាចបង្ហូរទឹកចូលក្នុងស្រែ
ចានយ៉ាងស្រួល ។ នៅឆ្នាំ ៨៧៤ ព្រះបាទឥន្ទ្រវ៉ារ្មន់ទ្រង់ចាន់ការសាងប្រាសាទ
ព្រះគោ ដើម្បីឧទ្ទិសថ្វាយចំពោះបុព្វបុរសរបស់ព្រះអង្គ មានព្រះមាតាព្រះ
បិតា ជីដូនជីតាខាងព្រះមាតា ព្រះបាទជយវ៉ារ្មន់ទី ២ និងព្រះអគ្គមហេសី ។
ប្រាសាទនេះមានការសាងជាប្រាំ ២ ជាន់ ១ ០ ០ ០

ស្រីបូ្ចមីវីន្ទ្រេស្ងរ = ព្រះបិតា

ស្រីបូ្ចមីវីន្ទ្រទេវី = ព្រះមាតា

ស្រីបរមេស្ងរ = ព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម៣

ស្រីធរណីន្ទ្រទេវី = អគ្គមហេសីព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម៦

ស្រីរុទ្រេស្ងរ = ជីតាខាងព្រះមាតា

? = ជីដូនខាងព្រះមាត.

នេះជាលើកដំបូងក្នុងប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ ដែលគេមានឯកសារជាក់លាក់ពីការគោរពបូជាបុព្វបុរសរបស់ព្រះពជ្ជ ដែលត្រូវលើកតំកើងគោយមានហានៈ ស្ទើនិងទេ - ទេវ៉ាដែរ ។ ត្រង់នេះ អ្នកសិក្សាតែងចោទសួរថាតើលទ្ធិថ្មីនេះដែលគេហៅថា " **លទ្ធិបុគ្គលនិយម** " ជាមែកជាងមួយរបស់លទ្ធិទេវពជ្ជមួយផ្លូវទៅវិញ លទ្ធិទេវពជ្ជគ្រាន់តែជាទិដ្ឋភាពពិសេសមួយរបស់លទ្ធិបុគ្គលនិយម ? តែគេចជាយ៉ាងណាក៏ដោយ ... ...

ភ្លាមៗ ។ អំណាចរបស់ព្រះអង្គបានលាតសន្ធឹងរហូតដល់តំបន់ភាគ
ខាងត្បូង ជាពិសេសព្រះអង្គបានសាងប្រាសាទមួយ ១ខ្ទមសម្រាប់ព្រះសិវ
នៅលើភ្នំបាយ៉ង់ ។ នៅផ្នែកខាងលើ អំណាចគ្រប់គ្រងរបស់ព្រះអង្គបាន
ទៅដល់តំបន់ពាយព្យអ៊ីបុន ដែលនៅពីនោះគេបានរកឃើញសិលាចារឹកពុទ្ធ-
សាសនាមួយចារនៅ គ.ស. ៤៨៦ ហើយនិយាយបញ្ជាក់ថាព្រះអង្គជាស្តេច
សោយរាជ្យ ។ ក្នុងវិស័យនយោបាយក្រៅប្រទេសវិញ ខ្មែរមានចំណងទូត
ជាមួយប្រទេសចិន ប្រទេសចាម្ប៉ា និង ផ្ទ ។

ព្រះបាទឥន្ទ្រវ៉ារ្មទី ១ ទ្រង់បានសោយទីវង្គតនៅគ.ស. ៨៨៨ ហើយ
បានទទួលមរណនាមថា **ឥសានលោក** ។

២- ព្រះបាទយសោវរ្មន៍ទី ១ និង ការកសាងក្រុងអង្គរ.-

បុត្ររបស់ព្រះបាទឥន្ទ្រវ៉ារ្មទី ១ នាម **យសោធរ** បានឡើងសោយ
រាជ្យស្នងមានតាមថា **យសោវរ្មន៍ទី ១** ។ សិលាចារឹក បានបញ្ជាក់ថាព្រះ
ភាតានាមឥន្ទ្រទេវីមានជាប់ទាក់ទងស្រឡាយពីរជនជ្ស៍នៅវ្យាធបុរ សម្ពុបុរ និង
ឥន្ទ្រតបុរ ។ ព្រះគ្រូរបស់ព្រះអង្គគឺ ព្រាហ្មណ៍ **នាមសិទ** ជាប់ពូជពង្សមក
ពីគ្រួសារព្រាហ្មណ៍សិវវ៉ៃកវ៉ៃ ដែលបានទទួលការៈប្រាវ៉ាធ្វើពីដីទេវតាជនៗ
មក ។

លុះបានទទួលរាជសម្បត្តិក្លាម ព្រះបាទយសោវ៉ារ្មទី ១ ទ្រង់បានតសាង
នៅគ្រប់ខេត្ត១ណ្ណនូវកន្ទ្រមចំនួន ១០០ (**យសោធរ**ស្រម) ហើយដែល
សព្វថ្ងៃគេអាចស្គាល់តំនូងបានតែជាង ១០ ប៉ុណ្ណោះ ។ នៅតំនូងនីមួយ ។
គេបានរកឃើញសិលាចារឹកមួយផ្ទាំង ដែលមានសេចក្តីប្រហាក់ប្រហែលគ្នា

គឺបានរៀបរាប់ពីឫសាសីរបស់ព្រះបាទយសោវ៉ារ្ម័ន និងបានសរសេរពីគុណ
សម្បត្តិរបស់ព្រះអង្គ ។

នៅ គ.ស. ៨៩៣ ព្រះបាទយសោវ៉ារ្ម័នទី១ ទ្រង់បានសាងនៅកណ្តាល
ប្រាសាទតន្ត្រីជាក ខ្ទមប្រាសាទ **លលៃ** ដែលមានប្រាង្គកំផ្ទះ ៤ តំរៀបជាពីរ
ជួរមុខក្រោយសំរាប់ទុកសំរាប់ព្រះមាតាបិតា និងជាជូនដំណឹងព្រះមាតា
របស់ព្រះអង្គ ។

ព្រះបាទយសោវ៉ារ្ម័នទី១ ពុំបានតាំងនៅមហាវិហារលីយ៉ាយ៉ាងយូរទេ ។
សិលាចារឹកស្តុកកក់ធ្វើប្រាប់ថា: " ព្រះ **ចរមសិវលោក** បានសាងក្រុង **យសោ
ធរបុរៈ** ហើយទ្រង់បានដាក់ទេពរូបពីមហាវិហារលីយ៉ាយ៉ាមកនៅក្រុងថ្មីនេះ ។
ជាដំបូងមកព្រះចរមសិវលោកទ្រង់បានកសាង ត្នោតណ្ណាល ។ ដូចគ្នានេះ
ត្រូវមសិវបានសាងព្រះទេវាល្ងង់នៅចំកណ្តាល ។ ក្រោយពីការសិក្សាស្រាវ
ជ្រាវអស់ពេលយ៉ាងយូរ មានចាំងការពិនិត្យពីលីយ៉ាយ៉ាហ្ការ (ដោយលោក
Victor Goloubew) ទើបគេបានដឹងថាក្រុង **យសោធរបុរៈ** នោះត្រូវនឹង
ក្រុងមួយដែលមានកំពែងជុំវិញ (សព្វថ្ងៃនៅសល់ស្នាមខ្លះនៅចំសាងសាង
លំចនិងទាងត្ស្ងង) ហើយដែលមានកន្លែងវាលនៅចំកណ្តាល (គឺកន្លែងណ្ណាល
ក្នុងសិលាចារឹក) សំរាប់តំកល់លិង្ग **យសោធរេស្វរ** (គ.ស. ៨៩៣) ។
ចំពោះបុព្វហេតុដែលចណ្ណាលគេយកព្រះបាទយសោវ៉ារ្ម័នទី ១ លើកពីជាតិ
ចេញពីមហាវិហារលីយ៉ា មានប្រវត្តិវិចារ្ជ្ជុះយល់ថានៅទីនោះ មានប្រាសាទនិងសំ
ណង់ផ្សេងៗទៀតច្រើនណាស់ទៅហើយ ជាហេតុនាំគេយកចន្ទ្រាតចន្ទ្ររ៉ាមិន
ត្រូវធ្វើការកសាងផ្សេងៗទៀតបានទៀយ ។ យោងតាមនេះយើញថាសម

ភ្លេងមកដូចណា ។ អំណាចរបស់ព្រះអង្គបានលាតសន្ធឹងរហូតដល់តំបន់ខាងជ្រុងនៅខាងត្បូង ជាទីដែលព្រះអង្គបានសាងប្រាសាទមួយ ឧទ្ទិសចំពោះព្រះសិវនៅលើភ្នំបាយ៉ង់ ។ នៅផ្នែកខាងលើ អំណាចគ្រប់គ្រងរបស់ព្រះអង្គបានទៅដល់តំបន់ពាយព្យអ្ហ៊ីបុន ដែលនៅទីនោះគេបានរកឃើញសិលាចារឹកពុទ្ធ-សាសនាមួយចារនៅ គ.ស. ៤៨៦ ហើយនិយាយចញ្ចាក់ថាព្រះអង្គជាស្តេចសោយរាជ្យ ។ ក្នុងវិស័យនយោបាយក្រៅប្រទេសវិញ ខ្មែរមានចំណងនឹងជាមួយប្រទេសចិន ប្រទេសចាម្ប៉ា និងឥណ្ឌា ។

ព្រះបាទឥន្ទ្រវ៉ារ្ម៣ ១ ទ្រង់បានសោយទិវង្គតនៅគ.ស. ៤៨៤ ហើយបានទទួលមរណនាមថា ឥស្សរលោក ។

២. ព្រះបាទយសោវ៉ារ្ម៣ ១ និង ការកសាងក្រុងអង្គរ.–

បុត្រារបស់ព្រះបាទឥន្ទ្រវ៉ារ្ម៣ ១ នាម យសោធរ ក្លាយជាស្តេចមានគោរពនាមថា យសោវ៉ារ្ម៣ ១ ។ សិលាចារឹក បានបញ្ជាក់ថាព្រះមាតានាមឥន្ទ្រទេវីមានជាប់ទាក់ទងស្រឡាយពីកជនជ្ញានៅវ្យាធបុរ សម្ពុបុរ និងអនិន្ទ្ធិតបុរ ។ ព្រះគ្រូរបស់ព្រះអង្គគឺ ព្រាហ្មណ៍ **ទាមសិង** ជាប់ពូជពង្សមកពីគ្រួសារព្រាហ្មណ៍ស៊ីវ៉ៃកវ៉ៃ ដែលបានទទួលការប្រាវ៉ាត្ងើពីដីទេវតាជនជ្ញាមក ។

លុះបានទទួលកជសម្ព្ធត្ត្ធិក្ដាម ព្រះបាទយសោវ៉ារ្ម៣ ១ ទ្រង់បានកសាងនៅគ្រប់ខេត្ត១ណ្ណ១ជ្ជ្ជ្ជ្ជ្ជ្ជ្ជ្ជ ចំនួន ១០០ (យសោធរ្ម) ហើយដែលសព្ទ្ធ្ជ្ជ្ជ្ជ្ជ្ជ្ជ្ជ្ជ ១០ ប៉ុណ្ណោះ ។ នៅកន្ទ្ធ្ជ្ជ្ជ្ជ្ជ្ជ្ជ្ជ ១ ១ ១

គឺបានរៀបរាប់ពីពន្ធារលើរបស់ព្រះបាទយសោវ៉ារ្ម៉ន ដែលបានសរសើរពីគុណ
សម្បត្តិរបស់ព្រះអង្គ ។

នៅ គ.ស. ៨៩៣ ព្រះបាទយសោវ៉ារ្ម៉នទី១ ទ្រង់បានសាងនៅកណ្តាល
ប្រាសាទ **ឈ្ម** ដែលមានប្រាង្គកំផ្ទះ ១ តំរៀបជាពីរ
ជួរមុខក្រោយសំរាប់ទុកសំរាប់ព្រះមាតាបិតា ដែលជាជីតាខាងព្រះមាតា
របស់ព្រះអង្គ ។

ព្រះបាទយសោវ៉ារ្ម៉នទី១ ពុំបានតតាំងនៅហារ៉ាហ្ការ៉ាយ៉ាកាយបានយូរនេះ ។
សិលាចារឹកស្តុកកក់ធ្លាប់ថា: " ព្រះបរមសិវលោក បានសាងក្រុង យសោ
ធរបុរៈហើយទ្រង់បានដាក់ទេវតាពីហារ៉ាហ្ការ៉ាយ៉ាមកនៅក្រុងថ្មីនេះ ។
ជាដំបូងមកព្រះបរមសិវលោកទ្រង់បានកសាង ត្នោតណ្ណាល ។ ជាលក្ខណៈ
ត្រូវតាមសិវៈ ដែលបានសាងព្រះទេវាលិង្គនៅចំកណ្តាល ។ ក្រោយពីការសិក្សាស្រាវ
ជ្រាវអស់ពេលយ៉ាងយូរ មានចាំងការពិនិត្យពីលើយន្តហោះផង (ដោយលោក
Victor Goloubew) ទើបគេបានដឹងថាក្រុង **យសោធរបុរៈ** នោះត្រូវនឹង
ក្រុងមួយដែលមានកំណែងដ៏ធំធ្ងន់ជុំវិញ (សព្វថ្ងៃនៅសល់ស្នាមខ្លះនៅទីលានជ
ល់ចនិងទាងត្ស្ងន) ហើយដែលមានអ្នកបាវ៉ែងនៅចំកណ្តាល (គឺកន្លែងណ្ណាល
ក្នុងសិលាចារឹក) សំរាប់តំកល់លិង្ग **យសោធរេស្វរ** (គ.ស.៨៩៣) ។
ចំពោះបុព្វហេតុដែលចណ្ណាលគេយកព្រះបាទយសោវ៉ារ្ម៉នទី ១ លើកពាជនៈ
ចេញពីហារ៉ាហ្ការ៉ាយ៉ា មានប្រវត្តិវ៉ែងខ្លះយល់ថានៅទីនោះ មានប្រាសាទនិងសំ
ណង់ផ្សេងៗទៀតច្រើនណាស់ទៅហើយ ដោយហេតុនាំគេយកចន្ទ្រាតចន្ទ្រាលមិន
អាចធ្វើការកសាងផ្សេងៗទៀតបានឡើយ ។ ហេតុដូច្នេះយើងឃើញថាសម

ឆានីរបស់ខ្មែរអស់រយៈពេល ១ សតវត្ស ។ ប៉ុន្តែប្រវត្តិនេះ ហ្ការ ចាយក្នុងរាជ
ការរបស់ព្រះអង្គ គេពុំបានដឹងច្បាស់ឡើយ ។ តាមប្រតិពិសិលាចារឹកនៅ
ស.រ. ទី១២ គេដឹងថាខ្មែរបានលើកទ័ពទៅវាយប្រទេសចាម្ប៉ា ។ ចំពោះ
អំណាចគ្រប់គ្រងរបស់ខ្មែរក្នុងពេលនោះ គេអាចដឹងបានដោយវត្តមាននៃ
សិលាចារឹករបស់ព្រះបាទយសោវ៉ារ្ម័នទី១ : ទាងរាជធានីប្រទេសលាវផ្ទុក
ទាងក្រោម តាមមាត់សមុទ្រចាប់ពីតំបន់ចន្ទបូរហូតដល់ខេត្តពាម ។ ប៉ុន្តែ
បើយោងតាមពត៌មានដែលសិលាចារឹកសម័យក្រោយមក យើញថាព្រំដែន
ខ្មែរនៅពេលនោះទូលំទូលាយជាងនេះឆ្ងាយណាស់ ។ យ៉ាងណាមិញ សិ-
លាចារឹករបស់ព្រះបាទពរជន្ទ្រវ៉ារ្ម័ន (ក្មួយរបស់ព្រះអង្គ) នៅ ស.រ. ទី១០ បាន
បញ្ជាក់ថាប្រទេសខ្មែរទាងលិចទល់ទឹកដែនសួរ្ក្ស (ប្រទេសកូមា)
ទាងត្បូងទល់ទឹកសមុទ្រ ទាងកើតទល់ទឹកចាម្ប៉ា ទាងជើងទល់ទឹកប្រទេស
ចិន តីតំបន់ណានធ្លាវ៉ែលឯកសារចិនមួយបានបញ្ជាក់យ៉ាងហ្ម្ចឹងម៉ាត់ថាមាន
ព្រំប្រទល់ជាប់ទឹកប្រទេសខ្មែរនៅក្នុងពាក់កណ្តាលទី២ នៃ ស.រ. ទី ៩ ។

សិលាចារឹកផ្សេងទៀតបានទិយាយពី "ផ្ទាត់ជ័យក្នុងចម្ប៉ាង ជើងទ័ពនៅ
លើពួកទ័ពដែលប្រើសំពៅមានក្តាងពណ៌ស" តែគេមិនដឹងច្បាស់ថាពួកនេះ
ជាពួកចាម ឬពួកផ្ទាល់ ។

ព្រះបាទយសោវ៉ារ្ម័ន ទី១ ទ្រង់ចូលទីវង្គតនៅ គ.ស. ៩០០ ហើយមាន
ព្រះនាមថា **ឋ្ការមសិវលោក** ។ ឬត្រូវបានគ្រប់ គ្រងរាជ
ការផ្សេងជាច្រើនជាប់ គ្នា ។

ហេតុសមផលដែរព្រោះថ្មីតាមសង្ស័យ ព្រះពុទ្ធដែលសោយរាជ្យតាមន្ទ
រមធ្លាតែធ្លាតចង់ចង្ហាញមហិទ្ធិរិទ្ធិរបស់ព្រះអង្គជាស្ដេចតាមទេព ដោយការ
កសាងធ្វើហើយច្រើនជាងព្រះពុទ្ធមុនជានិច្ច ។ ប្រាសាទក្នុងដែលកសាង
ឡើងហើយ ប្រើបានសំរាប់តែព្រះពុទ្ធមួយអង្គទេ ព្រោះដល់គ្រាលចូលទីវង្គត
ទៅ ប្រាសាទនោះក្លាយទៅជាផ្នូររបស់ព្រះអង្គ ហើយព្រះពុទ្ធដែលស្នងរាជ្យ
ត្រូវតែចំកសាងប្រាសាទក្នុងមួយថ្មីទៀត (36) ។

ក្នុងការកសាងរាជធានីថ្មីនេះ ព្រះបាទយសោវ្ម៉ន់ទី១ ទ្រង់បានសាងបា
ពយមួយ:នាទិសឦសានហៅថា យសោធរតដាក មានប្រវែង ៧គម. និង
ទទឹង ១,៨គ.ម. ។ នៅលើច្រាំងទាងត្បូងនៃបាពយនេះ (បាពយទាងកើត)
ព្រះអង្គទ្រង់អាយកសាងតាស្រមជាច្រើនសំរាប់តណ: សាសនាផ្សេងៗ:

- ព្រហ្មណ្ឌាស្រម សំរាប់អ្នកកាន់សាសនាព្រះឥសូរ
- ទ្រៃស្ងួនាស្រម សំរាប់អ្នកកាន់សាសនាព្រះវិស្ណុ
- សៅតតាស្រម សំរាប់អ្នកកាន់សាសនាព្រះពុទ្ធ (?)

ក្នុងរាជ្យរបស់ព្រះអង្គ គេបានផ្ដើមការកសាងប្រាសាទពីរទៀតឧទ្ទិសចំ
ពោះព្រះឥសូរ គឺប្រាសាទ **ស៊ីនរ៉ីស្ងូ** នៅលើភ្នំព្រះវិហារ និងប្រាសាទ
តន្ទ្រេស្ងូនៅទាសិរ៉ាបុរ (ភ្នំសណ្ដាត) ។ ចំណែកឯនៅលើភ្នំបូកនិងភ្នំក្រោម
ព្រះអង្គបានសាងប្រាសាទមានប្រាង្គ ៣ សំរាប់ឧទ្ទិសចំពោះត្រីមូរ្ដ (ព្រះព្រហ្ម
ព្រះវិស្ណុ - ព្រះឥសូរ) ។

ព្រះបាទយសោវ្ម៉ន់ទី១ ជាព្រះពុទ្ធដែលគេបានដឹងលឺច្រើនជាងសារ
តែព្រះអង្គជាស្ថាបនិកទី១ នៃក្រុងអង្គរ (យសោធរបុរ) ដែលស្ថិតនៅជាកន

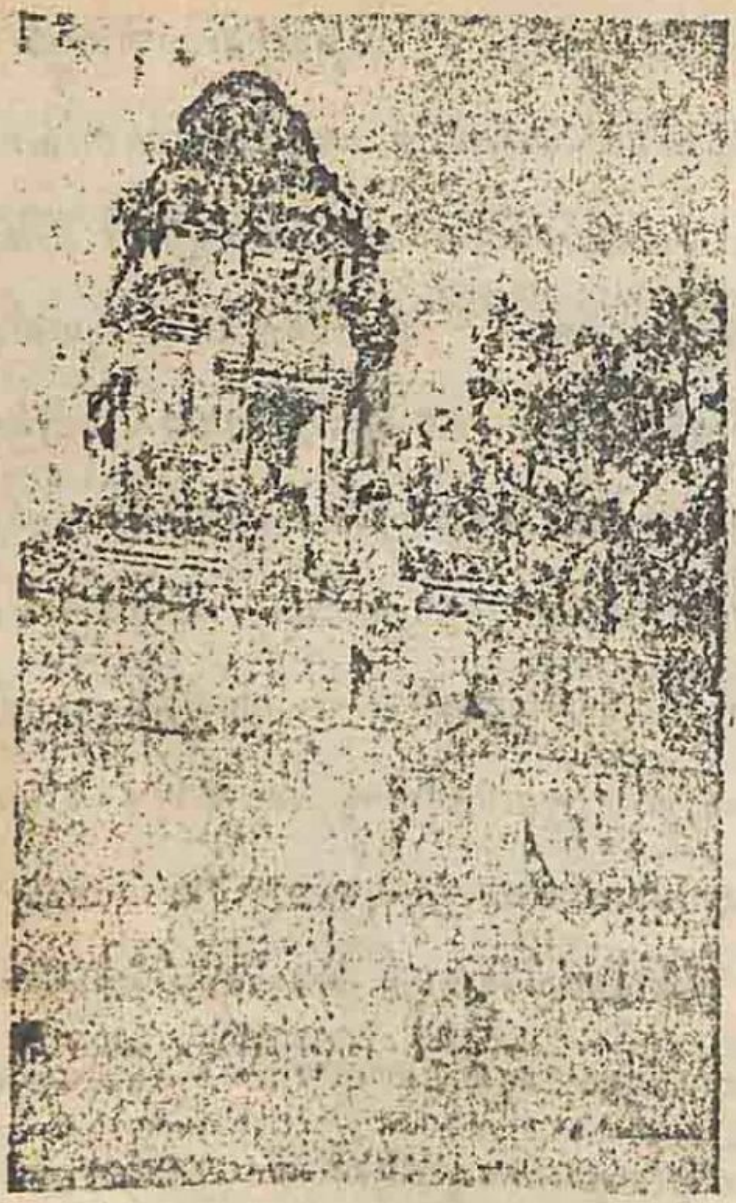

ប្រាសាទបន្ទាយចាំក្រុង

ឬត្រឡប់ព្រះនាម
ហសិទន្ទ៍ ឬ ១ ជាទ
សោយរាជ្យពី គ.ស.
៨០០ ដល់ ក្រោយ
៨៦៦ ។ ព្រះអង្គជាទ
សាងប្រាសាទកំពូល
មួយនៅកន្លែងដើមកំ
ជាវ១ តំប្រាសាទ
បន្ទាយចាំក្រុង ។ ព្រះ
អង្គទ្រង់មានមរណ
នាមថា ឧត្ត្ងលោក ។
ព្រះអនុជព្រះនាម
ឦសានទន្ទ៍ ២ ជាទ
ឡើងសោយរាជ្យនៅ
គ.ស. ៨២៥ ហើយ
លុះបូលទីវង្គត ទៅជាទទួលមរណ នាមថា ឧត្ត្ងលោក ។

៣. ព្រះជាទជយទន្ទ៍ ឬ ៤ និងការលើកតាជជានីនោះកើត ។

ស្ថិតការកត់ត្រាកត់ធ្លាយដ៏ធ្ងន់ថាចាប់ពី គ.ស.៨២១ ទៅ ព្រះជាទ ជយទន្ទ៍
ឬ ៤ ដែលជាជ្ជនវ៉ាជ្ជរបស់យ៉ាសាវ៉ាន ១ ១ ជាទ ១ ១ ជ្ជ ១ ១ ១

ហើយថែមទាំងនាំយកទៅវាយផ្ទៅជាមួយផង ។ ត្រង់នេះ ប្រវត្តិវិទូអាចសន្និ-
ដ្ឋានថាជយវ៉ារ្ម៉ន ទី ៤ ដែលរៀបការជាតិសេកជាមួយនឹងនាង ជយទេពី (ប្អូនស្រី
របស់យសោវ៉ារ្ម៉ន ទី ១) បានជ្រកកន្លែងពីក្មួយរបស់ព្រះអង្គ ។ លិលាចារឹក
ប្រាសាទនាងរៀកអោយដឹងថាព្រះបាទជយវ៉ារ្ម៉ន ទី ៤ បានឡើងសោយរាជ្យនៅ
គ.ស. ៩២៨ ដែលប្រហែលជាកាលកំណត់នៃមរណកាលរបស់ព្រះបាទ
ឥន្ទ្រាសានវ៉ារ្ម៉ន ទី ២ ព្រោះតាមរយៈនោះហើយដែលវត្តកមារបស់ព្រះអង្គ
មានឋានៈជាព្រះរាជាពេញលក្ខណៈ ។

ដើម្បីអោយប្រជាពន្ធ្រាស្ត្រទទួលស្គាល់ព្រះអង្គថាជាស្តេចមានមហិទ្ធិវិទ្ធិ ព្រះ
បាទជយវ៉ារ្ម៉ន ទី ៤ ត្រង់បានទ្រង់ទ្រតទ្រកសាងសមិទ្ធិ ដែលសុទ្ធតែមានលក្ខណៈធំ
សម្បើម ហើយប្រកបដោយចលនាខ្ពស់ផង ។ ក្នុងរាជធានីថ្មីនេះ ព្រះអង្គ
បានសាងប្រាសាទភ្នំមួយមានរយៈ ៧ ជាន់ កំពស់ ១៥ម. សំរាប់តំកល់ស្ពានគ
ត្រ្ចិកូចនេស្ស ឬ ប្រាសាទធំ ដែលបានកសាងនៅប្រមាណ គ.ស. ៩១១ ។
ក្រៅពីនេះព្រះអង្គបានសាងប្រាសាទជាច្រើនទៀតព្រមទាំងបាកយមួយ ឬ បា-
ក យ ពាំ ហ ល ។

ព្រះបាទជយវ៉ារ្ម៉ន ទី ៤ ចូលទីវង្គតនៅ គ.ស. ៩៤១ ។ បុត្រព្រះអង្គនាម
ហសិ ន ្ន ន ី ២ បានឡើងស្នងរាជ្យ តែបានតែ ២ ឬ ៣ ឆ្នាំកន្លងមកទីវង្គត
ទៅហើយបានទទួលមរណនាមថា ព្រហ្មលោក ។

៥- រាជេន្ទ្រវ៉ារ្ម៉ន ទី ២ និង ការចិលត្រឡប់មកយសោធរបុរវិញ -

ប្អូនស្រីរបស់ព្រះបាទយសោវ៉ារ្ម៉ន ទី ១ មួយអង្គទៀតនាម មហេន្ទ្រទេពី
បានរៀបការជាតិសេកជាមួយស្តេច មហេន្ទ្រវ៉ារ្ម៉ន ហើយមានបុត្រឈ្មោះ

រាជទ្រូងនន្ទ ។ ព្រះអង្គបានទៀតសោយកាដសម្ព្ធត្ត្ធតាមព្រះបាទហសិរ្ស៍ទី ២ តែព្រះអង្គមិនតាំងនៅគោះក្ត្ធតទៅទៀតទេ ព្រះអង្គលើកកាដជាន់ក្រឡាប់មកយកសាងបុរាណ ដោយនាំយកនៅកាដមកជាមួយផង ។ ត្ត្ធគេប្ជាប ញ្ជាក់ថា ស្ដេចមហាក្ត្ធ្ធ្ធ ជាស្ដេចសោយកាដ្ឋនៅតាបុ ជាកាដជាន់ចេនឡាដែលបានតាំងជាវត្ត្ធ ក្រោយមរណកាលរបស់ព្រះបាទឆ័យវ៉ន្ធ ។ ដូច្នេះ ព្រះបាទកាដ្ឋ ត្ត្ធ្ធ ត្ត្ធ្ធ ត្ត្ធ្ធ ។ ដោយបានទទួលមតិពីមាតា ពីតាដ ។ ១ ១ ១

ចុះកយ៉ាងនេះ ជាឧបសគ្គមួយក្នុងការប្រកាន់ខ្ជាប់ពីសាសនាផ្សេង ។ ហើយព្រះអង្គសាងប្រាសាទតូចៗ ២ នេះទៀត ។

ក្រៅពីប្រាសាទ ១ ជាន់ពីលើ ១ ការផ្តើមកសាងប្រាសាទ តិហនាកាស នៅក្នុងរដ្ឋកាលរបស់ព្រះបាទ ១ ១ ១

ជ្ញានទ្ធលមហាសាមាមមានសិទ្ធលោត ។ សុត្រមហាស្ថ ព្រះអង្គ គឺជយវ៉ាន្ទ ២ ជ្ញាន
ទ្ធើងសោយកាលវ៉ាន្ទ ១ ពេលដែលព្រះអង្គមានវ័យ ១ ២ ក្នុងណាស់ ១ ២ ឡើយ
ព្រោះដល់ គ.ស. ៨ ៧ ២ ទើបព្រះអង្គជ្ញានបញ្ចប់ការសិក្សារ ១ ២ ១ ២ ១ ២

ប្រវត្តិច្បាស់ បានឡើងសោយរាជ្យនៅអង្គរពី ១០០២ ដល់ ១០០៦ មួយអង្គ ទៀតនាម **ស្ដេចសូរ្យវ៉ារ្ម** បានតាំងនៅតំបន់ខាងកើត (សំបូរក្រុងបុរី និងកំពង់ធំ) ។ នៅបន្ទាប់ឆ្នាំ ១០០៥ និង ១០០៧ ស្ដេចវ៉ារ្ម៉ាន់បានលើកទ័ពចូលវាយអង្គរ ហើយបានទទួលជោគជ័យជាស្ថាពរនៅឆ្នាំ ១០១០ ប៉ុន្តែក្នុងសិលាចារឹករបស់ព្រះអង្គក្រោយ ។ មកទៀត ព្រះអង្គទ្រង់ចាត់ទុកថាព្រះអង្គបានឡើងសោយរាជ្យតាំងពីឆ្នាំ ១០០២ គឺដំណាលគ្នានឹងជ័យជំនៈ ។

ព្រះបាទសូរ្យវ៉ារ្ម ទ្រង់បានបញ្ជាក់ក្នុងសិលាចារឹកថាព្រះអង្គជាបញ្ញាតិ ខាងមាតានៃព្រះបាទឥន្ទ្រវ៉ារ្ម ទី ១ និងជាបញ្ញាតិទៅនឹងបុត្រយសោវ៉ារ្ម ទី ១ តាមរយៈអគ្គមហេសីរបស់ព្រះអង្គគឺព្រះនាងវ៉ារ៉ាលក្ស្មី ។

កាលប្បវត្តិ (chronique) ភាសាចាវ៉ាក្នុង ស.វ. ទី ១៤ បានចែងថា **ស្ដេចនិតរាជ** ជាស្ដេចគ្រប់គ្រងដែនដី Ligor មួយអង្គ កាន់ព្រះពុទ្ធសាសនា ។ ស្ដេចនេះបានមកចងស្ពានមេត្រីអភិសេកនឹងកូរ្ត្រីវ៉ារ្ម មួយអង្គជាអគ្គមហេសី នៅជំនាន់ជាងពាក់កណ្ដាល ស.វ. ទី ១០ ។ កូរ្ត្រីនេះជាកូនជ្រីងស្ដ្រីវ៉ារ្ម ទី ១ ។ បុត្រនៃសុជីតរាជនិងកូរ្ត្រីវ៉ារ្ម្ចនេះមានឈ្មោះថាសូរ្យវ៉ារ្ម (37) ។ បើយោងតាមឯកសារនេះ យើងឃើញថាសូរ្យវ៉ារ្ម៉ានមានបិតាជាជ្ជ ឯមាតាជាវ៉ារ្ម ។ ប៉ុន្តែមានមតិខ្លះទៀតយល់ថាព្រះអង្គជាកូនជ្រីងស្ដ្រីវ៉ារ្ម សុទ្ធសាធនៃដំនៃ [illegible] ចក្រភ្នំ ដែលបានកៀសទៅបរទេសក្នុងពេលដែលព្ធ័ពចនឡាចូលវាយលុក។

ព្រះបាទសូរ្យវ៉ារ្ម៉ានជាព្រះរាជាទី ១ នៃអង្គរដែលកាន់ពុទ្ធសាសនាមហាយាន ។ ដូច្នេះព្រះអង្គចំនងជាយ៉ាងមកពី Ligor (ទីតាំងស្ថិតនៅ) ដែលព្រោះនៅពីនោះគេនិយមសាសនានេះខ្លាំងណាស់ ។ ម្យ៉ាងទៀតនាមរបស់ព្រះអង្គ

(និទានបទ) ជាសក្តីភាពមួយស្រាប់ ។ ប៉ុន្តែពេះបរិយ៉ាងហ្នឹងកំណត់ដោយ ក៏ការគោរពបូជាចំពោះទេវតាដទៅតែប្រព្រឹត្តជាបន្តបន្ទាប់ទៀត ។ នៅពេលឡើងសោយរាជ្យហើយ នៅ គ.ស. ១០១១ ព្រះអង្គតម្រូវការយាមុ៉ីនសព្វមុខមន្ត្រីធ្វើសច្ចាប្រណិធានថ្លាស្មោះត្រង់ទៅនឹងព្រះអង្គ ។ អត្ថបទនៃសេចក្តីសច្ចានេះមានការនៅក្នុងកូរចូលទៅក្នុងកំណត់ ។

ការសិក្សាការកែទ្រនៅសាលសួនក្នុងដីសៀមសព្វថ្ងៃ (១០២២ - ១០២៥) បានកោយដឹងថាក្នុងរជ្ជកាលរបស់ព្រះអង្គ ពួកកាន់សាសនាព្រាហ្មណ៍ និងពួកកាន់ពុទ្ធសាសនាវិទយានភាគច្រើន បានរួមរស់សុខសាន្តជាមួយគ្នានៅតំបន់ល្ងា (លពបុរី) (36) ។

ក្នុងវិស័យសង្ឆ ព្រះបាទសូរ្យវរ្ម៉ន ១ ជាបានស្ថាបនាចេតិយប្រាសាទ តាមនាការ ប្រាសាទតាកែវ និងគោបុរនៃកដាំង ។ ក្រៅពីនេះ ព្រះអង្គបានកសាងប្រាសាទ ធ្ងន់ជីស្ងួត ផ្នែកខ្លះនៃប្រាសាទព្រះវិហារធ ព្រះខាន់ តូចស្ងាយ ។

ក្នុងវិស័យនយោបាយ ត្រាប្រទេស ខ្មែរបានធ្វើការពង្រីកទឹកដីឆ្ពោះទៅទិសខាងលិច ។ ព្រឹត្តិការណ៍ទាំងនេះ ការលម្អត្តិជាភាសាបាលីនៅតាមរៀងមួយ បានកត់ត្រាទុកដូចជា ឆ្ងាយ (១) (១) (១)

អន្ទាតមន៍ចស់ស្តេចអង្គនេះ ស្តេចមានកាន់ពីរបានគ្រៀបខ្ជូនឆ្ពោះទៅទិសហ៊ីបុញ្ជ័យ ។ ត្រង់ស្ពានកំបានទៅស្តេចសុផិត ។ ក្រោយមកទៀត ចុត្រចស់ព្រះអង្គ (?) នាម ឆន្ទោជនាជ លើកទ័ពទៅវាយមនៅហ៊ីបុញ្ជ័យទៀត តែមិនបានជាតជ័យ ។ ប្រវត្តិវិទូចាត់ចុតថាស្តេចអង្គក្រោយនេះ គឺត្រូវនឹងព្រះបាទសូរ្យវ៉ារ្ម៉ន ព្រោះទៅតំបន់ស្ពា (ឈ្ពាចុ) គេបានតាមឃើញសិលាចារឹកចស់ខ្មែរជាច្រើន ហើយមានតំណនឹងសូរ្យវ៉ារ្ម៉នថែមទៀត ។ ចំពោះការកត់ចំកដីរចស់ខ្មែរក្នុងសម័យនោះ ម្យ៉ាងយើងពឹងផ្អែកលើការលប្ការត្តិរចស់អ្នកស្រុកគេយ នោះយើងឃើញថាអណាចក្រចស់ខ្មែរបានគ្រប ដណ្ដប់ទៅលើកន្លែងទាបទាំងអូ ខ្ទមមេណាមទាំងមូល និងកន្លែងទាបខ្ទមមេតង្ក្រមហ្ពូតដល់ឆ្ងៀងសែន ចុងកំហ្ពូសពីនេះទៅទៀត ។ ផ្ទៃដីយើងពឹងផ្អែកទៅលើ ... ណាស ចុងណាតត្ថ ... ...

តាំងដោយអនុវត្តតាមគំនិតរបស់ព្រះគ្រូនេះហើយដែលព្រះបាទ **ឧទយាទិត្យ** ឆ្នាំនេះទ្រង់បានសាងប្រាសាទកំពូលមួយទៀត គឺប្រាសាទ **បាពួន** ដែលជាផ្ចិតនៃក្រុង **អង្គរធំ** ២ ។ ក្រុងថ្មីនេះមានកំពែងដីព័ទ្ធជុំវិញ ហើយស្ថិតនៅប្រហាក់ប្រហែលទំនាក់ទំនងនៃក្រុងអង្គរចាស់ ។ បន្ទាប់ពីការដាក់ប្រវត្តិ ១ ត្រមាសជាមួយគ្នា ព្រះអង្គទ្រង់បានដឹកជញ្ជូនមួយចំនួនជាច្រើនជាមួយដែលមានមកពីមុនៗ គឺ **ជ្រាយខាងលិច** ឬ **ជ្រាយនីកណ្ឋ** ដែលមានប្រវែង ៨គម. ទទឹង ២, ២គម. ហើយដាក់ទឹកបានប្រហែល ៤០លានម៉ែត្រគ្រប់គ្រាន់ (35) ។ នៅចំកណ្តាលជ្រាយនោះ ព្រះអង្គបានសាងប្រាសាទមួយ (**មេបុណ្យខាងលិច**) ដែលមានតំកល់ជាមាលធ្នូនមួយនៃព្រះវិស្ណុដែលកំពុងផ្ទំ ។

ក្នុងសម័យមហាជ្ជាតិ ក្នុងប្រទេស សិលាចារឹកព្រះនាមកបានកាយដឹងថាមានការបះបោរមួយ ហើយសុទ្ធតែបានចម្លាក់ដោយពាក្យចាស់ទៅវិញ ដោយមានឈ្មោះ **សង្ក្រាម** ។ ការបះបោរទី១ កើតឡើងនៅគ.ស. ១០៥១ នៅភាគខាងត្បូង ហើយមានមេដឹកនាំឈ្មោះ **អរិន្ទមន** តែត្រូវបានចាញ់ដោយហ្ស៊ីយ៉ាកៀសនៅចាម្ប៉ា ។ ការបះបោរលើកទី២ កើតឡើងនៅគ.ស. ១០៦៥ នៅតំបន់ពាយ័ព្យ ហើយមានមេដឹកនាំឈ្មោះតាមនៅ : ក្នុងលើកនេះគេឃើញពួកបះបោរកាន់ទ្រនាប់ជ្ជ ១ ១ ១

មិនបានស្គាល់មរណៈនៃមរបស់ព្រះអង្គទេ ។ ព្រះអនុជ៧នាម ហាសិ**ន្ទ**ុ**ន**ធី៣ ទៅ**ន**ៅសោយរាជ្យ**ស**ន្ត**ន**ព្រះអ**ង**្គ ។

៣- ព្រះបាទ**ហ**ាសិ**ន**ុ**ន**ធី ៣ .-

ក្រោយពីបានចូលកាន់សម្បត្តិហើយ ព្រះអង្គទ្រង់បានយកព្រះហ្ស្ចាន់ យ៉ុតជាកន្ទ**ន**ធ**ន**ការកសាងជាតិ**ន**ៅ**ន**ិញ ។ ប៉ុន្តែមិ**ន**ដឹ**ង**ជាអ**ន**ុ**ន**ុ**ន**ស**ន**ស**ន**ូ**ន**ព្រះអ**ង**្គ**ន**្រូ**ន**ចូ**ន**ធ្វើ**ន**ស**ន**្គ្រាមពីរលើក មួយលើ**ន**ចម្ប៉ា**ន**ធ**ន**ធ**ន**ធ

កណ្តាល (ជាន ៤ ម៉ឺនទាក់) ចំនួនកំព្រមផ្ទុកចំ ៥យ ។ ចំពោះនិងចំពោះ ផ្ទុកថ្ម ជាមួយដែរ (31) ។

ព្រះបាទហសិរ៉ូនទី ៣ សោយទិវង្គតនៅឆ្នាំ ១០៨០ ហើយទទួលមរណ នាមថា **សធាសិរមន** ។

IV- ១៥ឆ្នាំ មហីធរបុរ .–

១- ព្រះបាទ ជ័យឥន្ទ្រ ទី ៦ .–

ស្តេចដែលសោយរាជ្យ ក្នុងព្រះបាទហសិរ៉ូនទី ៣ នៅ ឥណ្ឌា គឺ ព្រះបាទ ឆ្នូមតីន្ទ្រឥន្ទ្រ (១០៨០ - ១១១៣) ។ ប៉ុន្តែ សិលាចារឹកបានគេយកដឹងថា ក្នុងពេលជាមួយគ្នានោះ មានស្តេចមួយអង្គទៀត សោយរាជ្យ នៅ ក្រុង **មហីធរបុរ** ដែលគេមិនស្គាល់ទីកន្លែងច្បាស់ជានៅ ឡើយ តែប្រហែលនៅ ខាងជើងនៃ ខាងលិច ត្រង់ឆ្លងកាត់ ខាងលើនៃ ទន្លេមូល ។ ស្តេចទី ២ នេះ គឺ **ជ័យឥន្ទ្រ ទី.៦** ។ ព្រះជីវ ប្រវត្តិ តាមដែលគេ ដឹងតាមសិលាចារឹ ក ក្នុ ង ឃើញ ថា គ្មានជាប់ ញាតិ ជាមួយ ទីណា ជ ជ ជ ។ ១ ១ គេ ត្រាន់ តែ ដឹ ង ថ ា ព្រ ះ អ ង្ គ ជ ា ប ុ ត្ រ ស្ ត េ ច **ហិ រ ណ្ យ ឥ ន្ ទ ្ (**) ( ) ( ) (

ហើយប្រមូលលាយបានប្រាថ្នាលាកសក្តានុះ កំចាត់ចាកចេញអង្គរមៀបរ៉ា
ពជ្ជនីវ្ស្ថិ៍ញ ។

ព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម័នទី ៦ ទ្រង់ចាប្តូការកសាងនៅក្នុងសណ្ឋាគ នៅក្នុងព្រះ
វិហារ នៅវត្តកូ និងនៅកន្លែ (ខាងពុទ្ធសាសនា) ។ ពេលសោយទិវង្គត
ព្រះអង្គបានទទួលមរណនាមថា **បរមនៃតមណ្ឌបត** ។

២. ព្រះបាទធរណីន្ទ្រវ៉ារ្ម័ន ទី១.–

ដោយពុំមានបុត្រសោយរាជ្យ ពជ្ជសម្ព្ធត្ត្រូវបានទៅព្រះបាទធ
ណីន្ទ្រវ៉ារ្ម័នទី ១ ដែលត្រូវជាក្រុមារៀមច្បងនៃព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម័នទី ៦ នៅ ត. ស.
១១០៧ ។ ម្យ៉ាងទៀតមានតាតថាព្រះអង្គពុំចង់ទទួលយកពជ្ជសម្ព្ធត្ត
ទេ ក៏ប៉ុន្តែដោយព្រះអនុជ្ញាតាមរាជ្ជ ១ ១ ១

សិលាចារឹកវត្តកូថ ព្រះបាទសូរ្យវ៉ារ្ម៉ាន់ទី ២ ទ្រង់បានទៅវាយកាសៃ ដោយបង្រួមកាណាចក្រពីរ ។ យោងតាមន័យនេះ កាណាចក្រទី ១ គឺជារបស់ឧកញ៉ាន្ទ្រវ៉ារ្ម៉ាន់ទី ១ ដែលគេមិនស្គាល់ពីជាតិកន្លែងកំណើត ឯកាណាចក្រទី ២ គឺជារបស់ខ្លួនតាន្ទ្រវ៉ារ្ម៉ាន់ ដែលបានសោយរាជ្យនៅអង្គរតាំងតែពី ១០៧០ម្តុំ ។ តាព្រាហ្មណ៍ ចំណែកដែលបានរៀបចំពិធីអភិសេកព្រះបាទសូរ្យវ៉ារ្ម៉ាន់ទី ២.នៅ ឆ្នាំ ១១១៣ ។

លុះបានសោយរាជ្យហើយ ព្រះបាទសូរ្យវ៉ារ្ម៉ាន់ទី ២ ទ្រង់ព្យាយាមភ្ជាប់ចំណងមិត្តភាពជាមួយចិនទៅវិញ ។ គណៈទេសកម្មខ្លួនពីរត្រូវបញ្ជូនទៅប្រទេសចិនទៅឆ្នាំ ១១១៦ និង ១១២០ ។

ក្នុងវិស័យសឹកសង្គ្រាម ព្រះបាទសូរ្យវ៉ារ្ម៉ាន់ទី ២ ទ្រង់បានធ្វើចម្បាំងប្រឆាំងលើកប្រឆាំងសាណាស់ ។ នៅផ្នែកខាងកើត ព្រះអង្គច្បាំងជាមួយនគរយួនដែរវ៉ែត ហួចទៅជាមួយនគរចាម្ប៉ាទៀត ។ ចុងក្រោយនៃចម្បាំងនឹចណ្តាលមកពីយួនដែរវ៉ែតចេះតែអនុញ្ញាតអោយពួកកម្ពត់ខ្មែរ និង ចាម ចូលជ្រកកោនក្នុងប្រទេសរបស់ខ្លួន (គ.ស. ១១២៣ - ១១២៤) ។ នៅ គ.ស. ១១២៨ ព្រះអង្គលើកទ័ព ២០០០០ នាក់ចូលលុកប្រទេសដែរវ៉ែត ប៉ុន្តែត្រូវមេទ័ព លីតុង-ប៊ិញ (Li Công - binh) ព្យួចានគោយថយចេញពីតំបន់ផ្ទៃកាន ។ បន្ទាប់មក ព្រះអង្គបានលើកទ័ពជើងទឹកដែលមានសំពៅ ៧០០ ចូលវាយលុកតំបន់ឆ្នូសមុទ្រថាញ់ក៏ (Thanh hoa) ទៀត ហើយចំណេះតមកចេះតែលើកទ័ពទៅកាន់ភ្នាក់ប្រទេសនេះ ដោយប្រកាសប្រទេសចាម្ប៉ាអោយចូលដែ

ជាមួយផង ។ នៅ គ.ស. ១១៣១ ទ័ពចំរុះខ្មែរ-ចាម ចានវាយលុកតំបន់ដើមគាន តែត្រូវប្រុញគោយថយមកវិញទៀត ។ នៅ គ.ស. ១១៣៨ ព្រះបាទ**ស្យ**ាវ្ស្ណ៉ែនទី ២ លើកទ័ពទៅវាយដណ្តើមម្ពន់ទៀត តែស្តេចចាម **ជ័យឥន្ទ្រ**ន**ន្ទ**ន៍ **ន**ី ៣ មិនព្រមចូលរួមជាមួយខ្មែរទៀត ព្រះអង្គក៏លើកទ័ពចូលវាយចាម្ប៉ាម្ពន់វិញ ហើយកាន់កាប់ចានកាន់ទីជ័យ ពីឆ្នាំ ១១៤៩ ដល់ ១១៤៩ ។ ស្តេចចាមមួយអង្គទៀតនាម **ជ័យ**ហារ**ិ**ន**ន**ន៍ **ន**ី ១ ក្រោយពីចានឡើងសាយកផ្សៃនៅ ចានណ្ណុ**ះ**ខ្ជ ត្រូវចេញប្រយុទ្ធជាមួយនឹងទ័ពចំរុះខ្មែរ-ចាម ក្រោមចញ្ជាការបស់សេនាបតី **ស**ន្ត**ុ**ះ ហើយចានចាញ់ជាតជ័យនៅ **ឆ**ាងមុ**ះ** នៅ គ.ស. ១១៤៨ និង ក្រោយមកទៀតនៅ **ទ**ីរ**ុ**ះ និងនៅទីចំផុតនៅ **ម**ហ**ិ**ស ដោយធ្វើតតំបានព្រះអង្គម្ចាស់ **ហ**ារ**ិ**ន**ធ** (ក្លួនវ**ៀ**ជ្ជ**ស**្យ**ាវ**្ស**ណ**ៃ**ន**ទ**ី** ២ សាយកផ្សៃ**ន**ៅ**ជ**ីជ** យ**) ហើយឡើងសាយកផ្សៃ**ន**ៅ**ជ**ីជ** យ**ៅ គ.ស. ១១៤៩ ។

ក្រោយពីបានថយចេញពីចម្ប៉ាហើយ ព្រះបាទ**ស្យ**ាវ**ស្ណ**ៃ**ន**ទ**ី** ២ ចាន លើកទ័ពទៅវាយយួនដណ្តើមលើកចុងក្រោយ**ម**ង្ក**ស**ៅ**ន**ៅ គ. ស. ១១៥០ ។ ប៉ុន្តែដោយទ័ពលើកទៅចំ**ជ**ួ**ន**ក្ងៃ**ន**ាំ**ង** (**ក**ញ្ជ**ា** · **ក**ុ**ណ**) **ជ**ាហ**ា**ន**ត**្រ**ូ**ជ**ម**ី**ជ**ាតតួ**ជ**ាតអ**ស**់**ជ**ាមពលប្រយុទ្ធ ក៏ដកថយមកវិញដោយគ្មានបានជ**ៃ**ជ**័**យ ។

នៅ**ផ**ៃ**ក**ខ**ាង**ល**ិ**ច ព្រះ**ជ**ាទ**ស**្យ**ាវ**ស្ណ**ៃ**ន**ទ**ី** ២ ទ្រ**ង**់**ជ**ាន**ធ**្វ**ើ** ច**ម**្ប**ាង**ជ**ាមួ**យ**ព**ួ**ក**ម**ន ។ ពត**ិ**ម**ាន**ទ**ាំ**ង**ន**េ**ះ ន**ៅ**ជ**ាន**ម**ក**ពី**ក**ាល**ច**្ច**ាវ**ត**្ត**ិ**ន**ៃ**ក**ា**ត**្ត**ូ**ប**ុ**ន**ៃ**ជ**ន**ៅ**ជ**ាល**ដ**ំ**ន**ាច**ខ**ាង**ល**ើ**ន**ៃ**ន**ទ**ន**្ទ**ម**ៃ**ណ**ាម ។ **ឯ**ក**ស**ារ**ទ**ាំ**ង**ន**ះ**ជ**ាន**ន**ិ**យ**ាយ**ម**ៃ**ម**ាន**ម**ាន**ម**ាន**ជ**ាវ**ង**ន**ជ**ាវ**ង**ន**ជ**ាវ**ង**

ប្រមាណនៅឆ្នាំ ១១៥០ ។ ស្តេចនេះទំនងជាបានលើកទ័ព មកវាយខ្មែរនៅ
ស្ទឹងមុនតែត្រូវទ័ពខ្មែរដេញតាមរហូតដល់ក្រុងហរិបុញ្ជ័យ ។ ក្រោយមក ខ្មែរ
បានលើកទ័ពទៅពីរលើកទៀត : លើកទី ១ ខ្មែរបានធ្វើកិច្ចព្រមព្រៀងជាមួយ
ស្តេចអាចិត្សកដដែលបានកន្ទ្ធាតអោយដនជាតិខ្មែរចូលរស់នៅត្រង់ភូមិមួយ
ហៅថា តម្ពោជន្ទ្ធ្រាមនៅត្រង់តានន្ទ្ធ ហរិបុញ្ជ័យ តែដោយស្តេចខ្មែរទ្រង់មិន
យល់ព្រមតាមកិច្ចព្រមព្រៀងនោះ ទ័ពខ្មែរក៏លើកទៅជាលើកទី ២ តែលើកនេះ
ចៃដន្យចូលបានជ័យជំនះស្រួល ។

បើតាមឯកសារចាំងប៉ុ ខ្ទ ១ ទាងលេខនេះ យើញថាចម្ប៉ាងជាមួយយួនពាម
ក្តីមានក្តីសុទ្ធតែមិនសូវមានជោគជ័យប៉ុន្ម្ចានសោះ ។ ក៏ប៉ុន្តែ ទោះជាយ៉ាងនេះ
ក៏ដោយ ទ្រឹតដីខ្មែរនៅសម័យនោះ ក្នុងរាជធានីលាយណាស់ ដ្ឋានមានឯកសារ
ចិនបញ្ជាក់ថា ទាងផ្ទ្ធ ១ ទ្ធ ១ ទ្ធ ១ ចាម្ប៉ា ទាងកំ ១ ១ ១ សមុទ្រ ទាងលិ ១ ១ ១
ទ្ធ ១ ១ ១ ១ ១ ១ ១ ១ ១ ១ ១ ១ (Grahi នៅលើប្រាយមលយូ) ។

នៅ គ.ស.១១២៨ ព្រះបាទក្រុងចិនបានផ្ទ្ធាយហានខ្ពស់ក្តីយ៉ាងខ្ពង់ខ្ពស់
ចំពោះស្តេចខ្មែរថា ១ ១ ១ ១ ១ ១ ១ ១ ១ ១ ១ ១

ក្នុងព្រះវិស្ណុបដិមា ដែលមានមរណនាមថា **ចរមចិស្ណុលោក** ។ ត្រង់នេះ
បង្ហាញគេយើញថានេះជាលើកដំបូងហើយដែលសាសនាព្រាហ្មណ៍គណ:
វិស្ណុត្រូវបានព្រះរាជាលើកតម្កើងគោរពមានឋានៈជាសាសនាសំខាន់ ។ អង្គរ
វត្ត:នៅតែជាប្រាសាទក្នុងដែល តែបដិមាតំណាងព្រះរាជាដែលជាសិវលិង្ग
ទៀតហើយ តែជាព្រះវិស្ណុបដិមាវិញ ។

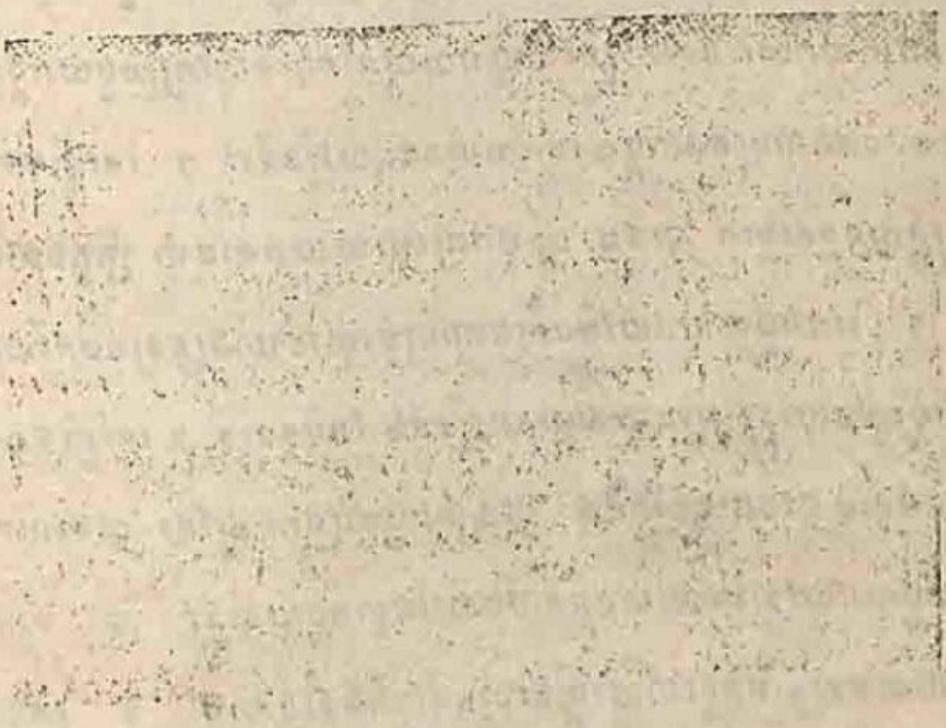

ការកសាងប្រាសាទ "អង្គរវត្ត" (ស.វ. ទី១២)

(រូបស្រង់ពីប្រជុំទស្សនាវដ្ដី)

ព្រះកាលសម្ព្រះជន្ម២ សោយទិវង្គតនៅឆ្នាំណាគេមិនដឹងច្បាស់ផង ។

៤- ព្រះបាទជយវរ្ម៣ ទី ២ និង យសោវរ្ម៣ ទី ២ .-

ព្រះបាទជយវរ្ម៣ ២ជាបងប្អូនដ៏ជូនមួយបានទទួលរាជសម្បត្តិពីព្រះ
បាទសូរ្យវរ្ម៣ ២ ។ ដោយព្រះអង្គជាពុទ្ធសាសនិកជន ព្រះអង្គក៏ចាន

ខ្ចោះ[illegible]លទ្ធវ៉ាប្រពៃណីខាងសាសនាព្រាហ្មណ៍ ដែលមានយូរណាស់មកហើយ ។ ព្រះអង្គមានអគ្គមហេសីនាម ទ្ធនាមណិ ជាបុត្រីព្រះបាទហសិ ភ្ជ[illegible]ន្ទ[illegible]ទី៣ ។ នៅប្រមាណឆ្នាំ១១២៥ ព្រះអង្គមានបុត្រឈ្មោះ ជយវ[illegible]ន ដែលជាអនាគតព្រះបាទជយវ[illegible]ន[illegible]ទី៧ ។

ស្តេចដែលសោយរាជ្យស្នងព្រះអង្គគឺ ព្រះបាទ យសោ[illegible]ន[illegible]ន[illegible]ទី២ ដែលគេមិនស្គាល់ព្រះជីវ[illegible]ត្ត ។ សិលាចារឹ[illegible]ន[illegible]ម្ចាក់ប្រាសាទ[illegible]ន[illegible]ធ[illegible]ន[illegible]ធ[illegible]ន[illegible]ន[illegible]ជ[illegible]ន[illegible]ន[illegible]ជ[illegible]ន[illegible]ន[illegible]ជ

ចាមនៅតំបន់ជ្រៃជ័យ ។ ពេលដែលព្រះបិតាសោយទិវង្គតទៅព្រះអង្គតន់ទៅ ប្រទេសចាម្ប៉ានៅវៀយ ។ សិលាចារឹកតិមាទាសបានកោយដឹងថានៅ ពេលដែលយោធាវ៉ូនទី ២ ត្រូវបានគ្រោះដោយមន្ត្រីម្នាក់ ព្រះអង្គកំប្រញាប់ ប្រញាល់យាងមកវិញ ។ ក្នុងកន្លែងនោះ ... ...

ដោយការកាយសុគតដ៏ធំសម្បើមរបស់ផនណាតិចាមនៅ គ.ស. ១១៧៣
ព្រះបាទជ័យវ៉ារ្មៈទី ៣ បានសម្រេចថាមានតម្រូវការសេនសឹកគ្រប់គ្រាន់ ។
នៅ គ.ស. ១១៩០ ព្រះអង្គទ្រង់ធ្វើការកាយប្រុងទុកយ៉ាងជាវៀតនៅតាមព្រំត្រីវ
ដើម្បីការពារការវាយលុកពីចាម ។ ក្នុងឆ្នាំដដែល ទ័ពសណ្ឋគ្រប
ការ ដោយសារចាម ជ័យតម្រូវ៉ែនទី ៤ លើកទ័ពមកវាយវ៉ាតម្ពង់ទៀត ។
ព្រះបាទជ័យវ៉ារ្មៈ ទី ៣ ក៏ចាញ់ចៃ្យនន្ទ ការយលើកទ័ពត្រលប់ ។
ចៃ្យនន្ទ៖ចាយយកជ័យជម្នះ ហើយចាប់ស្តេចចាមជ័យតម្រូវ៉ែនទី ៤ ជា
ឈ្លើយមកក្នុងរាជធានីជ័យវ៉ារ្មៈ ទី ៧ ។ ព្រះអង្គបានលើកព្រះអនុជរ
ជ្ជ (ពន្ធុ) ព្រះនាមជ័យកដ្ឋ ( ) ( ) ( )

ត្រាម ដែលត្រូវជាឥពុកមារីឦនទ្ធន៍ គេយកលើកចំពោះ យកកំចាត់ក្ដួយព្រះ
អង្គ ចាស់ តែបាន ។ ទ្រឦនទ្ធន៍ក៏រត់ទៅសុំជ្រកកោនទីដ្ឋានប្រទេសដែរ តែ
ស្ដេចយួនមិនត្រមក៏រត់ទៅទៀតចាស់ តែចុងក្រោយ ដ៏ណាមិនតាំងពីពេលនោះមក ។
ចាប់ពីឆ្នាំ ១២០៣ ដល់ ១២២០ ប្រទេសចាម្ប៉ាក៏ក្លាយទៅជាអាណាខេត្ត
មួយរបស់ខ្មែរ ស្ថិតក្រោមការគ្រប់គ្រងរបស់ឧកញ៉ាធនបតីត្រាមតែម្ដង ។ នៅ
គ.ស. ១២០៧ ព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម៉ាន ទី ៧ បានបញ្ជាកងទ្រ ចាមមួយអង្គ ទៀតនាម
ឯ១ឯ១ គេយកលើកចំពុះខ្មែរ - ភូមា - សៀម ទៅកាន់ប្រទេសដែរ
ទៀត តែគេមិនដឹងថាបានទទួលលទ្ធផលយ៉ាងណាទេ ។

នៅដើម ស.វ. ទី ១៣ ឥណ្ឌូនេស៊ីកាលព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម៉ាន ទី ៧ ទ ក ដ ដ ដ ដ ដ
ចំហ ធ ទ ល យ ជ ង ត ត ណ ។ ។ ។

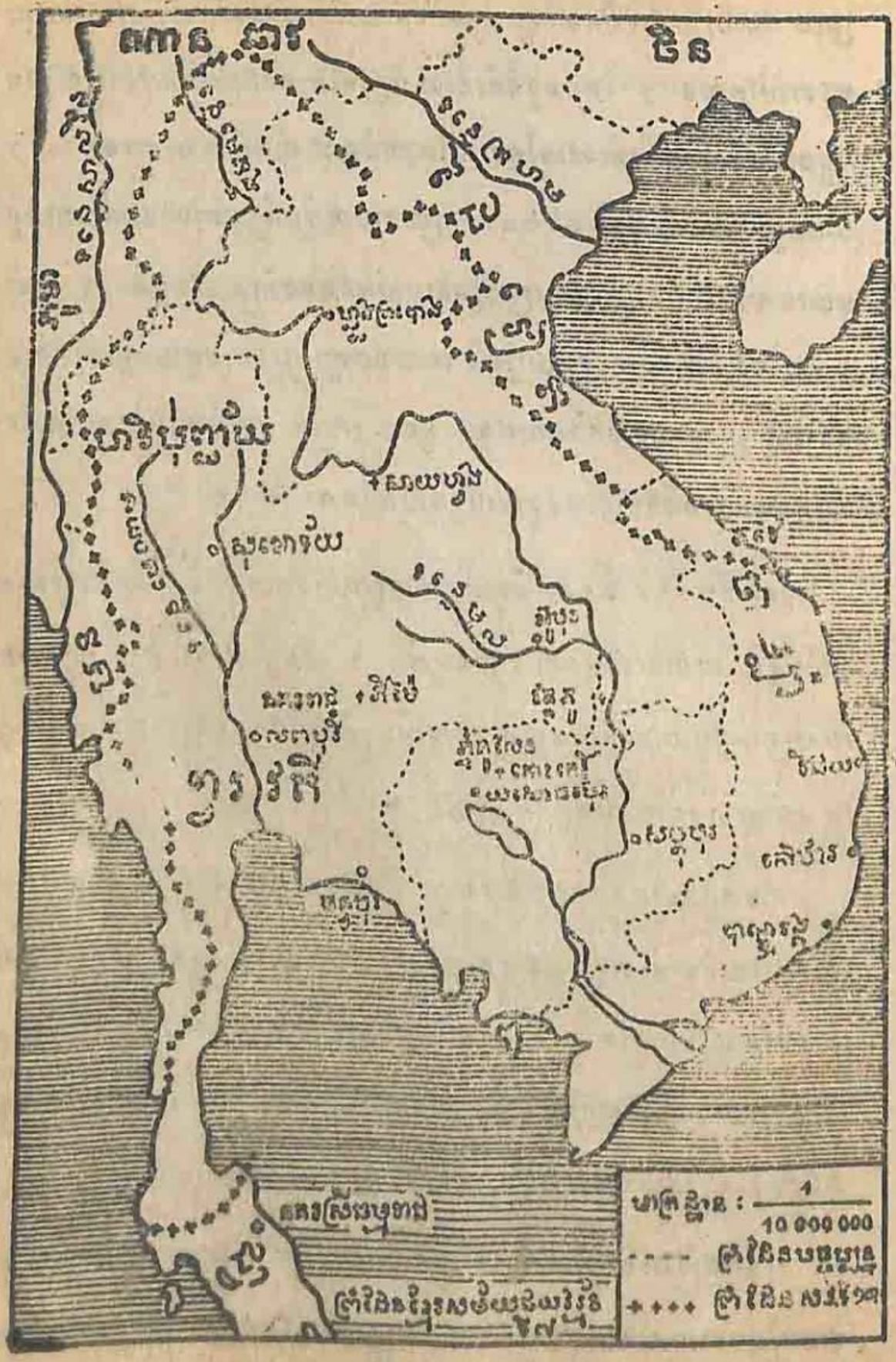
ប្រទេសវៀតណាម
ប្រទេសឡាវ
ប្រទេសថៃ
ប្រទេសកម្ពុជា
ប្រទេសចិន
ប្រទេសកូរ
ប្រទេសជប៉ុន
ប្រទេសកាតា
ប្រទេសបារ
ប្រទេសកាតា
ប្រទេសកាតា
ប្រទេសកាតា

នាងផយកជទៅ ។ ក្សត្រីអង្គនេះជាស្ត្រីសម្បូណ៌ដោយចំណេះវិជ្ជា : ព្រះនាងត្រូវបានតែងតាំងជាសាស្ត្រាចារ្យក្នុងវត្តព្រះពុទ្ធសាសនាមួយ ហើយបានកសាងសិលាចារឹកកិមានាគាស ដែលជាប្រកពពត៌មានយ៉ាងសំខាន់ពាក់ពន្ធនឹងព្រះជីវប្រវត្តិជ័យវ៉ារ្ម័នទី ៧ ។

គេមិនដឹងច្បាស់ថាព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម័នទី ៧ សោយទិវង្គតទៅនៅឆ្នាំណាទេ ។ ព្រះអង្គចំនួនដ៏ជាបានសោយរាជ្យរហូតដល់ឆ្នាំ ១២១៨ ។ ព្រះអង្គមានមរណនាមថា **មហាបរមសៅតត** ។ ព្រះនាមនេះសម្រាយយើញថាព្រះអង្គជាពុទ្ធសាសនិកជនមួយរូបតែគោះបីយ៉ាងហ្នឹងក៏ដោយក៏ព្រះអង្គមានព្រាហ្មណ៍ចុះកេហិតម្នាក់ឈ្មោះ **ហ្ជសីតេស** ជាសក្ខីភាពច្រាស់ថាសាសនាព្រាហ្មណ៍នៅពេលនោះនៅមានឥទ្ធិពលខ្លាំងគួរសមដែរថ្លៃបើលុទ្ធិទេវ៉ាកជត្រូវទទួលអន្ទូងមួយយ៉ាងធ្ងន់ពីសំណាក់ពួកចាមដែលចូលលុកលុយនៅឆ្នាំ ១១៧៧ ។

ក្នុងវិស័យសំនង់ គេអាចចាត់ទុកថាព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម័ន ទី ៧ ជាអ្នកកសាងសមិទ្ធិប្រើនជាងគេបំផុត ។ ដូចយើងបានយើញពីខាងដើមរួចមកហើយ ស្នាព្រះហស្ថចម្លងរបស់ព្រះអង្គគឺក្រុង **យ**ន្ទ**ន ទី ៣** ដែលមានកំពែង និង គូទឹកព័ទ្ធជុំវិញ មានគោបុរៈ ៥ និងមានប្រាសាទ **បាយ័ន** នៅចំកណ្ដាល ។ នៅជុំវិញក្រុង មានប្រាសាទ **បន្ទាយក្ដី តាព្រហ្ម ព្រះខាន់ នាគព័ន្ធ តាសោម ក្រោលគោ** និងប្រាសាទជាច្រើនទៀតនៅតាមទីតាំងដូចជា **បន្ទាយឆ្ពរ** (ចាត់ដំបង) **ទន្ទ**ន**ត** (កំពង់ចាម) **តាព្រហ្ម** (ចាវ៉ា) : ពាក់ព័ន្ធអស់សុទ្ធសឹងមានប្រាន្ទមុខ ៤ ចែកទៅកាន់ទិសទាំង ៤ ។ ក្រៅពីប្រាសាទនៅមានសាលាសំណាក់

(ឬតាមសាលា) ចំនួន ១៤១ និងមន្ទីរពេទ្យចំនួន ១០២ ។

– ប្រាសាទបន្ទាយក្តីឬ **ឋិតថាតត** ទំនងជាបានសាងមុនគេហើយមានប្រវត្តិប្រមាណនៅពីខាងកើត ។

– ប្រាសាទតាព្រហ្មឬ **ពន្ធនិមារ** សាងឡើងនៅឆ្នាំ ១១៨៦ ដើម្បីឧទ្ទិសចំពោះវិញ្ញាណក្ខន្ធនៃព្រះមាតានិងកជគ្រួសារ **ជយមន្ទ្ធលាន** ។ រូបតំណាងព្រះមាតាតាមជាមានានប្រជ្ញាបារមីតា ។

– ប្រាសាទព្រះខាន់ឬ **ជ័យស្រី** សាងឡើងក្នុងឆ្នាំ ១១៩១ ដើម្បីឧទ្ទិសចំពោះព្រះបិតា ដោយមានរូបតំណាងជាមជ្ឈមានៅពាធិសត្វលោកស្វរឈ្មោះ ... ។

– ប្រាសាទនាគព័ន្ធឬ **ពន្ធ្យស្រី** សាងនៅកណ្តាលស្រះពង ៤ ជ្រុង ។ នៅចំនោះគេមានតំកល់ពាធិសត្វលោកស្វដែលមានរូបជាសេះឈ្មោះ **ពលាហ:** ដែលបានជួយស្រោចស្រង់ពួកអ្នកដំណើរគ្រោះដោយលិចសំពៅ ។ គេថាស្រះនេះជាតំណាងស្រះ **អនវតប្ត** ស្ថិតនៅកន្លែងហិមពាន្ត ហើយមានទ្រឹកសក្តិសិទ្ធិណាស់អាចជួយព្យាបាលជម្ងឺគ្រប់ប្រភេទ ។

– ប្រាសាទបន្ទាយឆ្មារ សាងឡើងឧទ្ទិសចំពោះកជបុត្រព្រះនាម **ស្រីន្ទ្រកុមារ** ហើយនិងសញ្ញាតាំង ៤ នាក់ ដែលបានរួមគ្នាប្រយុទ្ធជាតិសេសក្នុងការបះបោរបស់ពួកនិងក្នុងចម្បាំងនៅប្រទេសចាម្ប៉ា ។

– ប្រាសាទបាយ័នបានកសាងឡើងនៅខាងបូព៌ានៃកាលរបស់ព្រះបាទជយវ៉ារ្ម៉ាន ។ ប្រាសាទនេះស្ថិតនៅចំផ្តិតនៃក្រុងអង្គរធំដែលមានកំពែងព័ន្ធជុំវិញ ។ ពោះបីគេដឹងថាប្រាសាទនេះត្រូវរុះរើហើយកែប្រជ្ញាច្រើនលើក

ត្រៃ១ សារហ៊ីយ ក៏ដោយ ក៏គេអាចសន្និដ្ឋានថាបាយ័នជាប្រាសាទតូចរបស់ព្រះ
ចាទជ័យវ៉ាន្ទ០ ២ ប៉ុន្តែនៅក្នុងប្រាង្គកណ្តាលគេមិនតំណាលសិលាលិខិតទៀតទេ
ជាតំណាលថដ្ឋមាពុទ្ធរូបមួយអង្គយ៉ាងធំសម្បើម (កំពស់ជិត ២ម.) ទៅវិញ ។
នេះហ៊ីយជាទេពកោសល្យរបស់ព្រះចាទជ័យវ៉ាន្ទ០ ២ ដែលម្រង់ចេះសម្រាប
សម្រួលអ្នកដែលជារបស់សាសនាមានពីមុន (ប្រាសាទតូច) ទាំងអ្នកដែលជាថ្នូ
(ពុទ្ធរូប) ដើម្បីអោយចាន់ពេញចិត្តចាំងពួកព្រាហ្មណ៍ចាំងពួកកម្ពុជ
ជាដើម ។ គេឃើញលើផ្ទាំងប្រាសាទនេះចាំងក្នុងវ៉ែនខាងក្នុងនិងខាងក្រៅ
ចម្លាក់ពិពណ៌ពីជីវភាពរបស់ប្រជាកម្ពុជ ទៅដែលអ្នកស្រាវជ្រាវ ចាន
ពុកថាជាឯកសារមួយយ៉ាងសំខាន់សំរាប់ឆ្លុះមើលសង្គមខ្មែរក្នុងសម័យនោះ ។
ត្រូវកត់សំគាល់ថាប្រាសាទបាយ័នមានប្រាង្គមុខ ២ ចាំងអស់ ៥២ ហើយទៅ
ត្រង់ជាន់ថ្នាក់ ។ អ្នកស្រាវជ្រាវ ១ មានយោបល់ថាប្រាសាទនេះជារូបភាពនៃ
អាណាចក្រចាំងមួលដែលគេបង្ហាញ : ប្រាង្គនីមួយ ១ ជានិមិត្តរូបនៃ ១ ខេត្ត ១ ណ
មួយ ចំណែកឯមុខ ១ ចាំង ២ ត្រូវតំណាងព្រះកត្ត្រព្រះ ៣ ជាឫមហ៊ីទ្ធិ ១ ១ ១ ១
ដែលផ្សព្វផ្សាយទៅត្រង់ទិសទី ។

សិលាចារឹកព្រះ ១ ១ ១ ១

- កន្ទ្រឹងដដែលទៀត : ៤៤ សាលា

- ត្ថីដ៏ស្ងួត : សាលា១

សិលាចារឹកតាត្រហ្ម ចានៅអាយដ៏ធំពីការកសាងមន្ទីរពេទ្យចំនួន១០៤នៅ ពាសពេញដែនដីប្រទេស ។ សព្វថ្ងៃគេចានៅកន្លែងមន្ទីរពេទ្យនោះ ចំនួន ១៥កន្លែង ដោយសារផ្នាំនិងសិលាចារឹកសំស្ក្រឹតនិយាយពីការកសាង ពីការរៀបចំនិងពីដំណើរប្រព្រឹត្តទៅនៃត្រីះស្ថានទាំងនោះ ។ គួរកត់សំគាល់ថា មនុស្សក្នុងវណ្ណៈ ទាំង៤ភាគបានចូលព្យាបាលជម្ងឺក្នុងមន្ទីរពេទ្យនោះបានដូចគ្នា ។

២- ព្រះបាទឥន្ទ្រវរ្ម័នទី២ -

ព្រះបាទជ័យវរ្ម័នទី៧មានបុត្រប្រាំ តែគេចាំនិងជឿជាក់ថាបុត្រអង្គណា មួយបានសាងកន្លែងព្រះអង្គដោយមានឈ្មោះថា ឥន្ទ្រវរ្ម័នទី ២ ។ នៅ ឆ្នាំ ១២១៦ និង ១២១៨ ទាំងចុះវ៉ា - ចាមបានលើកទៅវាយយួនដែលកាន់ខ្មែរ ទៀតនៅតំបន់ផ្ទៃកាង ប៉ុន្តែត្រូវគេចាញ់ត្រឡប់ ។ នៅឆ្នាំ ១២២០ វ៉ា-ចាមបានចាញ់ដោយខ្លួនឯង ហើយលើកស្តេចចាម ឈ្មោះអង្គ្រាជ ឡើងសាងកន្លែងជ័យ ។ ហេតុហាក្នុងការដណ្តើមជ័យនេះ ចំនួនធំជា បណ្តាលមកពីការប៉ះទង្គិចរវាងជនជាតិ នៅត្រង់ភាលចំនាបនៃទន្លេ-ណាម ។ យ៉ាងណាមិញ ក្រោយបានកាន់ឡើងវាងនៅហ្វាយ ១ខ្ពស់ ១ ១ ១

V. ប្រតិកម្មសិទ្ធិយមប្រឆាំងនឹងពុទ្ធសាសនា :-

១- ក្រុមបានជ័យវ៉ាន់ធី ៨ .-

ស្ដេចដែលបានសោយរាជ្យជាបន្ត្ពីព្រះបាទតន្ត្រូវ៉ែនធី ២ គឺព្រះបាទជ័យវ៉ាន់ធី ៨ តែតាមគេស្គាល់មើលទៅគឺមិនមែនក្រោយផ្ទាល់តែម្តងទេ ។

ព្រឹត្តិការណ៍សំខាន់ៗ ដែលគេបានកត់សំគាល់ឃើញក្នុង រជ្ជកាលរបស់ព្រះអង្គមានដូចតទៅ :

១- ក្នុងផ្នែកខាងយោធាយុទ្ធ ប្រទេស ព្រះបាទជ័យវ៉ាន់ធី ៨ ត្រូវឈរមុខតទល់ជាមួយនឹងជនជាតិសៀមដែលបានបន្ត្ការចេះបោះប្រតាំងនឹងខ្មែរ ទៅត្រង់ភាលខ ...ទ្ធ...ណាម ។

២- ទៅខាងក្នុងប្រទេស ព្រះបាទជ័យវ៉ាន់ធី ៨ ត្រូវឈរមុខតទល់នឹងជនជាតិម៉ុងហ្គោល ដែលបានធ្វើការឈ្លានពានមកលើអាស៊ីអាគ្នេយ៍ចាប់ផ្ដើមក្រោយពីបានកាន់យកបានប្រទេសចិន (១២០៥ - ១២៧០) ហើយចាប់ផ្ដើមពង្រីកឡើងសោយរាជ្យទៅលើប្រទេសនេះ (១២៧៩ - ១៣៦៨) ។ ដូច្នេះ ទៅ គ.ស. ១២៨៣ ក្រោយពីបានកាន់យកបានកាតខាងជើងនិងកាតកណ្ដាលនៃប្រទេសចាម្ប៉ាហើយ ឧត្តមសេនីយ៍ **សូហ្គាទូ** (Sogatou) បានបញ្ជាការនៃកងទ័ពម៉ុងហ្គោល ; បានបញ្ជូនមេទ័ពពីនាក់គឺមេយ និង មេពាន់ ដោយចូលមកលុកលុយប្រទេសកម្ពុជា ហើយត្រូវទ័ពខ្មែរចាប់បានជាឈ្លើយ ពាក់ពីនាក់ ។ ដោយហេតុនេះ ក៏ព្រះបាទជ័យវ៉ាន់ធី ៨ ទ្រង់ឈ្លីយល់ថាគួរតែលើកសួយសារអាករទៅថ្វាយព្រះចៅ **គូប៊ីឡៃខាន់** (K' oubilai khan) នៅឆ្នាំ ១២៨៩ ។ ដូច្នេះឃើញថាចំណាត់ចំនងជាមួយប្រទេសចិនត្រូវ

ចន្ទ្ស៍នៅប្រទេសខ្មែរ (សិលាចារឹកអង្គរវត្ត) ១ ១ ១

អាត់ទានអស់តែមួយរយៈពេលដ៏ខ្លីតែប៉ុណ្ណោះ ។

៣- ប្រតិកម្មយ៉ាងខ្លាំងក្លាពីសំណាក់អ្នកកាន់សាសនាព្រាហ្មណ៍ប្រឆាំង ទំនងពុទ្ធសាសនា ។ ដោយហេតុហ្នឹងហើយបានជាគេឃើញមានការកាសលុបរូបចម្លាក់ព្រះពុទ្ធនៅលើជញ្ជាំង ទាំងលើសសរ ទាំងការសាងដំនួសវិញដោយលិង្គព្រះឥសូរ ឬតាមសតាងលីង ។

ពត៌មានដែលចាក់ចង់ទៅទាំងស្ពឹងដែលសោយពីឆ្នាតពី ព្រះបាទជយវ៉ារ្ម៉ន ទី ៧ គឺបានមកពីសិលាចារឹកកសាងឡើងដោយពួកព្រាហ្មណ៍ដែលបានប្រកាន់ប្រកាន់ពណ៌ព្រាហ្មណ៍ក្នុងសតវត្សមុនៗគេយកមកធ្វើវិញ ក្រោយពីត្រូវបានកំណត់ចុះសំលេងក្នុងរជ្ជកាលរបស់ព្រះបាទធរណីន្ទ្រវ៉ារ្ម៉ន ទី ២ ព្រះបាទជយវ៉ារ្ម៉ន ទី ៧ ទាំងអគ្គមហេសីរបស់ព្រះអង្គ ។ ក្នុងរជ្ជកាលរបស់ព្រះបាទជយវ៉ារ្ម៉ន ទី ៨ ពួកព្រាហ្មណ៍បានចូលអនុគ្រោះសាជាថ្មីឡើងវិញ ។ មហេសីរបស់ព្រះអង្គមួយរូបគឺព្រះនាង ចត្រ្ទ្ធ ទ្ធ ត ន ទ ន ទ ី ត្រូវជាកូនស្រីរបស់ព្រាហ្មណ៍ឈ្មោះ ហ្ស៊ីកេស ដែលបានមកពីប្រទេសកូមាក្នុងរជ្ជកាលរបស់ព្រះបាទជយវ៉ារ្ម៉ន ទី ៧ ៖ ហើយដែលបានចូលហៅនូវនាមថា ជយមហាប្រ្ទ ។ ជីដូនរបស់ស្រីរបស់ព្រាហ្មណ៍នេះបានរៀបការជាមួយព្រាហ្មណ៍ម្នាក់ទៀត ឈ្មោះ ជយមន្ត្រលាចិ ។ នាងមានកូនម្នាក់ដែលមានឈ្មោះដូចគ្នានឹងព្រាហ្មណ៍ឪពុកដែរ ។ ព្រះបាទជយវ៉ារ្ម៉ន ២ ( ) ( ) ( )

ការសាងសាងលើកដំបូង និយាយពីការស្ថាបនាព្រះវិហារមួយនៃព្រះពុទ្ធបដិ-
ម្ចាមួយរៀងនៅ ១៣០៩ គឺ ២ ឆ្នាំក្រោយដែលព្រះអង្គបានដាក់រាជ្យ ។

៣- ព្រះបាទស្រីន្ទ្រជ័យវរ្ម័ន (១៣០៧ - ១៣២៧) .-

ស្តេចអង្គនេះត្រូវជាញាតិរបស់ស្តេចមុន ។ ព្រះអង្គទ្រង់យកព្រះនាម
សំរាប់រាជ្យថា ស្រីន្ទ្រជ័យវរ្ម័ន ហើយបានសោយរាជ្យ ២០ ឆ្នាំ ។ ព្រះអង្គទ្រង់
បានចាត់ការយកតុបតែងបន្ថែមនូវប្រាសាទ (លេខ ១ ២៨៣) ដែលបានកសាង
ឡើងក្នុងរជ្ជកាលរបស់ព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម័ន ទី ៨ ឧទ្ទិសបំពាក់ព្រាហ្មណ៍ ជ័យមង្គ
លាថ ។ នៅឆ្នាំ ១៣២០ គណៈបេសកកម្មចិនមួយត្រូវ បានចាត់ចូលមក
ដើម្បីទិញជ័ររាជ្ញាចិនពីប្រទេសខ្មែរ ។

៤- ព្រះបាទជយវរ្ម៌ាធិបរមេស្វរ ឬជ័យវរ្ម័ន ទី ៥ (១៣២៧ - ?) .-

នៅឆ្នាំ ១៣២៧ ព្រះបាទ ជយវរ្ម៌ាធិបរមេស្វរ ឡើងសោយរាជ្យ
អង្គរ ។ គេមិនដឹងច្បាស់ពីរឿងរ៉ាវដែលបងប្អូនភ្លាមៗ
សោយរាជ្យមុនទេ ។ ពត៌មានទាក់ទងនឹងព្រះអង្គបានមកពីសិលាចារឹក ២ គ
សិលាចារឹកបាយ័ន (ខ្មែរ) និងសិលាចារឹកអង្គរវត្ត (ស្ថ្ងាត) ។ សិលាចារឹ
ទាំងនេះជាស្នាដៃរបស់ព្រាហ្មណ៍ ទិព្យេសធីមន្ត ហើយថាសិលាចារឹកស្ថ្ងាត
ចុងក្រោយបង្អស់ ។ ពោរពេញទៅដោយតំនិតសរសៃនិយម សិលាចារឹកនេ
បានបង្ហាញអោយឃើញថា ពោះបី ពុទ្ធសាសនារបស់ចុងនៃគស្ទុះសាយ
ណាស់ទៅហើយ ក៏ព្រាហ្មណ៍សាសនានៅតែបានទទួលសេចក្តីអនុគ្រោះពី
ព្រះមហាក្សត្រទៅវិញ ។

គេមិនដឹងច្បាស់ពីរយៈកាលដែលព្រះបាទជ័យវរ្ម៌ាធិបរមេស្វរ បាន

នៅចុងសតវត្សទី ១៣ ។ ពត៌មានដ៏មានតម្លៃទាំងនេះលោកបានបង្ហាញជាឯកសារមានចំណងជើងថា « កំណត់ហេតុស្តីពីទំនៀមទំលាប់នៃប្រទេសបាន្យា » ហើយដែលបានប្រែជាភាសាបារាំងនៅឆ្នាំ ១៨១៩ ម្តងដោយលោក A. Rémusat ទីពីរនៅឆ្នាំ ១៩០២ ម្តងទៀត ដោយលោក P. Pelliot. ។

នៅឆ្នាំ ១២៩៥ ព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម៉ាន ទី ៨ បានដាក់ពាក្យ ហើយផ្ទេរគោលព្រះអគ្គមហាក្សត្រី **ស្រីន្ទ្រឥន្ទ្រ** ដែលបានរៀបការជាមួយបុត្រីរបស់ព្រះអគ្គ**ព្រះនាម ស្រីន្ទ្រតូរបេស្ស**ចូលនា ។ ប៉ុន្តែបើតាមសក្តីកាពរបស់លោកជីវ៉ាតាក្វាន់ ដែលបានមកដល់នៅឆ្នាំបន្ទាប់ (១២៩៦) យើញថាការផ្លាស់ប្តូររជ្ជកាលនេះមានភាពយ៉ាងរយៈណាស់: « ស្តេចដែលឡើងសោយរាជ្យថ្មីគឺជាកូនប្រុសរបស់ស្តេចមុន· ។ កូនស្រីរបស់ស្តេចអតីតនេះបានលួចយកព្រះទាន់ទាសរបស់ឪពុកហើយយកទៅអោយស្វាមីនាង ។ ដូច្នេះហើយបានជាកូនប្រុសដែលត្រូវទទួលរាជសម្បត្តិបានរត់ទៅកែនវ៉ាត ។ ស្តេចថ្មីចាប់បានយកទៅកាត់ម្រាមដៃនិងហើយយកទៅឃុំឃុំក្នុងបន្ទប់ងងឹត » ។

ព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម៉ាន ទី ៨ បានទទួលព្រះមរណនាមថា **ឧរបេស្ស**ឧ ។ ត្រង់នេះវាតែងតែបញ្ជាក់អោយឃើញថាព្រះអគ្គជាអ្នកទទួលខុសត្រូវធំក្នុងរឿងប្រតិកម្មប្រឆាំងនឹងពុទ្ធសាសនាក្នុងរជ្ជកាលរបស់ព្រះអគ្គនោះឯង ។

២- ព្រះបាទស្រីន្ទ្រឥន្ទ្រ (១២៩៥-១៣០៧) .—

នៅឆ្នាំ ១៣០៧ ព្រះបាទ **ស្រីន្ទ្រឥន្ទ្រ**ឬ **ឥន្ទ្រឥន្ទ្រ** ទី ៣ បានដាក់ពាក្យផ្ទេរទៅអោយផ្ទួតយាង (យ៉ាវ៉ាត)ហើយយាងទៅតាំងនៅក្នុងវ៉ាត្រ ។

តាមរយៈការស្តេចអតីតនេះហើយ ទើបមានការកសាងនិងសិលាចារឹក ជា

សោយកាលរៀងអង្គរ ។ តែគេកាចដឹងបានថាប្រាកដជាស្តេចអង្គនេះ ហើយដែលបានចាញ្ជូនទូតទៅប្រទេសចិនរៀងឆ្នាំ ១៣៣០ និងបានចារឹតណារ ប្រតិកូមួយគោយទៅផ្ញើនូនតិចចំពោះប្រទេសដែលរៀតទៅប្រកក្តុងគ្រៀ ១ ឆ្នាំ ១៣៣៩ ។

VI- ពីបដិវត្តន៍នាយត្រុសតំផ្ទែមដល់ការបោះបង់ក្រុងអង្គរ .-

១. បដិវត្តន៍នាយត្រុសតំផ្ទែម.-

ជ័យវ៉ារ្ម៉ាន ទី ៨ ជាស្តេចចុងក្រោយបង្ហ្ស ដែលគេស្គាល់ដោយសិលាចារឹក ។ តាមនេះទៅ ប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរត្រូវពឹងផ្អែកទៅលើកាតព្យកិច្ចរបស់ដែលជាឯកសារបន្ទាប់ពីនៅ ស.វ.ទី ១៨ - ១៩ ហើយដោយគាន់ទៅលើការទ្រទ្រង់ញញាមាត់ និងលើអត្ថបទបូកណាខ្លះ ដែលពីដើមគេតាំងលុកនៅក្រុងឧដុង្ក ។ កាតព្យកិច្ចមានច្រើនចម្ងាយ ឥតគ្រាញ្ជ្រាត្តិការណ៍ដោយមានការដំណាលមួយ ១ ឆ្ពោ ហើយមានចុះកាលកំណត់ខ្ពស់ ១ ឆ្ពោទៀត ។ នេះហើយជាហេតុនាំអោយអ្នកប្រវត្តិសាស្ត្រ មានការលំបាកយ៉ាងខ្លាំងក្នុងការបង្ក្រងប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរក្នុងសម័យចាប់តាំងពីក្រោយផ្ទ្ធាលរបស់ជ័យវ៉ារ្ម៉ាន ទី ៨ ។

អាស្រ័យដោយហេតុដូចបានរៀបរាប់ខ្លួចមកហើយ អ្នកប្រវត្តិសាស្ត្រមានការសន្ទ្ធិដ្ឋានយ៉ាងខ្លាំងមិនដឹងថា ត្រូវដាក់ស្តេចអង្គណាក្នុងកាតព្យកិច្ចអោយសោយរាជ្ជតាមជ័យវ៉ារ្ម៉ាន ទី ៨ ដែលគេមិនចាំងដឹងថា បានសោយទីវង្គតនៅឆ្នាំណាផង ។ ក្ងួមមកហើយ អ្នកប្រវត្តិសាស្ត្រកាតច្រើនធ្ងាយមាត់ទាយត្រុសតំផ្ទែមអោយសោយរាជ្ជតាមជ័យវ៉ារ្ម៉ាន ទី ៨ ព្រោះឯកសារជាច្រើនបានកត់ត្រាពុតថា ក្ងួតលេនេះបានទ្ធ្ងាន់សោយរាជ្ជនៅប្រមាណឆ្នាំ ១៣៤០ ។

ចំពោះរឿងនាយត្រសក់ផ្អែមនេះ មានសេចក្តីដំណាលខុសៗគ្នាទៅតាមក្បួនកាដតង្ស្រាវតាវ ប៉ុន្តែរឿងពាក់ព័ន្ធនោះមានចំណុចស្រដៀងគ្នាខ្លះដែលយើងអាចដកស្រង់បានដូចតទៅនេះ ៖

១- មានបុរសម្នាក់ជាត្រសក់មានរសជាតិផ្អែម – បានចេះផ្ទៃត្រសក់យកទៅថ្វាយស្តេចហើយបានទទួលលាភសក្តិការពារចំការត្រ-សក់ចស់ខ្លួន ។

២- បានសម្ងាត់ស្តេចដោយការចតនានៅពេលយប់ ដោយស្មានថាជាចោរមកលួចផ្ទៃត្រសក់ចស់ខ្លួន ។

៣- បានទាក់ទាញសត្វមុខមន្ត្រីមួលមត់ឆ្ពោះលើកគោយកទៅដាំ យកផ្ទៃ ហើយលើកបុត្រីស្តេចគោយជាមហេសីទៀតផង ។

គួរកត់សំគាល់ថារឿងនាយត្រសក់ផ្អែមនេះ មានលំនាំប្រហាក់ប្រហែលនឹងរឿងព្រេងជាប់ទាក់ទងទៅនឹងកាដវង្សក្ងុមាមួយនៅស.ត. ១ ១០ ដែលមានសេចក្តីដំណាលជាសង្ខេបថា ៖

នៅ គ.ស. ៩៣១ អ្នកជាត្រសក់ម្នាក់ឈ្មោះ **ញ្យ៉ោងអ៊ូសយ៉ៈហាន** (Nyaung - u Sō-rahan) បានទៅដាំ យកផ្ទៃនៅក្រុង **ប្ងាន** ក្រោយពីបានធ្លាក់ស្តេចឈ្មោះ **សេងខ្ជ** (Singho) ដែលបានលបលួចចេះត្រ-សក់ចស់ខ្លួនក្នុងដំណើរធ្វើប្រមាញ់នៅក្នុងព្រៃ ហើយដែលខ្លួនពុំបានស្គាល់ថាជាស្តេចផ្ទាល់ ។

ម្យ៉ាងទៀត នៅមុនពេលចុះចាប់ចាលក្រុងអង្គ្ការ គេឃើញវ៉ាយើងមានប្រើពាក្យ ពញ្ញា (ញ) សំរាប់ហៅព្រះកាដបុត្រ ក្ស ត្រ ១ យ ១ ១ ១

ជាន់ខ្ពស់ដូចពុកញ្ញា យ៉ាងណាដែរ ? ។ ដូចបានសង្កេតឃើញថាជនជាតិមនក្នុង
ចុងណាស្រុកកំពង់ចាម ប្រើពាក្យ ញ្ញា នេះជាហានន្តរសក្តិនៃមន្ត្រីជាន់ខ្ពស់ដែរ ។

នៅត្រង់នេះ អ្នកប្រវត្តិសាស្ត្រចាប់ផ្តើមសួរថា តើរឿងព្រេងនៅស្រុកខ្មែរមានទំនាក់ទំនងយ៉ាងដូចម្តេចខ្លះ ជាមួយនឹងរឿងព្រេងនៅប្រទេសកូមា? ហើយការដែលខ្មែរប្រើពាក្យ ញ្ញា នៅពេលនោះ តើបណ្តាលមកពីហេតុអ្វីដែរ ? ពោះបីតុំពាន់មានចម្លើយណាគេយកចិត្តទុកដាក់ចំនួនពាន់ឆ្នាំនេះក៏ដោយ ក៏យើងគាចចាប់ផ្តើមស្មានចាប់ផ្តើមជាប្រវិវត្តណាមួយ ដែលមានការចូលមកក្នុងប្រទេសខ្មែរ តាមរយៈពុទ្ធសាសនាហីនយានប្រើភាសាបាលីដែលអ្នកស្រាវជ្រាវយល់ថា ចាប់ផ្តើមចូលមកក្នុងជ្រោយ ដូចជាតាមកំពង់ចាមជាដើម ។ ដូចជាតាមកំពង់ចាមនេះ ... ។ ... ។ ... ។

សំខ្ជ ក៏ប៉ុន្តែការកសាងនោះជាការធ្វើឆ្លងពីរ ១ ១ ១

(១១៥៥-?) ដ៏ព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម៉ាន់ទី ៧ (១១៨១-១២១៨?) រហូតដល់
មានប្រតិកម្មយ៉ាងខ្លាំងក្នុងរជ្ជកាលរបស់ជ័យវ៉ារ្ម៉ាន់ទី ៨ ពីសំណាក់អ្នកកាន់ពុទ្ធ-
សាសនាព្រាហ្មណ៍ ។ ដូច្នេះយើងឃើញថាវិបត្តិខាងសាសនាកាន់តែកាន
ខ្លាំង ដោយបន្ទាប់ពីនោះមានស្តេចខ្លះ ក៏ត្រឡប់ទៅកាន់ពុទ្ធសាសនាវិញ
ហើយជាពុទ្ធសាសនាថេរវាទបន្ថែមទៀត ដែលព្រះអង្គម្ចាស់តាមលិនួចានាំ
ចូលស្រុកខ្មែរក្រោមហាលតាំងពីរជ្ជកាលឥន្ទ្រវ៉ារ្ម៉ាន់ទី ២ ម្តេះ ហើយក៏មានស្តេចខ្លះ
ត្រឡប់ទៅកាន់សាសនាព្រាហ្មណ៍វិញដែរ រហូតដល់រជ្ជកាលរបស់នាយត្រ-
សក់ផ្អែមនិងកូនចៅរបស់គាត់ដែលសោយរាជ្យតរៀងមក ទើបស្តេចខ្មែរកាន់
ជាប់តែពុទ្ធសាសនារហូតដល់សព្វថ្ងៃ ។ ត្រង់នេះហើយជាហេតុនាំអោយអ្នក
ប្រវត្តិសាស្ត្រខ្លះយល់ថា ការដែលនាយត្រសក់ផ្អែមធ្វើគត់ស្តេច ហើយបាន
ជ្រុំនូវសព្វមុខមន្ត្រីលើកអោយឡើងសោយរាជ្យ ជាបដិវត្តន៍ដណ្តើមយកអ-
ណាចក្រយកបានដ៏ធំអំណាចសាសនាដែលនៅជាប់គ្នា ព្រោះក្នុងសម័យនោះ
អំណាចទាំងពីរស្ថិតនៅក្នុងការកាន់គាប់របស់ព្រះមហាក្សត្រតាំងអស់ ។

២. ចម្បាំងលើកទី ២ ជាមួយសៀម.-

ក្រោយពីព្រះបាទត្រសក់ផ្អែមសោយទិវង្គតទៅ បុត្រារបស់ព្រះអង្គព្រះ
នាម **និញ្ញានបទ** បានឡើងសោយរាជ្យស្នងពីឆ្នាំ ១៣៤០ ដល់ ១៣៤៦ ដ៏ធ
ទៅវិញ (បុត្រព្រះបាទនិញ្ញានបទ) ព្រះនាម **លំពង់ឆាយ** បានទទួល
រាជសម្បត្តិពីឆ្នាំ ១៣៤៦ ដល់ ១៣៥១ ។ នៅឆ្នាំ ១៣៥១ ស្តេចសៀមព្រះ
នាម **ពហាធិបតី** ក្រោយពីបានតាំងកងទ័ពនៅក្រុង **អយុធ្យា** ហើយ បានលើក
ទ័ពចូលមកវាយខ្មែរ ។ តែមុនដំណើរមកដល់អង្គរ ទ័ពសៀមត្រូវឧបសគ្គនៅ (ស.-

យោធ៍យ អនុជ្ឈ៍ពន់ពាន់) លើកទ័ពទៅស្តាត់ការយាកាត់ទ័ពថយទៅវិញអស ។ ព្រះលំពង្ក៏ជានឹកស្មានថាសត្រូវពុំអាចធ្វើអ្វីបានទៀត ក៏ទ្រង់បញ្ជាំ សាយកងទ័ពគោយទៅកាន់ទីលំនៅវៀងៗខ្លួនវិញ ។ លុះឮថាសៀមលើកទ័ពចូលមកជាថ្មីម្តងទៀត ទ្រង់ក៏ចេញទ័ពមិនចាន់ក៏ជញ្ជាក ស្ត្រគោយចូលក្នុងកំពែងមហានគរហើយកែខ្ពស់គោយការពារ ។ ទ័ពសៀមមកឡោមព័ទ្ធជុំជិតអស់រយៈកាលទ្រាំ ១ ។ ទ័ពជំនួយខ្មែរជារាប្រាន់ចាន់លើកមកពីតំបន់ផ្សេងៗ តែដោយមកមិនស្ម្ងាត់ក៏ត្រូវបរាជ័យ ។ ឯទ្រាំ សៀមក៏ចេះតែបញ្ជូនទ័ពមកជាបន្ត ។ ព្រះលំពង្ក៏ជាក៏សាយទ្រាំ ផ្ទ្រតដោយកេត ។ សៀមកាយលុកចូលកាន់តែខ្លាំ ហើយនៅទីបំផុតមកទ័ពសៀម **ចាសាត** ក៏ចំលាយចានកាន់ទ្រាំ ។ ការប្រយុទ្ធគ្នាក៏មានបន្ត្ចៅទៀតនៅក្នុងក្រុង ជាហេតុនាំគោយព្រះនរបាជ **ស្រីសុរិយោធ៍យ** ក៏សុគតទៅទៀត ។ ក្នុងគ្រានោះ ស្ដ្ចនិងជាគ្ម្ចប្ចកេហ៍ត្ចានាំយកគ្ម្ចឿងសំ ក ប ជ ការ ទ ចំ ស ៀ ម ត ( ) ( ) ( )

ក្នុងនៅឡើងសោយរាជ្យជាបន្តបន្ទាប់គ្នានៅក្រុងអង្គរពីឆ្នាំ១៣៩២ដល់១៣៩៧។
ពេលនោះព្រះ សុរិយោទ័យ អនុជព្រះលំពង់ជាវដ្ត ដែលបានកៀសព្រះអង្គនៅ
ប្រទេសលាវ ឈានជាង នោះ បានលើកទ័ពមកវាយយកបានក្រុងអង្គរនៅឆ្នាំ
១៣៩៧ ។ ចៅកំបង់ពិសីត្រូវស្លាប់ក្នុងសង្គ្រាម ។ បន្ទាប់មក ខ្មែរក៏ចុះ
ចាយកំចាត់សៀមគេយកចេញផុតពីនគរ ១ ១ ១

ចាបជ្ជួនខ្ញុំនិងពេក ព្រោះតែខ្ជួនបណ្ដាំនិមិនឈ្នះវ៉ៃ ។ នៅចុងបំផុត ពួកនេះ
ចានកមរណ្ដាចាយបើកគ្ការទាងលិចចាន ។ ក្រុងអង្គរក៏ត្រូវធ្លាក់ទៅក្នុងកណ្ដាប់
ដៃសៀមជាលើកទី២ (១៣៨៣) ។ ឯព្រះបាទធម្មាសោកក៏ចានសោយទិ
វង្គតនៅពេលដែលសៀមហ៊ុំព័ទ្ធក្រុងអង្គរនោះទៅ ។

ព្រះបាទសៀមចានអកិសេកបុត្រឈ្មោះ ពញ្ញាត្រៃតុ អោយឡើងសោយ
ពាជ្ជនៅឆ្នាំ១៣៨៤ (ឥន្ទ្ររាជ) ក្រោមដឹកជញ្ជូនទ្រព្យសម្បត្តិ និងកៀរលួយ
ទ្ធ ៧០ ០០០ នាក់ត្រឡប់ទៅក្រុងអយុធ្យាវិញ ។

ត្រានោះ ពញ្ញាយ៉ាត ជាបុត្រស្ដ្ដ្ដ

ឆ្វាយពីអង្គរ ។ មូលហេតុនៃការចុះបង់ចាលក្រុងអង្គរនេះគឺមកពីប្រជាពលរដ្ឋខ្មែរនៅតាមតំបន់ខេត្តទាងលិចត្រូវសៀមកៀរយកទៅអស់ជាច្រើន ហើយមួយផ្នែកទៀតត្រូវស្លាប់ ដោយសង្គ្រាមជាច្រើនលើកច្រើនគ្រាជាមួយសៀមទៀត ម្យ៉ាងហើយយើញថាមានមនុស្សតិចតួចមិនអាចការពារពាជធានីអង្គរតទៅទៀតផ្លូវ លក្ខណៈនោះស្ថិតនៅប្រមាណតែ ៤០០គម. ពីក្រុងតយុធ្យាតែប៉ុណ្ណោះ ។

ក្រោយពីបានប្រឹក្សាសួរយោបល់ពីនាម៉ឺនសព្វមុខមន្ត្រីហើយ ព្រះបាទពញាយ៉ាតកំទ្រង់ចញ្ជាអោយលើកពាជធានីទៅតាំងនៅ ឧ្ជុលបាសាន ក្នុងខេត្តស្រីសុឡាវិញ ។ តែដោយមានចំកជំនន់ធំខ្លាំងធម្មតា ព្រះអង្គក៏ចញ្ជាអោយលើកពាជធានីពីឧ្ជុលបាសានទៅតាំងនៅ ភ្នំជ្ជនពេញ ចតុមុខវិញ ។

VII – អារ្យធម្មខ្មែរសម័យអន្ត.–

នៅសម័យអង្គរ ខ្មែរមានឈ្មោះថាជាមហាអំណាចមួយនៅអាស៊ីអាគ្នេយ៍។ យ៉ាងណាមិញ អារ្យធម្មខ្មែរចាប់ផ្តើមដល់កំរិតកំពូលនៅសម័យនោះ ជាពិសេសចាប់ពីស.វ. ទី ៩ ដល់ដើមស.វ.ទី១៣ ។ តាមពុធរឿងនេះ គេអាចសំគាល់ដោយផ្លូវដ៏ធំទូលាយ លាតសន្ធឹងសឹងតែអស់ផ្លូវដ៏វណ្ណៈចនាំងមួយ ដោយប្រាសាទសិលាមានចំនួនច្រើនកម្រិតជាន់ ប្រកប់ដោយក្បាច់រចនាគួរអោយកោតស្ញប់ស្ញែង ដោយផ្ទាំងសិលាចារឹកច្រើនសន្ធឹកសន្ធាប់ មានតាំងតាសាស់ស្អ្ជីត ទំនប់ខ្សែទឹកណាមួយ ជួនកាលមានតាសាតាំងពីលាយចំរុះគ្នា ដោយរូបបដិមាត្រប់ប្រភេទ ទំនប់ទុកណាវត្តផ្សេងៗទៀត ទំនប់ជាពិសេសដោយ

. ២ម៉ាត្រាសង្ហរណ ដែលមានសសរសសរហួតមកដល់សព្វថ្ងៃ ដូចជា ចាកយ៉ាងចប់ទឹក ២ណ្ណាញ្ញដលគតិ ផ្ទូវថ្នល់ ស្ពាន ។ ល ។ ប៉ុន្តែ ចាប់ពីពាក់កណ្តាលទី១ នៃ ស.វ.ទី១៣ តទៅ ការចុះដុនជាបន្តបន្ទាប់មានបន្ទូលម្ចាស់ការហួតដល់ត្រូវ២ចុះ២ ២ ២

ក្នុងការចុះជួយ (ក្នុងស្រុកកំពង់ត្រាច)

រយៈកម្ពស់ប្រាយនាក់ មានសំលៀកបំពាក់ប្រភេទដោយកំណាត់មានក្លិនក្លិ
ណើ មានផ្ការៀតក្នុងផ្នត់សក់ ដៃកាន់ខ្សែ ដែលនោះពេលថ្ងៃត្រូវគេយ
ន្តេះដែរ ។ តមកទៀត មានស្រីៗមួយពួកផ្សេងទៀត កាន់គ្រឿងប្រដាប់
ស្ពាយធ្វើពីមាសនិងប្រាក់និងគ្រឿងលំអ ពាក់អស់សុទ្ធសឹងតែជារបស់ថ្លៃកៗ
ឥតមានោះ មានស្រីៗមួយពួកទៀតដែលជាកូនក្សត្រដើរកាន់លាងនិងដាវ ។
តមកទៀតគឺរេះពពៃ ១ចេះ១ សេះដែលសុទ្ធសឹងតុបតែងដោយគ្រឿងមាស ។
ពួកក្សត្រនិងពួកនាម៉ឺនសព្វមុខមន្ត្រីសុទ្ធតែជិះដាំ ដែលគេមើលពីចម្ងាយមក
យើញតែកូនសំពណ៌ក្រហមច្រើនសន្ធឹកសន្ធាប់ ។ បន្ទាប់ពីពួកនេះ គឺមហាសី
ទិនស្នំរបស់ព្រះពាជាដែលជិះត្រីស្ពឹង ១ចេះ ១ សេះនឹងដាំ ហើយមានកូនជាង
មួយរយលាចទឹកមាស ។ ចុងក្រោយបង្អស់ គឺព្រះពាជាដែលគង់ឈរលើ
ដាំ១ហើយទ្រង់កាន់ព្រះខាន់ ។ ភ្ជុកដាំ១នេះសុទ្ធសឹងតែស្រោបមាសដែរ ។ ឯ
ក្ងាន់ចាំងព្រះពាជាមានជាងមៃ ជាកូនសំពុះពណ៌មាស ហើយមានជង្គ
ស្រោបមាសទៀត ។ មានដាំជ្ងៃទៀតជាច្រើនដើរអមជុំវិញព្រះអង្គ ហើយ
មានទាហានជ្ងៃទៀតតាមការពារព្រះអង្គ ។ ជនណាដែលយើញព្រះពាជា
ហើយត្រូវតែលុតជង្គង់ ១ ហើយអោនក្បាលដល់ដី (30) ។

ខ- អំណាចព្រះពាជា .-

ដោយលក្ខ្ជ ១ ១ ១

អំណាចទ្រង់ទ្រូលាយណាស់ : ព្រះអង្គជាអ្នកធ្វើឫទ្ធិ ជាអ្នកជ្រើសរើសមន្ត្រី
ជាន់ខ្ពស់ ជាអគ្គបញ្ជាការនៃកងទ័ព ជាអ្នកកាន់គាប់នយោបាយក្រៅប្រទេស
(ពួកវាជទូតបរទេសត្រូវមកបង្គំគាល់ចំពោះព្រះអង្គ) ជាអ្នកកាត់សេចក្តី (ប្រ
ហែនៃបើកស្ត្រីណាចន់) ជាមេសាសនា (តែងតាំងពួកបព្វជិតជាន់ខ្ពស់ និងធ្វើ
អធិបតីក្នុងពិធីសាសនាផ្សេងៗ) ជាអ្នកការពារប្រទេសមិនគ្រាន់ត្រូវយ
យើញតាងក្រៅនិងក៏ចាត់ឯកគ្រាមានសន្ធិការពារនៅក្នុង ។ គួរកត់សំគាល់ថា
ព្រះរាជាមិនត្រាន់តែមានឋានៈជាអគ្គបញ្ជាការតែប៉ុណ្ណោះទេ ប៉ុន្តែព្រះអង្គ
ជាមេទ័ពដ៏ពូកែ ទ្រង់ចេញទៅប្រយុទ្ធជាមួយសត្រូវនៅក្នុងសមរភូមិតែម្តង ។
អត្ថបទសិលាចារឹកជាច្រើនបានកត់សរសេរចំពោះគុណសម្បត្តិ យោធាបស់
ព្រះរាជាថាសុទ្ធសឹងតែមានតេជៈដ៏ខ្លាំងពូកែ មានជ័យជំនះលើសត្រូវជានិច្ច
នេះជាតំណាងល្អមួយសំរាប់ពលទាហាន ដែលកាន់តែមានចិត្តក្លាហានក្នុងការប្រ
យុទ្ធការពារទឹកដីក្តី ក្នុងចម្បាំងវាតអំណាចវាតទឹកដីតាមលក្ខខ្ទង់ទាំងពីរក្តី ។ ប្រ
ចម្លាក់លើផ្ទាំងប្រាសាទ(អង្គរវត្ត និងបាយ័ន)បានបង្ហាញអោយឃើញថាទ័ព
ខ្មែរជំនាន់នោះមានពលថ្មើរជើង ពលសេះ ពលដំរីនិងពលជើងទឹក និង
បង្ហាញអោយឃើញថាមានពលសំរាប់ផ្តល់ស្បៀងដែលមានទៀតផង ។ ម្យ៉ាងទៀត
បើតាមរូបចម្លាក់ដដែលនោះឃើញថាទ័ពខ្មែរសម័យនោះល្អាស់ជាមានរបៀប
រៀបរយ និងវិន័យថ្លៃថ្នូរណាស់ ។ ឯសិលាចារឹកវិញបានបញ្ជាក់ថាការបះបោ
ពាក់ព័ន្ធ ត្រូវបានបង្ក្រាបយ៉ាងតឹងរ៉ឹងជាទីបំផុត ឯពាហនដែលមានគុណ
ចំណាប់ចំពោះជាតិត្រូវបានលើកតំកើងជាអតិបរមា (ករណីសញ្ញកពាន ៤

របស់ស្រីនុកមារ បុត្រផយវ៉ែនទី៧) រៀងយមានការកសាងរូបចម្លាក់ដ៏មានន័យប្រ-
សាទសំពាប់លើកគុណ ។

ការដែលបង្ហាញអោយឃើញថា ព្រះពុទ្ធសម្ងាត់ដ្ឋានមានអំណាចទ្ចូលទ្ចូលយានោះ ពុំមែនមានន័យថាព្រះអង្គជាអ្នកកាន់អំណាចផ្តាច់ការទេ ព្រោះព្រះអង្គត្រូវគោរពនិយមវណ្ណៈក្សត្រិយ៍ គោរពសិក្ខាបទសាសនា ចាន់ដូចក្ត្ថ ថាព្រះអង្គត្រូវប្រកបដោយទសពិធរាជធម្ម ។ យ៉ាងណាក៏ព្រះគ្រ ស្ងាត់ចិត្ត ចាន់ធ្លាយពីព្រះចាន់ផ្ទ្ចូវ៉ែនទី១ថា: « ស្រីឥន្ទ្ចូ៉ែនធ្ចើ:ការយ្ចជ្ជាតស្ត្ត សម្ត្ចូ:ណ៍ សច្ចាយដោយការប្ចតិបត្ត្ចិ ទ្ចូ:ណ៍ យ៉ាងតាមប្ចការ » ។ ចំពោះប្ចជ្ជាតស្ត្ត ព្រះពុទ្ធ ដែលមានព្រះហ្ទ្ចូ:ណ៍ តណ្ហ៍ តមត្ត្ចិ ដ៏ប្ចកបដោយ ធម្ម ជាទ្ចិ ។ ព្រះចាន់ផយ ១ ១ ១

ញ ក៏ខ្ញុំបានបញ្ជាក់ថាតាលីតែជាចំណាត់ថ្នាក់ទាងស្រីជាមួយស្តេចមុន ឬត្រូវ
យកកូនស្ត្រីណាមួយក្នុងគ្រួសារស្តេចមុនទើបអាចទទួលបានសម្ព្ធិ (40) ។
ក្នុងករណីដែលព្រះរាជាទទួលបានសម្ព្ធិហើយតែនៅក្មេងពេក ១០ កិច្ចការ
រដ្ឋត្រូវបានព្រះគ្រូជាអ្នកទទួលខុសត្រូវ ។

ឃ- ពួកមន្ទីរ .-

ក្រៅពីការលើកញ្ជាំងប្រាសាទអង្គរវត្ត ចង្ហាញព្រះបាទសូរ្យវ៉ារ្មន ២ គឺ
លើកលុតជង្គង់ទទួលការកាត់ចេញពីពួកបរិវារ ដែលមានជាអាទិ៍ពួកកងវរធ្យានុវរ្ម
ជាន់ខ្ពស់ទាំងខាងស្តាំនិងខាងឆ្វេង ទ្រង់ចុះគ្គលិកមួយចំនួនប្រើនបន្ទឹក
សន្ធាប់ណាស់ ។

ព្រះរាជាតាំងនៅក្នុងកំណត់ព័ត៌ណ ។ លោកយ៉ាតាត្ងាន់មានការស្ងប់ស្ងាត
ទ្រាំងចំពោះការពារ ទ្រង់ប្រណាតការនៃកងកំលាំងនេះ ជាពិសេសចំពោះ
សាលសារនាការដែលមានបង្ហ្ចមាស ហើយនៅខាងស្តាំនិងខាងឆ្វេងមាន
ស្ពានបួនជ្រុងមានយ៉ាងញ្ជាក់ត្រៀមគ្នា ។ ល ។

ខ- ទ្ធជ្ជាល .-

ខ១- ទ្ធជ្ជាលកណ្ណាល .-

ការគ្រប់គ្រងរដ្ឋត្រូវស្ថិតនៅក្នុងកណ្ណាប់ដៃរបស់អតិជនមួយក្រុមតូច ។
តំណែងធំ ១ ត្រូវបានទៅកងវរធ្យានុវរ្ម ឯតំណែងជាបុរោហិត អ្នកប្រាជ្ញពិធី
នៃទេវកថ ព្រះរាជគ្ងត្រូវបានទៅសមាជិកត្រកូលព្រាហ្មណ៍ខ្លះដែលនិយម
ការជ្ជ្ជ្

ចូរ៧ ដ៏ជាវណ្ណៈ ចញ្ចាំ ខ្ពង់ជាតំណាងនិងវិយតមិវណ្ណ ។ វណ្ណៈ ទាំងពួកទាំង
ពីរនេះ ច្រើនចង់សម្ព័ន្ធមេត្រីជាមួយគ្នា ។

ព្រះពាជ ទ្រង់ប្រជានសរនាការ ពីរដងក្នុងមួយថ្ងៃ លាងដៃ ដោះស្រាយកិច្ច
ការរដ្ឋ ។ ពួកនាម៉ឺន ឬ ពួកប្រជាកម្ម្ពុជ ដែលមានការចូលមកចង្ហាន់ ត្រូវតែ ចាំ
ព្រះអង្គ ដោយ ឥតឈប់ ។ ពេលដែលព្រះអង្គ យាងមកដល់ ទាំងមន្ត្រី
ទាំងប្រជាកម្ម្ពុជ ត្រូវ លើកដៃ ប្រណម្យ ហើយ ក្រាបកន្លាងដល់ ។

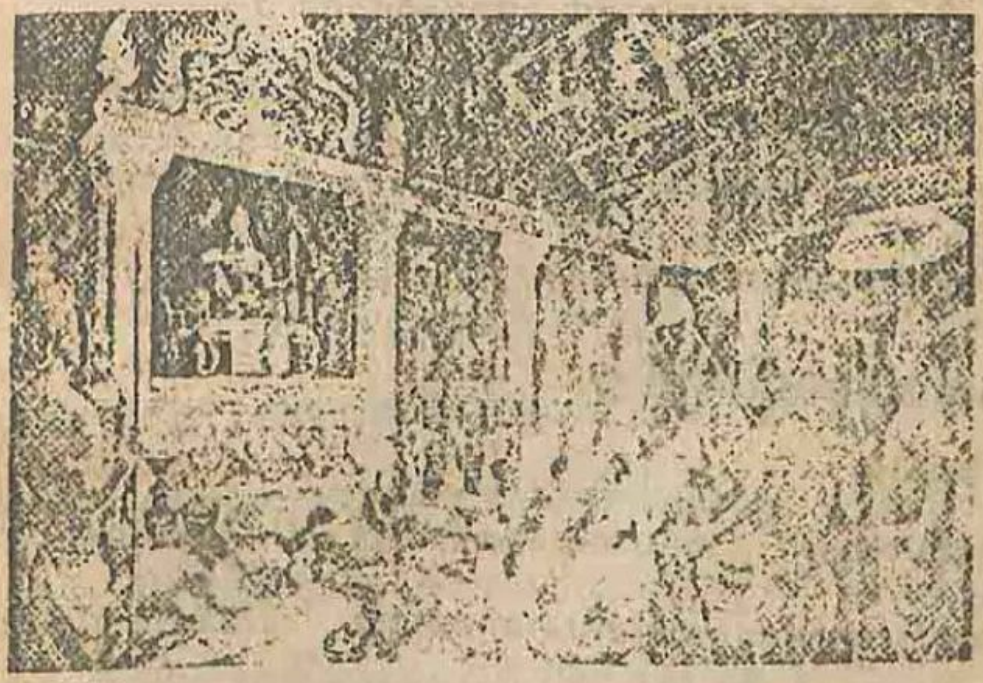

ព្រះពាជ ទ្រ ជានសនការ
(ប្រស្រ ( )) ( ) ( )

ទៅ ក្នុ ( ) ( ) ( )

ខ្ពស់ហើយមានតាម៉ាត់នៅចំពោះពួកគេ ។ សញ្ញាសក្តិ គេសំគាល់ដោយប្រភេទ
ត្រីស្នង (មាសឬប្រាក់) និងចំនួនកូស (ដងមាសឬដងប្រាក់) ។

១២. រដ្ឋបាលភូមិភាគ.–

នៅក្នុងរដ្ឋបាលភូមិភាគ គេរកឃើញមានមន្ត្រីច្រើនជាន់ច្រើនថ្នាក់ទៀតគឺ
មានតាំងពីអធិការ (អាជ្ញាធ្ងន ?) រហូតហ្ការយ៉ាងខេត្ត ស្រុក ភូមិ ឃុំ
ទ្ធ (?) ត្រួត (ទ្ធការ ?) ។ ល ។ ស្ត្រីក៏មានមុខងារសំខាន់ណាស់
ដែរ : ខ្លះធ្វើជាហោរ ខ្លះទៀតធ្វើជាចៅក្រមក្នុងកាដាំ ។

ចំពោះការធ្វើសក្ខីប្រណាំងនេះ ជាស្នេះត្រង់ចំពោះព្រះមហា -
ក្សត្រនោះ គេមិនដឹងថានេះជាវិធានការចូលរួមគ្រាន់តែជាមធ្យោបាយសំរាប់
ចងក្លាម់ក្ត្ីរបស់ព្រះរាជាកាលណាត្រូវ ដោយសារជម្ងឺ ?

១- សាសនានិងលក្ខិណ្ឌផ្សេង ១.–

ក- សាសនា.–

នៅសម័យអង្គរ សាសនាមានមុខងារយ៉ាងសំខាន់ក្នុងនយោបាយ ប៉ុន្តែ
សាសនានៃវណ្ណៈអ្នកដឹកនាំ ពុំដែលមានឯកភាពទេ គឺតែងផ្លាស់ប្តូរតាម
ចំណូលចិត្តរបស់បុគ្គលម្នាក់ៗ : ព្រះរាជាខ្លះកាន់សាសនាព្រះឥសូរ ព្រះរាជា
ខ្លះកាន់សាសនាព្រះវិស្ណុ ព្រះរាជាខ្លះកាន់សាសនាព្រះព្រហ្ម និងខ្លះទៀតកាន់
ព្រះពុទ្ធសាសនា ។ ចំពោះហេតុការណ៍ដែលនេះ លោក Sylvain Lévi ជាគឺ
កើតមកពីវត្តមានសម្ព័ន្ធនៃសង្គមវ៉ាន់ណែ ។ យ៉ាងណាមិញ នៅសម័យនោះ
សាសនាត្រូវគេចាត់ទុកជាចំនួនញ្ញាណដែលគេនាំចូលឬជាវប្បធម៌ថ្មីនោះ លំអៀង
ព្រះរាជាមានតួនាទីជាអ្នកអភិជន ហើយមិនសូវជ្រៀតជ្រាបចូលក្នុងស្រទាប់ទាប ។ នៃ

សង្ខ្ម៉ាដែលទៅតែបានក្លាយជាខ្ទៀដើមតាមដ៏ខ្ទៀលើការគ្រប់គ្រងអ្នកគ្រាជាដើម ។ លោកជ ជ្រាកាន់ កាលមកស្រុកខ្មែរបានសង្កេតឃើញថាមានមនុស្សគោរពដុំថ្មដែលលោក Paul Pelliot ស្មានថាជាលិង្គព្រះឥសូរ តែតាមការពិតគឺជាអ្នកគ្រានេះឯង ។

ពីស.រ. ទី ៥ ដល់ទី ១១ គណៈសិរ្ស្ថនិយមមានឧត្តមភាពលើគណៈ ឯទៀតៗ ព្រោះព្រះរាជាការប្រើនបានចាត់ទុកថាជាសាសនាសំរាប់ជ្ជ: ដោយការប្រារព្ធធ្វើពិធីទេវកថ ព្រះរាជាមានឋាន: ស្មើនឹងទេព(ព្រះឥសូរ) ហើយមានសិវលិង្គជាតំណាងតំកល់ក្នុងប្រាសាទកំ ។ ប៉ុន្តែក្នុងរយៈពេលទាងលើនេះ គេបានសង្កេតឃើញថា ព្រះរាជាពាងឆ្លាយតែងបានយកព្រះហ្ស្ន:ទុកជាកំនិងជួយខបត្ថម្ភចំពោះសាសនាឯទៀត ដែលបានរុះរាស់ជាមួយគ្នាយ៉ាងសុខដុមរមនា (Syncrétisme religieux) ដែលមានសិលាចារឹក និងរូបចម្លាក់ជាច្រើនបញ្ជាក់ថ្លាយ៉ាងមិនចូលណា លើកលែងតែក្នុងរជ្ជកាលរបស់ព្រះបាទ ជ.យ.វ.ម ទី ២ ដែលមានការចះរបាកមិលើក ហើយដែលគេឃើញពួកចះ.ចារដ៏ក្លាយកំទេចសិវលិង្គ និងទេវចម្លាលោ (19) ។

នៅ ស.រ. ទី ១២ គណៈវិស្ណុនិយមត្រូវបានព្រះបាទ ជ.យ.វ.ម ទី ២ គោរពកាន់ជាសាសនាមួយមានប្រាសាទអង្គរវត្តជាសក្ខីភាពស្រាប់ ។ គន្ធារវត្តមានទ្រង់ព្រាយជាប្រាសាទក្នុងដែល ប៉ុន្តែគឺសំរាប់តំកល់វិស្ណុចម្លាលមួយ ។ រីឯក្លាចារចនាកំសុទ្ធតែទៅតាមបែបវិស្ណុនិយមទាំងអស់ (ប្រមូលក្នុងរឿងកាមសូត្ត រឿងនគ្ឍសមុទ្ទ ចំការដោះ ។ ល ។) ។ ហេតុបានជាដូចនេះ

ព្រោះក្នុងពេលជាមួយគ្នានៅក្នុងប្រទេសឯទៀត ។ ក៏មានការនិយមគោរពព្រះ
ពុទ្ធសាសនេះដូចគ្នាដែរ ។

តាមនេះទៅ គេឃើញថាពុទ្ធសាសនាមហាយានដែលបានតាំងចូលមកតាំងនៅ
ពីសម័យចេនឡា (ស.វ.ទី៨) ហើយដែលបានព្រះបាទសូរ្យវរ្ម៉ន់ទី១ កាន់ម្ហូបនៅ
ក្នុងហើយ (ស.វ.ទី១១) ត្រូវបានព្រះពុទ្ធសាសនាសំពាច់ផ្ទៃ
ម្ហូប ជាពិសេសក្នុងរជ្ជកាលរបស់ព្រះបាទជ័យវរ្ម៉ន់ទី ៧ ។ ប្រាសាទបាយ័ន
ដែលព្រះអង្គសាងឡើង នៅមានទ្រង់ព្រាយជាប្រាសាទភ្ជុំ ហើយស្ថិតនៅ
ក្នុងកណ្តាលកន្លែងដ៏ដែល តែរូបតំណាងព្រះពុទ្ធគឺជាពុទ្ធមជ្ឈិម នៅវិញ (ពុទ្ធ
ពាន) ។ ហេតុអ្វីបានជាមានការប្រែប្រួលយ៉ាងនេះ ? ត្រង់នេះគួរគប្បីជ្រាប
ការកាយយកបានក្រុងអង្គរដោយចំពោះមុខ ស. ១១៧៧ ហើយជាលើកទី
១ ផងនោះ ជាអ្នកនយោបាយ ដ្ឋានមួយ ដ៏ធ្ងន់ធ្ងរ ។ ប្រជាជនស្ត្រីចំនួន
ជាច្រើនដែលនៅ ... ...

ពេលនោះពុទ្ធសាសនិកក៏មានការនាំគ្នាប្រមូលណាស់ហើយ ហើយម្យ៉ាងទៀត លក្ខខ័ណ្ឌនេះជាលក្ខខ័ណ្ឌដ៏ចាប់ផ្តើមនៃយុគ ។ មានចំនួនពីរពីរនាក់ជាតិភាពប្រជាពន្ធ ទ្ធ ទៅជួបជុំជួបជុំគ្នានៅលើផ្ទាំងប្រាសាទ ១ ហើយដើម្បីបង្ហាញគេយើញនូវព្រះហ្ម ១ ១ ១

ក្នុងក្រុងផ្ទៃដែលមានគុណតម្លៃពិតប្រាកដ ដែលគេលើកតម្កើងគេយកមានឋានៈ ស្ម័គ្រចិត្ត-ទេវតា ឬ ពោធិសត្ត ។ ឈ្មោះនៃរូបចម្លាក់ទាំងនោះ ត្រូវតែកត់ត្រាដោយការផ្សំនាមផ្ទាល់នៃបុគ្គលដែលគេតាតាងជាមួយនឹងនាមទេវ - ទេវី ឬ ពោធិសត្ត ។

គួរគប្បីសង្កេតថា លក្ខិប្តគ្គលនិយមនេះមានសកាពរុងរឿងយ៉ាងខ្លាំងនៅចុង ស.វ. ទី១២ ។ យ៉ាងណាមិញ សិលាចារឹកកំមានាតាសបានពិយាយថា ព្រះបាទជ័យវរ្មន ទី ៧ « បានសាងនៅត្រង់ទីសម្ព ខ្ញុំរូបបដិមានៃព្រះបិតា ព្រះមាតា បងប្អូនញាតិមិត្តដែលព្រះនាងបានស្គាល់ច្បាស់ ឬ ត្រាន់តែឮគេនិយាយប្រាប់ » ។ ម្យ៉ាងទៀត ក្រោយពីព្រះនាងចូលទីវង្គតទៅ បងស្រីរបស់ព្រះនាងនាមឥន្ទ្រទេវី « បានសាងរូបចម្លាក់ព្រះនាងយ៉ាងច្រើន ។ បានសាងរូបចម្លាក់ព្រះនាងផ្ទាល់ទៅតាមតេជាទីក្រុង » ។

៣- សេដ្ឋកិច្ចនិងសិល្បៈ .-

លក្ខិតទេវកថាបានផ្តល់គេយកព្រះពុទ្ធជាខ្ញុំវ៉ាន:ជាតាទេ ... ទ្រង់ពន្យ ... ...

ណាគេយកសិកម្មលួតលាស់ជាអតិបរិមា តម្រូវធ្វើគេយមានចំណេះបរិបូណ្ណ
មិនគ្មានចំណាត់ថែរទៅលើចំការភ្ជួរនៅ ដោយការគណនាចាកយ៉ាង ដែល
មានសល់ខ្ទះរហូតមកដល់សព្វថ្ងៃនេះផង ។ កិច្ចការនេះ ពួកស្ត្រីបានចូលរួមគ្នា
ចំពេញដោយស្មោះស្ម័គ្រជាទីបំផុត ព្រោះមានជំនឿយ៉ាងមាំទៅលើលទ្ធិពេជ
ដែលមានប្រសិទ្ធិភាពអាចធ្វើការបង្ក្រាបបង្ក្រូមជាតិផង ។ ដោះប្រទេសជាតិ
គេយកចេញពីចំណុះបរទេសផង ។ បើតាមលោកដ៏ពិតក្នុងនៃរៀងនៅសម័យនោះ
អាចធ្វើស្រែបានពាក្យ ២ដងក្នុងមួយឆ្នាំ (30) ។ លោក Henri Stierlin អ្នក
ឯកទេសជាតិស្វ៊ីសម្នាក់បានគន់គូរឃើញថា នៅលើផ្ទៃដី ១០០០ គម. ក្រឡា
នៅតំបន់អង្គរគេអាចផលិតស្រូវបានក្នុង១ឆ្នាំប្រហែល ១៥០០០០តោន ដែល
អាចចិញ្ចឹមប្រជាជនបានដល់ទៅ ៣០០០០០នាក់ ហើយនៅសល់ ៤០% ទៀត
អាចនាំយកទៅផ្គត់ផ្គង់តំបន់ផ្សេងៗទៀត (35) ។

* តាមការចំរើនលួតលាស់ទាន់សេដ្ឋកិច្ចនេះ ហើយដែលអនុញ្ញាតគេយប្រជា
ពួកស្ត្រីចូលរួមក្នុងការគណនាប្រាសាទតាមតម្រូវការរបស់ពួកគាត់ ពីតិលទ្ធិ១ទៅ
ភាគនិងលទ្ធិបុគ្គលនិយម ។ ដូច្នេះ ក្នុងសាមសិកម្មសម័យនោះ គេសង្កេត
ឃើញមានប្រាសាទពីរបៃ : ១/ ប្រាសាទភ្ជាប់ជាប្រាសាទសង់លើឃ្ម្ងីនប្រ
ជាន់ស៊ីកាប់លទ្ធិ១ទៅវ៉ាត (ចាតន ចាវ៉ែន ចក្ស៊ីចាក្រ ប្រាសាទធ ម្ចេមណ្ឌ
ទាន់ត្រើត ប្រៃរ៉ូ តាកែ ចាពួន អង្គរវត្ត ចាយ៉ន) ២/ ប្រាសាទសង់ពាប
ធ្ងន់ដ ជាប្រាសាទស៊ីកាប់លទ្ធិបុគ្គលនិយម (ព្រះគ លាលៃ ចន្ទាយ ឆ្នាវ
ព្រះទាន់ តាព្រហ្ម ។ល។) ។ ម្យ៉ាងទៀត គេបានសង្កេតឃើញថាពីរ ផ្ទ្ម

ទៅកាន់ផ្សេងមួយទៀត ប្រាសាទមានទំហំកាន់តែធំឡើង ហើយកាន់តែច្រើនឡើង ។ ត្រង់នេះបង្ហាញអោយឃើញថា ព្រះកាតន្ត្រីហាក់ដូចជាបានប្រណាំងប្រជែងក្នុងការលើកតម្កើងគុណតាមរបស់ព្រះអង្គ ។ ចំពោះប្រាសាទដូចបានរៀបរាប់ជូនមកហើយនោះ ពុំមានមានត្រឹមតែការកសាងហើយចប់នោះទេ គឺប្រជាពលរដ្ឋមានការត្រូវផ្គត់ផ្គង់ទូទៅគ្រឿងប្រដាប់ប្រើប្រាស់ និងដង្វាយផ្សេង ។ និងមានការត្រូវទៅនៅជាប់រើ និងថែរក្សាប្រាសាទទាំងនោះថែមទៀត ។ ឧទាហរណ៍ ដូចជាប្រាសាទតាព្រហ្មកសាងឡើងនៅឆ្នាំ ១១៨៦ ដោយព្រះបាទជ័យវ៉ារ្ម៉ាន់ទី ៧ សំរាប់ឧទ្ទិសចំពោះវិញ្ញាណក្ខន្ធនៃព្រះមាតា និងព្រះគ្រូ និងបងប្អូនទៀតចំនួន ២៦០ មានភូមិចំណុះ ៣១៤០ ភូមិ (សំរាប់ផ្គត់ផ្គង់ប្រដាប់ប្រើប្រាស់និងដង្វាយផ្សេង ។) មានមនុស្សនៅជាប់រើ និងថែរក្សា ៧៤៣៦៤ នាក់ (ក្នុងចំណោមនេះមាន ១២៦២០ នាក់ ស្ថិតនៅក្នុងបរិវេណប្រាសាទជានិច្ច) ។ គ្រឿងប្រដាប់ប្រើប្រាស់ជាដង្វាយមាន : ពានមាសទម្ងន់ជាង ៥ គីឡូ ពានប្រាក់ ១ ទម្ងន់ដូចគ្នា ពេជ្រពាងគ្រាប់ធំ ៣៥ គ្រាប់ ត្បូងមុត្តា ៤០២២០ គ្រាប់ ត្បូងយ៉ាងល្អ ៤៥៤០ គ្រាប់ ផ្តិលមាសធំមួយ ១ នាំងស្រុកចិន ៥២៧ ក្រែងដោយសំពត់ល្អ ៥១២ ក្បាល ៥២៣ ។ ចំពោះសម្បៀងគាហារមាន : អង្ករ - ស្រូវ - ទឹកដោះគោ - ប្រេង - ទឹកឃ្មុំ - ក្រមួន - ទ្វីមចន្ទន៍ - ពន្លឺ - គ្រឿងចាស់ ។ នេះចំពោះប្រាសាទតែមួយផង យើញថាការប្រើប្រាស់កម្លាំងមនុស្ស និងធ្វើការសម្ព្ធ

ពាក់ទាងកម្លាំងមនុស្សពាក់ទាងទ្រព្យសម្បត្តិមានផលប៉ុណ្ណា ? ចំពោះបញ្ហានេះ ប្រវត្តិវិទូជាច្រើនបានចាត់ទុកថា ការកសាងប្រាសាទរួមទាំងបម្រាំងដីវាងគ្មាន (ស្ទាវ៉ែន ឌី ២ ក់យយួនផង ចាមផង មនផង !) ជាកត្តាមួយនៃការធ្លាក់ចុះនៃ អារយធម៌អង្គរនេះឯង ។

(ចប់ភាគទី ១)

* * *

បញ្ជីឯកសារពិនិត្យគ្រោះ

1- Adhémard Leclère, l'Histoire du Cambodge, Geuthner, Paris, 1914.

2- Pierre Gourou, l'Asie, Paris, 1971.

3- G. Olivier, les populations du Cambodge, Paris, 1956.

4- B.P. Groslier, Indochine, carrefour des arts, éditions Albin Michel, Paris, 1961.

5- Henri V.Vallois, les races humaines, PUF, Que sais-je ? Paris, 1967.

6- Maurice Glaize, les monuments du groupe d'Angkor, Paris, 1963.

7- Revue France-Asie, n° spécial pour la civilisation Khmère, 1954.

8- ស៊ីហ្ស៊ីវ៉ា ជ័ណ្ឌ ការស៊ីអេ្ចយ៍-អ្ន្ចចចុះក្នុងសារពត៌មានប្រចាំយោងនិងវ៉ាពី លេខ១៤៧ថ្ងៃ២៨ កញ្ញា ១៩៧០ ដល់លេខ១៥៤ថ្ងៃ ៦ តុលា ១៩៧០ ។

9- J. Deniker, les races et les peuples de la terre, Paris, 1926.

10- B.P. Groslier, Découvertes archéologiques récentes au Cambodge, dans Kambuja n° 16, Juillet 1966.

11- Monuments historiques et sites, dans Final Report volume II of Preparatory Conference on the restoration and animation of historical sites for the purpose of establishing the ARCAFA, Phnompenh, 1973.

12- B.P. Groslier, Angkor, hommes et pierres, Arthaud, 1956.

13- G. Coedès, les Etats hindouisés d'Indochine et d'Indonésie, Paris, 1964.

14- មុនីរ៉ាស្ត្រ៍នៅសម័យអង្គរ ដោយនិស្សិតមួយក្រុមនៃវិញ្ញាបនបត្រ ខុត្តមសិក្សាផ្នែកវប្បធម៌-អារ្យធម៌ខ្មែរ-ភ្នំពេញ-១៩៧៣ ។

15- A. Bonifacio, Histoire classes terminales, Paris, 1966.

16- Médecin-Colonel Lieurade, Généralités sur les populations montagnardes du Sud indochinois, Bulletin de la Société des Etudes indochinoises, Tome XXVI, 1951.

17- G. Coedès, les Peuples de la Péninsule indochinoise, Dunod, Paris, 1962.

18- B.P. Groslier, Indochine, éditions Nagel, Genève, 1966.

19- Henri Marchal, Angkor, Paris, 1955.

20- លោក ជួន សារ៉ាន - ប្រវត្តិសាស្ត្រកម្ពុជា - មហាវិទ្យាល័យអក្សរសាស្ត្រនិងមនុស្សសាស្ត្រ ភ្នំពេញ គ.ស ១៩៦៤ - ១៩៦៣ ។

21- P. Fabricius, Prolégoménès à l'histoire du Cambodge, dans France - Asie, novembre - décembre 1960.

22- B.P. Groslier, Angkor et le Cambodge au 16è siècle d'après les sources portugaises et espagnoles, PUF, Paris, 1958.

23- Jean Delvert, le Paysan Cambodgien, Mouton & Co La Haye, Paris, 1961.

24- E. Aymonier, le Cambodge, t. III, Paris, 1904.

25- កិត្ត ប៉ាន ទាត់ - ប្រវត្តិពុទ្ធសាសនាប្រទេសកម្ពុជា - ភ្នំពេញ ១៩៦១ ។

26- Subhadradis Diskul, Art in Thailand, A brief history, Bangkok, 1971.

27- Louis Finot, Les inscriptions de Mison (n° III), BEFEO, IV.

28- P. Pelliot, Le Founan, BEFEO, t. III.

29- Louis Renou et Jean Filliozat, l'Inde classique, tomeII, Hanoi, 1953.

30- Paul Pelliot, Mémoires sur les Coutumes du Cambodge de Tchéou Ta - Kouan, Paris, 1951.

31- Tran Trong Kim, Viet Nam Su luoc, Saigon, 1964.

32- D. Meunier, Histoire du Cambodge, PUF, Que sais - je? Paris, 1961.

33- L. Finot, L'inscription de Sdok Kak Thom, BEFEO, XV, 2.

34- Philippe Stern, le temple - montagne Khmer. Le culte du linga et le devaraja, BEFEO, tome XXXIV, Fasc.2, 1934.

5- Henri Stierlin, Un chef - d'oeuvre d'équilibre écologique, dans SOS. Angkor, Courrier de l'Unesco, Décembre 1961.

36- Georges Coedès, Pour mieux comprendre Angkor, Paris, 1947.

37- Mubin Sheppard, Taman Indera, Oxford University Press, Kuala Lumpur, Singapour, London, Melbourne, New York, 1972.

38- G. Coedès, Recueil des Inscriptions du Siam, 2è partie.

39- M. Giteau, Histoire du Cambodge, Didier, Paris, 1957.

40- J. Imbert, Histoire des Institutions Khmères, volume II, Annales de la Faculté de Droit de Phnompenh, 1961.

* * *

តំកល់ទុកតាមច្បាប់លេខ ១៣៧២ ចុះថ្ងៃទី ២៨ ខ្នូ ១៩៧៣
លោះពុម្ពលើកទី ១ ចំនួន ២.000 ក្បាល

ពេជ្ចម្ពុ មហាលាភ
លេខ២០៨ ថ្នល់ព្រះមានមុណ្ឌ